

Voorzitter: Thurlings

Tegenwoordig zijn 70 leden, te weten:

Thurlings, Nagel, Van der Werff, Van Dalen, Vermeer, Van der Jagt, Kloos, Meuleman, Eijsink, IJmker, Schinck, De Vries, Uijen, Van den Bergh, Uijterwaal-Cox, Glastra van Loon, Vrouwenvelder, Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Von Meijenfeldt, Derks, Trip, Van Hulst, Terwindt, Vogt, Van der Werf-Terpstra, Van Boven, B. de Gaay Fortman, Heijne Makkreel, Christiaan, Tjeerdsma, Zoon, Van Kuik, Van Veldhuizen, Lamberts, Maaskant, Netjes, Van Soest-Jansbeken, Kolt-hoff, Groensmit-van der Kallen, Oskamp, Post, Steigenga-Kouwe, Ermen, Zoutendijk, G. de Jong, Feij, Vis, Franssen, Oudenhoven, Schreurs, De Rijk, Veen, Steenkamp, Vonk-van Kalker, Van Waterschoot, Diepenhorst, Schouten, Achterstraat, W. F. de Gaay Fortman, Van der Meer, Van de Zandschulp, F. C. de Jong, Versloot, Tummers, Vonhoff-Luijendijk, Schlingemann, Van Tets, Baas, Simons en d'Ancona,

en de heren Van der Klaauw, Minister van Buitenlandse Zaken, De Geus, Minister van Defensie, Van der Mei, Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Van Amelsvoort, Staatssecretaris van Financiën, Van Lent, Staatssecretaris van Defensie, Van Eekelen, Staatssecretaris van Defensie, en Simons, Regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Kaland en Wiebenga, wegens verblijf buitenslands;

Van Hemert tot Dingshof.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel voorts aan de Kamer mede, dat de door het College van Senioren te nemen besluiten, alsmede de lijst van ingekomen stukken met de door mij gedane voorstellen, voor de leden ter inzage liggen. De op

het vorenstaande betrekking hebbende stukken zullen in de Handelingen worden opgenomen.

Ingevolge artikel 41 van het Reglement van Orde liggen ook de notulen van de vorige vergadering voor de leden ter inzage. Tenzij enig lid hiertegen vóór het einde der vergadering bezwaar maakt, zal worden aangenomen, dat de Kamer akkoord gaat met de voorstellen en dat zij de notulen goedkeurt.

Ik heb bericht van verhindering tot het bijwonen van de vergadering ontvangen van de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Financiën. Zij zullen bij de behandeling van de wetsontwerpen, hun departement betreffende, zo nodig worden vervangen door de Minister van Defensie dan wel de Staatssecretaris van Financiën.

Aan de orde is de behandeling van:
hoofdstuk IX B (Financiën) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-IX B);
hoofdstuk IX A (Nationale Schuld) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-IX A);
de begroting van het Staatsmuntbedrijf 1981 (16 400-H).

Deze wetsontwerpen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van
hoofdstuk X (Defensie) van de rijksbegroting voor 1981 (uitgezonderd het onderdeel NAVO) (16 400-X).

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Nagel** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Een recent bezoek van de defensiecommissie van deze Kamer aan het Koning Willem III-kazerne geheten Depot voor Discipline in Nieuwersluis moet nuttig genoemd worden. Naast de goede contacten die wij daar konden hebben, trok één facet onze speciale aandacht en wel de situ-

atie die in Nieuwersluis ontstaat bij de komst van de zogeheten totaal-weigeraars. En vanwege de beschikbare tijd en vanwege het feit dat de kamercommissie daarna al een gesprek heeft gehad met de Staatssecretarissen Van Eekelen en Haars wil ik niet opnieuw uitvoerig op de zaak ingaan, maar één punt nog eens duidelijk naar voren halen.

De totaalweigeraar, die per definitie niets met het militaire gezag en de militaire autoriteiten te maken wil hebben, zal wanneer hij naar Nieuwersluis wordt gebracht, daar elke medewerking aan het personeel weigeren. Dat is, hoe men ook verder over deze weigeraars denkt, een gegeven.

Een ander gegeven – daar zullen de bewindslieden toch in elk geval rekening mee moeten houden – is dat bij ons bezoek is gebleken dat ook het militaire personeel de komst van de totaalweigeraars als uiterst ongewenst beschouwt. Men kan er letterlijk niet mee uit de voeten. Twee totaal verschillende werelden ontmoeten elkaar. Er ontstaan tegenwerking en wrijvingen, pesterijen en incidenten. Wellicht dreigen er ernstige situaties.

In het genoemde gesprek met beide Staatssecretarissen hebben leden van de defensiecommissie betoogd, ook juist vanwege het standpunt van het militaire personeel, dat het gewenst zou zijn de totaalweigeraars naar een andere plek dan Nieuwersluis te brengen. Wij hebben de praktische en andere problemen die hieraan vast kunnen zitten uiteengezet gekregen.

Toch blijft voor ons de opvatting gelden dat als wij regels en procedures hebben gemaakt die niet goed functioneren, zowel naar het oordeel van de totaalweigeraars als naar het oordeel van het betrokken militaire personeel als wel naar het oordeel van de kamerleden, toch nog een poging gedaan moet worden om te kijken of andere oplossingen te bedenken zouden zijn en daarom zou ik graag op dit punt met kamerbrede steun een motie willen indienen.

Ingekomen stukken
Financiën
Nationale schuld
Staatsmuntbedrijf
Defensie

De **Voorzitter**: Door de leden Nagel, De Vries, Glastra van Loon, Van der Werff, Trip, Vogt, Van den Bergh, Uijen en IJmker wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer, op 14 april bijeen,

constaterende, dat zo geheten totaal-dienstweigeraars een eerste periode doorbrengen in de Koning Willem III-kazerne te Nieuwersluis;

overwegende, dat het samenzijn van de totaal-weigeraars en het militaire personeel in Nieuwersluis tot aanzienlijke spanningen en moeilijkheden leidt;

overwegende, dat ook met name van de kant van het militaire bewakende personeel en de staf een andere oplossing als zeer gewenst wordt gezien;

vraagt de Regering, nader de mogelijkheid te onderzoeken om totaal-weigeraars niet meer naar Nieuwersluis te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 115e (16 400-X).

De heer **Nagel** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In brede kring ontmoet het inzetten van militair personeel bij binnenlandse woelingen verzet. De gebeurtenissen in Nijmegen, waar een falende overheid broodnodige woningen liet slopen voor de bouw van een parkeergarage die vervolgens weer ter discussie stond, leven nog in menigeens geheugen.

Om elk misverstand te voorkomen: wij wijzen straatterror af en hebben begrip voor de moeilijke opdracht waarvoor de politie zich vaak ziet gesteld en waardering voor de uitvoering ervan. Maar het optreden van de Marechaussee zoals dat in Nijmegen plaatsvond en waarop ook van de kant van de politiebond kritiek is uitgeoefend staat voor ons ter discussie en wel principieel. Wij hebben de indruk dat steeds meer en steeds sneller militaire bijstand wordt gevraagd en gegeven.

Onze vraag is dan ook, of deze indruk juist is. Kan de Minister mededelen, hoe vaak de laatste twee jaar bijstand is verleend, hoeveel man er zijn ingezet en hoe vaak gevraagde bijstand is geweigerd? Overigens leidt het ertoe, dat militairen die in het atoomtijdperk bewust hun keuze voor dienstplichtvervulling hebben gedaan, in de praktijk ingezet worden tegen de eigen burgerbevolking die de zinloze en achteraf gebleken ten onrechte gedane vernieling van woningen met

een geweldloze actie bestreed. Wij keuren dit militaire, te harde optreden, af. Naar onze mening dient de Minister van Defensie terughoudender te zijn met toestemming tot het inzetten van militairen en militair materieel.

In dit verband vragen wij een mening over de uitspraken van de marechaussee-commandant generaal-majoor H.C. de Bruin, gedaan in De Volkskrant van 4 april. Hierin stelt de generaal dat de rellen in Nijmegen opgezet zijn door anarchistische groeperingen die de democratie omver willen gooien, het bestuur van het land in diskrediet willen brengen opdat de bevolking haar vertrouwen in de leiding verliest. Het kan best zo zijn dat bepaalde politieke partijen zich voor het karretje van de anarchisten laten spannen, aldus de generaal.

Deelt de Minister de opvatting die uit die analyse van de gebeurtenissen in Nijmegen blijkt? Welke gronden zijn er om de veronderstelling publiekelijk te uiten dat het om een organisatie, een complot gaat van Amsterdam naar Nijmegen, van Amsterdam naar Hamburg, Neurenberg en weer terug?

In het bedoelde interview stelt de marechaussee-commandant dat infiltratie de oplossing is. Hij zegt dat straks bij de nabespreking van Nijmegen aan de orde te willen stellen. Infiltratie is – zo zegt de generaal – een oud militair principe. Wij kunnen in de bijdrage van de marechaussee-commandant geen bijdrage zien die tot de-escalatie zal leiden. Graag horen wij hoe de regering over infiltratieplannen van de marechaussee denkt en wat men van deze uitspraken vindt.

Mijnheer de Voorzitter! Nu de afmars van dit kabinet aanstaande is, wil ik graag de balans opmaken op enkele terreinen van het personeelsbeleid. En dan gaat het met name om de vorig jaar door ons gesignaleerde grote rangeninflatie in de top van de krijgsmacht, de bijbehorende topsalarissen met ongeëvenaarde pensioenregelingen en andere voorzieningen en de hiermee in schril contrast staande ontwikkeling van de wedde van de dienstplichtige soldaten.

Vorig jaar tijdens de begrotingsbehandeling wees ik op een in onze ogen nogal merkwaardige ontwikkeling. Terwijl het aantal militairen van ongeveer 129.000 in 1960 daalde tot ruim 100.000, een daling van meer dan 20%, steeg het aantal generaals in dezelfde periode met liefst 45% van 76 tot over de 100. Ook bij de functies op kolonelniveau deed zich een dergelijke ontwikkeling voor.

Minister Scholten verdedigde zich op 18 maart van het vorige jaar door tot twee maal toe te verklaren dat het niveau sinds 1978 is gestabiliseerd en dat er zelfs een geringe daling zou optreden. (blzz. 367 en 368 van de Handelingen van de Eerste Kamer). De toenmalige Minister noemde, het staat op blz. 381 vermeld, de getallen van 1980.

Ik citeer de ex-bewindsman: 'Nu in 1980 zijn er 105 vlag- en opperofficieren en 352 kolonels.'

Aldus de getallen die Defensie een jaar geleden in deze Kamer noemde. Kijken wij een jaar later opnieuw naar de getallen om te zien hoe stabiel het beleid is en of de daling zich ook inderdaad doorzet, dan blijkt dat het aantal generaals in Nederland opnieuw fors gestegen is. In een jaar tijd van 105 naar 112. Een absoluut nieuw record. Ter vergelijking: In België bedraagt het aantal generaals maximaal 39.

Ook bij de kolonelfuncties nam de rangeninflatie opnieuw toe. Vorig jaar hadden wij 352 kolonels, nu zijn dat er 364. (In 1970 waren dat er nog 289.) In een tijd waarin overal bezuinigd moet worden, is deze stijging onbegrijpelijk. Wij moeten opnieuw herhalen de wildgroei in topfuncties bij Defensie onaanvaardbaar te vinden en willen weten hoe de tot twee maal toe gedane uitspraak van de vorige Minister dat er geringe daling zou zijn in de topfuncties, zich verhoudt met de zojuist genoemde getallen. Vooral nog lijkt het erop dat de huidige Minister de zaken niet in de hand heeft.

Wij leven in een periode dat overal bezuinigd moet worden en dat iedereen moet inleveren. Van de kant van de Partij van de Arbeid is vaker gesteld dat dit kabinet de lasten niet naar draagkracht verdeelt, de hogere inkomens te veel ontziet en de allerlaagste inkomens te sterk pakt. Van dit weinig sociale beleid is Defensie helaas het sterkste voorbeeld. Als bij het inleveren wordt gekeken naar de hoogte van het inkomen of naar bevoorrechte posities zoals bij de ambtenaren is gebeurd, dan zal de positie van de beroepsmilitairen niet buiten beschouwing mogen blijven. Vrije medische voorzieningen ook voor de gezinsleden alsmede een buitengewone uitkerings- en pensioenregeling maken het defensieapparaat en met name de top van defensie ook zonder de hiervoor aangeduide rangeninflatie tot een buitengewone dure aangelegenheid.

De middensom van een directeur onder het burgerpersoneel (schaal 152) is op uitgavenbasis ruim 134.000 gulden. Voor de kolonels (eveneens

Nagel

schaal 152) zijn deze bedragen ongeveer 184.000 gulden. Ruwweg kost elke militaire baan op dit niveau ongeveer 50.000 meer dan de vergelijkbare burgerbaan. In de hogere schalen, waarin de generaals zijn ingedeeld zijn de verschillen in kosten met het burgerpersoneel nog aanzienlijker. De generaals kosten naar gelang de rang tussen f 200.000 en f 300.000 de hoogste baan gaat hier zelfs boven, het verschil met overeenkomstige burgerfuncties loopt op tot maximaal f 100.000. Behalve de extra voorzieningen die de beroepsmilitair heeft, zijn de extra kosten gelegen in de hoge toekomstige militaire uitkerings- en pensioenlasten.

Immers, bij de land- en luchtmacht gaat het militaire leeftijdsontslag in op 55-jarige leeftijd en vindt er tot de 65-jarige leeftijd een uitkering variabel van 70 tot 80% plaats. Bij de marine gaat het zogeheten functionele leeftijdsontslag al in op 50-jarige leeftijd.

Afgezien van het feit dat de tijd dat een kolonel persoonlijk te paard de vijand achterna ging al lang voorbij is, is de vraag gewettigd of een verschuiving van de leeftijdsgrenzen niet gerechtvaardigd zou zijn. Voor vele staf functies is een verschil met de burgermaatschappij niet te rechtvaardigen. De vraag rijst of in deze tijd van inleveren naar draagkracht de genoemde militairen voor de bijzondere regeling die zij genieten niet een grotere financiële bijdrage dan thans zouden moeten leveren. Trouwens, in vele omliggende landen gaan de kolonels en generaals op duidelijk latere leeftijd de dienst uit.

De huidige regeling leidt er in bepaalde gevallen toe dat men versneld bij voorbeeld een aantal jaren voor de 50- of 55-jarige leeftijd, de top van zijn carrière moet bereiken. In de defensienota van de Tweede-Kamerfractie, van de Partij van de Arbeid, uitgebracht in september 1979, wordt dan ook niet ten onrechte gesteld dat 'een groot aantal militaire stoelen die qua functie vergeleken kunnen worden met burgerstoelen door militairen met een te hoge rang worden bezet'. Dat bevordert overigens de rangeninflatie weer.

Herziening van de huidige regeling zou tot aanzienlijke besparingen kunnen leiden, ook door bijkomende factoren, zoals de verminderde jaarlijkse instroming, beperking opleidingsapparatuur en vertraagde bevorderingsgang. Een verhoging van de functionele ontslagleeftijd met enkele jaren kan al een groot effect hebben. Dit geldt evenzeer voor de regelingen met be-

trekking tot de vrije geneeskundige en tandheelkundige verzorging. Een ruwe berekening leert dat een verhoging van de ontslagleeftijd met enkele jaren vertraging, bevordering en een herziening van de geneeskundige verzorging bij voorbeeld door fiscale aanpassing, alsmede de herziene pensioenlasten in een kabinetsperiode een bezuiniging kan opleveren van zeker 5 à 600 mln., niet door onredelijke maatregelen, maar door een aanpassing aan elders geldende regels en dan naar draagkracht.

Zoals al eerder is opgemerkt, staat het beleid ten aanzien van de dienstplichtige militairen hiermee in schril contrast. In het verleden werd hun inkomen gekoppeld aan het minimumloon. Dat werd niet gedaan omdat dit de ideale basis zou zijn, maar op weg naar een rechtvaardige beloning werd hierin een steunpunt gevonden. De diverse rapporten die in het verleden door diverse politieke partijen zijn gemaakt onderstrepen dat.

Immers, er is geen enkel redelijk argument om een dienstplichtige militair minder te laten verdienen dan een gelijkwaardige beroepsmilitair. Als wij aan nog geen 20% van een bepaalde generatie vragen de dienstplicht te vervullen dan brengt deze 20% een offer, dat eerder beloofd moet worden vanwege het karakter van het werk en de maatschappelijke achterstand die ten opzichte van generatiegenoten kan worden opgelopen en dat niet nog eens extra financieel bestraft dient te worden.

De dienstplichtigen hebben onlangs tot 14% moeten inleveren. Daarnaast weten wij uit een recente enquête die de VVDM onder 1129 dienstplichtige militairen hield dat de gemiddelde dienstplichtige militair er meer dan f 500 per maand op achteruit gaat op het moment dat hij in dienst treedt, hetgeen gemiddeld f 7.000 gulden per diensttijd is. Dit kabinet heeft met het gevoerde beleid de tegenstellingen alleen nog maar schrijnender gemaakt.

Mijnheer de Voorzitter! Op dit punt wil ik graag een motie indienen.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Nagel, Van den Bergh, Uijen, Zoon en Van Veldhuizen wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer, op 14 april bijeen, overwegende, dat in de huidige economische situatie overall offers moeten worden gebracht;

overwegende, dat het dienstplichtige personeel recent een forse inkomensdaling heeft ondergaan, zonder dat er een relatie met de te verrichten werkzaamheden bestond;

overwegende, dat de beroepsmilitairen, met name in de hogere rangen, een uitzonderlijke goede positie hebben, onder andere door extra emolumenten en een bijzondere uitkerings- en pensioenregeling;

nodigt de Regering uit, met spoed voorstellen te doen op het gebied van salariering, functioneel leeftijdsontslag, rechtspositie en uitkerings- en pensioenregelingen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 115f (16 400-X).

De heer **Nagel** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Tot slot nog een vraag over het militaire straf- en tuchtrecht. Twee jaar geleden, tijdens de begrotingsbehandeling, stelden wij de vraag wanneer nu eindelijk de wetsontwerpen militair straf- en tuchtrecht zouden verschijnen.

Staatssecretaris Van Eekelen antwoordde, zoals hij al eerder in de Tweede Kamer had gedaan, dat de wetsontwerpen eind van dat jaar, 1979 dus, klaar zouden zijn. Een jaar later, bij de begrotingsbehandeling op 18 maart 1980, heb ik de vraag herhaald want inmiddels was de door de Staatssecretaris genoemde termijn al weer ruimschoots verstreken.

Op dezelfde vraag van een jaar geleden kreeg ik hetzelfde antwoord van een jaar daarvoor: mijn streven, zo zei de Staatssecretaris, blijft erop gericht de ontwerpen dit jaar bij het parlement in te dienen.

Waarschijnlijk krijgen wij dit jaar weer hetzelfde antwoord als in 1980 en voorafgaande jaren, en wij vragen ons af of de Staatssecretaris niet een verkapt dienstweigeraar is. Vaststaat toch wel dat deze wetsontwerpen in deze kabinetsperiode niet meer in het Staatsblad zullen verschijnen en dat was herhaaldelijk als het beleidsstreven genoemd. In ieder geval is het voor hem te hopen, dat de demissionaire periode van dit kabinet lang genoeg zal duren om het bureau met alle niet afgewikkelde zaken leeg te kunnen halen.

De heer **Uijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het ligt niet in mijn bedoeling, zo kort voor de verkiezingen en het daarna optreden van een nieuw kabinet, nog veel van de tijd te vragen van de nu al derde Minister van Defensie gedurende deze kabinetsperiode.

Uijen

Dit niet zo zeer omdat het weinig zin heeft op dit tijdstip de laatste defensiebegroting onder het zittende kabinet te gaan behandelen – welke bovendien nog onder de verantwoordelijkheid van de vorige Minister tot stand is gekomen en op basis waarvan een beleid wordt voortgezet waarvan wij duidelijk hebben gemaakt daarmee zeer grote moeite te hebben en naar vermogen te zullen ombuigen in geval van deelname aan het volgende kabinet – maar veel meer om daardoor tijd te kunnen overhevelen ten behoeve van wat uitgebreidere beschouwing die ik hedenmiddag hoop te kunnen houden tijdens de beleidsdebatten over het buitenlands beleid, inclusief NAVO-aangelegenheden. Dit laatste krijgt van ons dit jaar enige voorrang.

Ik wil op dit moment dan ook volstaan met het uitspreken van onze waardering voor de wijze, waarop in de memorie van toelichting ook dit jaar weer – mijns inziens met succes – getracht is de inhoud van enkele belangrijke defensietaken aan een wat groter publiek duidelijk te maken, alsmede met het verzoek aan de Minister enkele voor ons wat duistere financiële facetten in de beantwoording van onze vragen in de memorie van antwoord wat nader toe te lichten.

In zijn antwoord op vraag nr. 1 stelt de Minister dat hij het – wat de uitvoering van het meerjarenplan betreft – onverstandig acht vooruit te lopen op afspraken die na de a.s. verkiezingen voor de volgende kabinetsperiode zullen worden gemaakt. Daar kunnen wij wel in komen, doch wij vinden het dan wel een beetje merkwaardig op de dag van ontvangst van dat antwoord via een televisie-uitzending te moeten vernemen dat dit zittende kabinet besloten heeft – duidelijk in het licht van de beperkte financiële mogelijkheden van dit moment en van de nabije toekomst – een nota op te stellen ten behoeve van de komende kabinetsformateur, waarin in grote lijnen de overheidsuitgaven worden heroverwogen, inclusief – en daar gaat het hier er nu om – de 3% reële groei van de defensie-uitgaven.

In de in dat kader te ontwerpen bijgestelde plannen zou door de deelbudgethouders bij defensie moeten worden uitgegaan van reducties op de defensiebudgetten 1982 t/m 1985, die neerkomen op een maximale reductie van de geplande 3% reële groei tot 0% en een minimale reductie tot $\pm 0,75\%$ reële groei. Uit de desbetreffende interne brief binnen defensie over deze aangelegenheid zou blijken, dat ook

dit kabinet het geen reële zaak meer acht dat gedurende de komende kabinetsperiode – bij onveranderd of nog verder verslechterende omstandigheden – de 3% reële groeionorm voor de defensieuitgaven wordt verwezenlijkt.

Het antwoord op vraag 1 van de Minister wordt door ons, vooral in het licht van wat bekend is over de inhoud van de desbetreffende interne brief, erg onbevredigend en ontwijkend gevonden. Zou de Minister concreet en verklarend willen ingaan op de inhoud van die brief en op de vraag, of hij het nog een reële zaak acht, dat in de komende jaren en onder de huidige omstandigheden de 3% reële groeionorm voor defensie tot werkelijkheid wordt bij een eventuele voortzetting van de huidige regeringscoalitie? Voor een regeringscoalitie waaraan mijn partij deelneemt, zal dat zeker niet te verwachten zijn, maar daarop was de vraag ook niet gericht.

Het antwoord op vraag 19 glijd nogal voorbij aan de essentie van onze vraagstelling en is ons inziens in wat te algemeen gehouden termen gesteld. Misschien wordt het de Minister duidelijker welke informatie wij gaarne van hem verkrijgen met enige nadere toelichting.

Is ons vermoeden juist dat vooral in het laatste jaarkwartaal extra inspanningen bij de krijgsmacht worden ontplooid om wat men noemt 'de kas te halen' voor het aflopende begrotingsjaar en wat houden die activiteiten exact in als bij een of meer der krijgsmachtdelen aanzienlijke bedragen niet tot betaling zullen komen in dat jaar?

Is het juist dat vooruitbetalingsacties worden geïnitieerd bij grote bedrijven om te voorkomen dat dergelijke fondsen – bij voorbeeld voor de Koninklijke luchtmacht – verloren zullen gaan. In het geval van de Koninklijke luchtmacht denk ik dan – ook weer bij wijze van voorbeeld – aan Fokker.

Het is duidelijk dat vooral grote lopende materieelprojecten voor dat soort activiteiten bijzonder geschikt zijn, daar dan met enkele betalingsacties 'de kas weer wordt gehaald'. Zou de Minister ons willen inlichten over het al dan niet plaatshebben van een dergelijke werkwijze? Zo ja, heeft die werkwijze dan de instemming van de Minister van Financiën en is dat dan niet verliesgevend voor het Rijk in verband met rentederving voor zulke, als vooruitbetalingen aan te merken, geldsommen? Of – en zo ja, hoe – wordt het betrokken krijgsmachtdeel daarvoor dan gecompenseerd door de betrokken leverancier? Zouden dergelijke vooruitbetalingen in het financiële belang van

de Nederlandse staat niet beter achterwege kunnen blijven, hetgeen uiteraard een mogelijk latere slotbetaling tot consequentie zal kunnen hebben, die ons inziens voor de schatkist voordeliger kan zijn? Hierin kunnen wij fout zitten, doch dat laat ik mij dan gaarne door de Minister – zelf een groot financieel deskundige op dit gebied – uitleggen.

Ziet de Minister overwegende bezwaren tegen het vrijgeven van kasgeldoverschotten voor urgente projecten in andere sectoren, bij voorbeeld steun aan het bedrijfsleven? Indien realllocatie van vrijvallende kasgelden voor zoiets mogelijk zou zijn – ik ben een betrekkelijke leek op dit ingewikkelde gebied van overheidsfinanciën en daarom vraag ik maar een eind weg – zou daarover natuurlijk wel tijd met de Staten-Generaal overleg dienen plaats te vinden.

Als ik het goed heb staat in de toelichting op de Comptabiliteitswet van 1976 dat overschrijvingen niet de mogelijkheid dienen te openen tot een zo aanzienlijke verhoging van een begrotingspost dat daardoor een beleid kan worden gevoerd dat afwijkt van het beleid dat in de door de Staten-Generaal goedgekeurde begroting ligt besloten. Het gaat daarbij natuurlijk over overheveling van het ene begrotingsartikel naar het andere.

Hoe staat het hiermee in de praktijk? Wordt de overhevelingsmogelijkheid van het ene naar het andere artikel in de praktijk bij Defensie niet wat erg ruim toegepast in het licht van de toelichting op de comptabiliteitswet? Mogelijk kom ik op deze hele zaak later nog terug, mede afhankelijk van wat de Minister ons hierover mededeelt.

In de waardering voor de beantwoording op vraag 20 in relatie tot het antwoord van de Minister op vraag 19, voel ik mijzelf wegglibberen. In het antwoord op vraag 19 staat dat contracten de mogelijkheid bieden tot verhoging van vooruitbetalingen, terwijl in het antwoord op vraag 20 staat dat de verschillen tussen de bedragen opgenomen in de kolom 'begroting' en die in kolom 'Betaald' worden veroorzaakt door de jaarlijks bij de Voorjaarsnota toegekende prijscompensatie die niet in de afzonderlijke hoofdstukken van de autorisatiebegrotingen is opgenomen én door de toepassing van de in het antwoord op vraag 19 beschreven werkwijze.

Door deze samenvoeging van twee niets met elkaar uitstaande en niet gespecificeerde bedragen, valt er voor een eenvoudig kamerlid mijns inziens weinig meer te controleren, althans ik verlies door dit soort zaken het inzicht in wat er nu werkelijk aan de hand is.

Uijen

Dat zal mogelijk niet de bedoeling zijn van de Minister. Zou hij in de toekomst een zodanige specificatie willen aanbrengen dat beter gevolgd kan worden wát er heeft plaatsgevonden?

Na bestudering der overzichten van de grote materieelprojecten komt de vraag bij ons op, of de daarin vermelde bedragen uitsluitend de luchtvaartuigen, vaartuigen en voertuigen zelf betreffen, met de in de originele contracten vastgelegde toebehorende onderdelen en uitrustingsstukken, óf dat daarnaast nog onlosmakelijk aan een bepaald project verbonden financiële activiteiten plaatsvinden, waarmee gelden zijn gemoeid die niet in de vermelde cijfers zijn begrepen doch desalniettemin aan dezelfde leveranciers moeten worden betaald. In dit verband denk ik – als voorbeeld – aan een door mij ergens gelezen term: 'LOA aanpassing F 16'. Zijn dergelijke betalingen in de cijfers van het antwoord op vraag 20 vervat? Zo neen, kan de Minister dan alsnog een opgave verstrekken van de bedragen die daaraan nog zouden moeten worden toegevoegd?

Ter zake van de mededeling van de Minister, dat er de laatste jaren geen onderlinge leningen meer plaatsvinden, merk ik op, een door de DGEF uitgegeven budgetoverzicht van 29 maart 1980 onder ogen te hebben gehad, waarin sprake was van een lening betreffende het Loodswezen en de KM. In latere budgetoverzichten wordt nogal eens de term 'herverdeling tussen de krijgsmachtdelen' gebruikt. Hoe moet die term door ons in zijn consequenties worden geïnterpreteerd? Is het een aanduiding van iets dat in feite ook een lening is van gelden die in een later stadium weer naar het oorspronkelijk begunstigde krijgsmachtdeel worden terug-herverdeeld?

Veel van de door Defensie gebruikte termen op het financieel-economisch gebied komen, zonder nadere verklaring, op ons over als abakadabra. Zou de Minister hier voor ons willen optreden als de alles verduidelijkende grote tovenaars? Als ik alles nog goed op een rijtje heb op het gebied van de defensiebegroting – doch zeker ben ik daar eerlijk gezegd niet meer van – dan zit er de laatste jaren in de begrotingsramingen reeds 1% prijsstijging ingebouwd. Daarenboven wordt dan bij de Voorjaarsnota een onevenredig groot percentage of geldsom van de toegekende prijscompensatie arbitrair vastgelegd op grote-materieelprojecten, zoals bij voorbeeld het F-16 project.

Ben ik op het goede spoor? Zo niet, dan hoor ik gaarne een correctie door de Minister. Is het juist dat er nogal wat excessieve prijsstijgingen zijn te verwachten in de Voorjaarsnota, bij voorbeeld voor het Lynx-helikopterproject en het F-16-project? Hoe groot zijn de te verwachten prijsstijgingen voor deze projecten en voor welk bedrag gaat de Minister compensatie vragen in verband met excessieve prijsstijgingen?

Kan de Minister ons verzekeren dat het meerbedrag voor een of meer projecten tussen Begroting en Betaald c.q. te betalen niet – al dan niet gedeeltelijk – ontstaat uit zogenaamde extra-acties om overtollige kasgelden kwijt te raken? In het staatje voor de F-16 vermeldt de minister onder 'Betaald' f 524,8 mln. Is dit in overeenstemming te brengen met het bedrag vermeld in het Staatsblad 110 (1981) van f 491,8 mln. Waaruit bestaat het verschil?

Ook het antwoord op vraag 21 is ons nog niet geheel duidelijk. Hoe ligt de relatie tussen de 30 mln. dollar aan ontvangen en nog te ontvangen rente van het 'Department of the Treasury', met – als ik goed ben ingelicht – gekweekte rente op deposito's die uitstaan bij de 'Central Bank of Denver'? Heeft een en ander misschien iets te maken met termijndollars waarvan rente wordt ontvangen? Welke rol speelt de Central Bank of Denver in het geheel? Zou de Minister ons enige duidelijkheid willen verschaffen in deze voor ons wat vage aangelegenheid? Zou de Minister ons een specificatie kunnen doen geworden van stortingen, betalingen, rente-ontvangsten en mogelijk nog uitstaande saldi aan deposito's, alsmede van het tot dusverre verrekende bedrag aan wat hij noemt 'additional price adjustments'. Wat moet ik overigens verstaan onder 'additional price adjustments'? Zijn dat een soort aanpassingen van de prijzen boven de ons bekendgestelde prijsstijgingen, die weggewerkt worden met ontvangen rente? Zou de Minister in zijn toelichting op komende begrotingen dergelijke dollarbetalingen of betalingen in andere valuta's in hetzelfde kader voortaan kunnen opnemen?

Worden er door of ten behoeve van andere krijgsmachtdelen dan de Koninklijke luchtmacht soortgelijke termijnaankopen van buitenlandse valuta tot stand gebracht dan wel geldbedragen op depositobasis uitgezet? Of zie ik het misschien fout dat het voor het F-16-project om termijnaankopen, uitzet op deposito-basis, of iets daarmee in feite overeenkomend, gaat?

Indien ik niet fout zit in deze zaak, zou de Minister ons dan een specificatie willen doen toekomen van die termijnaankopen, uitzet op depositobasis of wat voor andere handeling in vreemde valuta het dan ook zou kunnen worden genoemd? Is het overigens juist dat er ten behoeve van het F-16-project nog steeds termijndollars worden gekocht en zo ja, kan de Minister dan nader toelichten wat daarvan de bedoeling of het voordeel is?

Wij zouden gaarne een totaal overzicht ontvangen van de Minister van alle revenuen van dollarexercities die in verband staan met het F-16-project, afgezet tegen de nadelen, of in voorkomend geval tegen de voordelen, voor de Nederlandse schatkist. Misschien gaat er na het beantwoorden van mijn vragen en na het verstrekken van de verzochte gegevens bij ons enig licht schijnen in een voor ons vooralsnog duistere zaak. Dit was het wat defensie betreft. Ik dank u voor uw aandacht.

□

De heer **De Vries** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Vandaag over zes weken, op 26 mei mei aanstaande, zullen er verkiezingen worden gehouden voor de Tweede Kamer. In verband daarmee zal het kabinet-Van Agt, zullen dus ook de Minister en de Staatssecretarissen van Defensie binnenkort demissionair worden. De vraag rijst: heeft dit debat nog wel zin? Ik beantwoord deze vraag bevestigend onder conditie dat de discussie zich niet beperkt tot de begroting voor 1981, maar ook en vooral gericht is op het beleid in de jaren daarna.

Voor de bewindslieden zal dit geen verrassing zijn; de vragen die door de fractie van het CDA zijn gesteld in het voorlopig verslag, wezen reeds in deze richting. Onze eerste vraag, bij het voorbereidend onderzoek ook ingebracht door de fractie van de Partij van de Arbeid, – geen afspraak maar toeval – had betrekking op de in 1978 binnen de NAVO overeengekomen groei van het defensiebudget met 3% reëel per jaar. Ook de heer Uijen is hierop uitvoerig ingegaan. Voor 1981 is dit percentage van 3% gehalveerd. In de memorie van toelichting staat dat deze beperking 'uitdrukkelijk is bedoeld als een eenmalige afwijking van de 3%-norm.' Ik herhaal: 'eenmalig'. Wij hebben de Minister in het voorlopig verslag gevraagd of hij nog steeds, dus vandaag, 14 april 1981, voorstander is van handhaving van deze norm in 1982 en volgende jaren.

De Vries

De bewindsman wijst er in de memorie van antwoord op dat in het meerjarenplan van het Ministerie van Defensie wordt uitgegaan van 'het voortzetten van de reële groei met ongeveer 3% per jaar'. De Minister voegt eraan toe:

'Ik acht het – wat de uitvoering van het meerjarenplan betreft – onverstandig vooruit te lopen op afspraken die na de verkiezingen voor de volgende kabinetsperiode zullen worden gemaakt'.

Ik begrijp dit laatste eerlijk gezegd niet. Het verkiezingsprogramma van het CDA – de partij waartoe de Minister behoort – zegt:

'Een eenmaal aan de NAVO toegezegde financiële inspanning blijft gehandhaafd.'

Dat is geen vooruitlopen op afspraken! Bij de onderhandelingen in het kader van de komende kabinetsformatie zal het CDA immers ook op dit punt uitgaan van zijn programma. Dat programma zal dan worden vergeleken met de programma's van andere partijen, die eventueel aan de onderhandelingen in het kader van de kabinetsformatie deelnemen. In het programma van de PvdA staat bij voorbeeld:

'Nederland gaat over tot ... vermindering van het defensiebudget.'

De VVD zegt in haar programma:

'Het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO eist van ons land de bereidheid zijn aandeel in de verdediging van het Westen te nemen.'

D'66 zegt:

'De in het kader van het Lange Termijn Defensie Programma overeengekomen reële stijging van 3% per jaar moet ... jaarlijks opnieuw worden bezien.'

Ik zie de reactie van de Minister op dit onderdeel van mijn betoog met belangstelling tegemoet. Ik vraag de Minister dus, vandaag hierover een uitspraak te doen.

Vervolgens maak ik enige opmerkingen naar aanleiding van het betoog van de geachte afgevaardigde de heer Uijen. Het is volkomen begrijpelijk dat de heer Uijen refereerde aan de interne nota die is uitgelekt naar de VARA-televisie. Die nota heeft later in samenvatting een plaatsje gekregen in de Defensiekrant van verleden week. Ik wijs de heer Uijen erop dat in de Defensiekrant het volgende staat: Bedacht dient te worden dat het gaat om het in kaart brengen van de gevolgen van eventuele beslissingen van een volgend kabinet en niet om concrete plannen van het zittende.'

De heer **Uijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het gaat mij niet om hetgeen in de Defensiekrant staat. Het gaat mij erom, wat er precies in de brief staat. Ik weet niet of dat overeenkomt met hetgeen in de Defensiekrant staat. Mijn interpretatie van de brief die ik van de VARA heb geleend, is heel anders.

De heer **De Vries** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de heer Uijen een beetje geduld had geoefend, had hij gemerkt dat mijn citaat uitliep op een vraag aan de Minister. Deze vraag ligt in de lijn van de opmerking van de heer Uijen. Ik kan mij de moeite van het stellen ervan nu dus besparen, maar voor de zekerheid ga ik toch maar even op deze kwestie in. In de Defensiekrant van 9 april staat namelijk ook het volgende:

'De Minister-President schreef in februari aan de Tweede Kamer: de heroverwegingsprocedure – deze heeft tussen haakjes betrekking op het hele beleidsterrein en dus niet alleen op de defensie – gaat niet uit van vooraf gemaakte politieke keuzen. In dit verband zij benadrukt dat de door het huidige kabinet gestelde prioriteiten en gemaakte afspraken door het instellen van deze procedure niet worden gewijzigd.'

Hiermee wordt dus een antwoord gegeven op mijn vraag, maar ik hoor graag een bevestiging uit de mond van de Minister van Defensie. Dat is tevens min of meer een antwoord op de vraag van de geachte afgevaardigde de heer Uijen.

Van de overige door ons in het voorlopig verslag gestelde vragen heeft het merendeel betrekking op de landstrijdkrachten, en wel speciaal op het Eerste Legerkorps. Dat is letterlijk en figuurlijk het 'pièce de résistance' van de Koninklijke Landmacht; het vormt de Nederlandse bijdrage tot de bondgenootschappelijke voorwaartse verdediging in de Noordduitse laagvlakte. Het Eerste Legerkorps zal min of meer zelfstandig moeten opereren; de reserves zijn schaars. Het moet goed geoefend en goed uitgerust zijn. Bovendien – om niet te zeggen, bovenal – moet het, als de nood aan de man komt, zo snel mogelijk gemobiliseerd worden en in stelling worden gebracht. Uit de memorie van toelichting op de begroting die nu voor ons ligt, blijkt dat de Regering op het laatste, het snel in stelling brengen, niet gerust is. Er wordt een pakket maatregelen tot verkorting van de z.g. reactietijd aangekondigd dat 'bescheiden' wordt genoemd maar waarvan de re-

alisering toch tot 1988 zal duren. Naar aanleiding van onze vraag of dit wel verantwoord is, deelt de Regering in de memorie van antwoord mede, dat de belangrijkste maatregelen in 1986, dus twee jaar eerder, zullen zijn afgerond. Dit is meegenomen, maar neemt onze zorg niet weg.

Deze zorg wordt trouwens door de Regering gedeeld. 'Een eerdere uitvoering van de plannen zou operationeel zeker wenselijk zijn', zegt zij. Ik hoop, dat in de komende kabinetsperiode aan de oplossing van dit probleem een hoge prioriteit zal worden gegeven.

Een andere urgente kwestie vormt de luchtverdediging van het Eerste Legerkorps. Op blz. 7 van de memorie van toelichting wordt 'een toeneming van het aanvallend vermogen' van de luchstrijdkrachten van het Warschau-pact *gesignaleerd*. Het Eerste Legerkorps beschikt niet over voldoende middelen om zich tegen aanvallen uit de lucht te verweren. Daar wordt blijkens de memorie van antwoord wel het een en ander aan gedaan, maar mijns inziens niet genoeg. De Regering zegt:

'Het sneller opbouwen van het luchtverdedigingsstelsel is om financiële redenen niet mogelijk'.

Ik hoop, dat deze uitspraak in de overwegingen zal worden betrokken, als het volgende kabinet hoe dat er dan ook uit komt te zien, zich buigt over de zoëven besproken kwestie van de 3%-norm. Sluit de Staatssecretaris voor materieel zich hierbij aan?

In het voorlopig verslag hebben wij gevraagd:

'Wat wordt er gedaan om de kwalitatieve achterstand op materieel gebied, die veroorzaakt is door de Nederlandse deelname aan Unifil, weg te werken?'

De Regering antwoordt:

'Er bestaat geen rechtstreeks verband tussen het deelnemen aan Unifil en de kwalitatieve achterstand op materieel gebied van de Koninklijke Landmacht. De 'kwalitatieve achterstand' van bepaalde uitrustingsstukken wordt met name veroorzaakt door veroudering. Deze uitrustingsstukken zullen dan ook worden vervangen'.

Ik zou de Staatssecretaris voor materieel willen vragen: Is het juist, dat het beste materieel met bijbehorende reservesdelen zich in Libanon bevindt? Zo ja, doet dit dan geen afbreuk aan de operationele inzetbaarheid van het Eerste Legerkorps? Als ook deze vraag bevestigend wordt beantwoord, ligt de conclusie voor de hand, dat er zo niet rechtstreeks dan toch indirect verband bestaat tussen het deelnemen

De Vries

aan Unifil en de kwalitatieve achterstand van de Koninklijke landmacht op materieel gebied. Om misverstand te voorkomen: de strekking van onze vraag was niet verzwakking van 'Dutch Bat' maar versterking van '1 LK'.

Thans volgen enige opmerkingen over het personeelsbeleid. Ik ben blij, dat er schot is gekomen in het beleid betreffende de geestelijke verzorging. De fractie van het CDA is de Staatssecretaris-Personeel en de betrokken topambtenaar daar erkentelijk voor. Bij de behandeling van de defensiebegrotingen voor 1979 en 1980 heb ik aan deze materie in ruime mate aandacht besteed. Nu kan ik mij beperken tot het uitspreken van de hoop, dat de pas geïnstalleerde 'Commissie Omvang Geestelijke Verzorging' zich met voortvarendheid van haar taak zal kwijten.

Wat de personeelsproblematiek in het algemeen betreft: ik heb de indruk, dat de werving sinds de vorige begrotingsbehandeling in deze Kamer geïntensiveerd is. Toch is de situatie voor het vrijwillig dienend personeel bij de Koninklijke landmacht nog steeds zorgelijk.

In dit verband moge ik wijzen op twee persberichten van 8 april j.l., beide opgenomen in het voortreffelijke 'Knipselnieuws' van Defensie. De Telegraaf meldt:

'Belangenverenigingen van onderofficieren trokken gisteren aan de bel – dat was dus 7 april – en spreken van een onrustbarende achterstand bij de opleiding en van toenemende irritatie onder het personeel'.

Volgens een door het dagblad Trouw geciteerde Facom-bestuurder 'dreigt door deze ontwikkeling, die al een reeks van jaren aan de gang is, het praktisch functioneren van de landmacht behoorlijk spaak te lopen'. Zou de Staatssecretaris-Personeel commentaar willen leveren op deze verontrustende persberichten?

Het staat vast, dat er grote tekorten zijn. Daar komt nog bij, dat de noodzakelijke uitbreiding van taken extra personeel vergt. De reeds jarenlang bestaande druk op het aanwezige personeel moet zo spoedig mogelijk worden verminderd. Is de Staatssecretaris het hiermee eens?

Naar aanleiding van onze vraag over arbitrage als sluitstuk van het overleg met het militaire personeel wordt in de memorie van antwoord meegedeeld, welke commissies en overlegorganen zich met deze kwestie bezig houden. Wij hadden in het voorlopig verslag echter gevraagd naar het oordeel van

de Minister zelf. Is de bewindsman bereid alsnog op deze vraag in te gaan?

'Hoe valt de op blz. 93 van de memorie van toelichting geraamde groei van het vrijwillig dienend militair personeel der Koninklijke landmacht met slechts 1,5% in de komende tien jaar te rijmen met de 'extra-inspanning', waarvan sprake is op blz. 87?' Het 'slechts 1,5%' in deze door ons gestelde vraag sloeg op het feit, dat in de desbetreffende tabel voor het dienstplichtig personeel een toename met ca. 3,5% – dat is dus 2% meer – is voorzien. In de memorie van toelichting zegt de Regering, dat eerstgenoemde categorie – de beroepsmensen – inderdaad 'slechts beperkt' toeneemt. Uit een vergelijking tussen de zoëven genoemde percentages blijkt echter, dat het hier in feite om een relatieve achteruitgang van 2% gaat; Het zal de Regering na wat ik heb gezegd over 'de reeds jarenlang bestaande druk op het aanwezige personeel' niet verwonderen, dat ik deze achteruitgang onverantwoord acht. Ik dring dan ook aan op een zodanige 'extra-inspanning', dat zij wordt omgezet in een vooruitgang.

Suggestief was onze volgende vraag:

'Is de sterke groei van het personeelsbestand bij de centrale organisatie wel verenigbaar met het streven om met de beschikbare financiële middelen zoveel mogelijk gevechtskracht te creëren?'

De Regering wijst er in haar antwoord op, dat deze groei voornamelijk verband houdt met de sinds 1976 gewijzigde topstructuur van het ministerie en vervolgt dan:

'De meerjarenraming gaat ervan uit dat het personeel van de centrale organisatie en de daaronder vallende bijzondere organisatie-eenheden de komende vijf jaren niet zal worden uitgebreid. Los hiervan zal door middel van organisatie-onderzoeken het functioneren van de gewijzigde structuur worden bestudeerd en de meest doelmatige samenstelling van het personeel worden nagegaan'.

Ik krijg uit dit laatste – met name het organisatie-onderzoek – de indruk, dat de Minister het eigenlijk met de strekking van onze vraag eens is. Onzes inziens is de centrale organisatie topzwaar geworden en moet er meer aandacht worden besteed aan de gevechtscapaciteit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moge eindigen met de Minister en de Staatssecretarissen van Defensie van harte dank te zeggen voor het door hen gevoerde beleid. De fractie van het CDA

heeft grote waardering voor de wijze, waarop deze bewindslieden zich van hun zware taak hebben gekweten.

□

De heer **Trip** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Het vorig jaar heb ik met de ambtsvoorganger van deze Minister van gedachten mogen wisselen over het vraagstuk van de door Nederland te verrichten vredestaken in het verband van de Verenigde Naties. Toen werd die discussie wat beperkt door het feit dat er een adviesaanvraag liep bij de adviesraad voor defensie-aangelegenheden, de ADA. In de discussie moesten wij daarmee uiteraard rekening houden.

Dat advies is intussen, in december 1980, uitgebracht, onder de titel: Nederland en de vredestaken van de Verenigde Naties. Een discussie dit jaar over hetzelfde onderwerp wordt weer enigszins beperkt door het feit dat de Minister in zijn memorie van antwoord heeft medegedeeld dat er op dit moment nog geen regeringsstandpunt is over dat advies. Dat komt over enkele weken. Verder wordt die discussie ook beperkt door het feit dat eventuele financiële consequenties van de aanbevelingen van het rapport een aangelegenheid zouden moeten worden voor een volgend kabinet.

Het lijkt mij echter toch mogelijk, rekening houdend met die beperkingen, enkele opmerkingen te maken en een paar vragen te stellen die door de bewindslieden ook in dit stadium te beantwoorden zijn.

De adviesraad voor defensie-aangelegenheden heeft er zich bepaald niet met een Jantje van Leiden van afge maakt. Al in mei 1979 werd een werkgroep ingesteld voor dit onderwerp. Die werkgroep heeft 25 keer vergaderd, allerlei deskundigen geraadpleegd, een bezoek gebracht aan de Scandinavische landen, die voor hun Verenigde Naties-taken samenwerken en een bezoek gebracht aan Libanon. In december 1980 kwam het heldere en leesbare rapport uit.

Dit rapport valt in twee delen uiteen, een historisch en een beleidsmatig deel. In het historisch deel vielen mij twee dingen op: In de eerste plaats blijkt duidelijk dat Nederland eigenlijk altijd bereid is geweest mee te doen als de Volkenbond of de Verenigde Naties daarom vroegen. De motivering daarvoor was dat de wereldvrede een aangelegenheid is die ook een Nederlands belang vormt. De toenmalige Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Van der Stoep zei op 2 december 1965 in de Tweede Kamer:

Trip

'Het is een toch wat ouderwetse wijze van denken als men zegt dat het deelnemen aan vredesoperaties niet ook is ter bescherming van de staat, want uiteraard is ook het Nederlands belang er bijzonder mee gediend dat elke gevarenhaard in de wereld zo snel mogelijk wordt verwijderd'. Met andere woorden, dominee en koopman konden elkaar heel goed vinden in het op dit punt gevoerde beleid. Er was dan ook in beide Kamers in 1965 een brede waardering voor het Nederlandse aanbod om 600 mariniers, een bevoorradingschip, patrouillevaartuigen en nog zo wat ter beschikking van de Verenigde Naties te stellen.

Het tweede punt dat mij opviel in het historische deel van het advies was dat er nogal wat aandacht werd besteed aan de ook het vorig jaar door mij gereleveerde discussie die in 1967 plaatsvond tussen het landelijk bestuur van Pax Christi, bij monde van haar toenmalige voorzitter kardinaal Alfrink, aan de ene kant en de toenmalige minister van Defensie, minister Den Toom aan de andere kant. De voorzitter van Pax Christi bepleitte een speciale eenheid voor de Verenigde Naties, omdat de NAVO-taken primair te maken hebben met oorlogvoering, terwijl het optreden in VN-verband juist is gericht op het voorkomen en beëindigen van de strijd. Ik geef mijn mening nu kort en daardoor waarschijnlijk wat onbeholpen weer.

Minister Den Toom verwierp die stellingname. Hij betoogde dat zowel de NAVO als de Verenigde Naties tot taak hebben de vrede te handhaven met defensieve middelen en dat er dus geen enkele noodzaak is om dat verschil te maken. Die uitspraak van de toenmalige minister van Defensie werd destijds buitengewoon uitvoerig in de Nederlandse pers bediscussieerd, verdedigd en aangevochten. Het was het gesprek van de dag.

Vandaag is veel interessanter wat de adviesraad voor defensie-aangelegenheden in zijn recente advies ervan vindt en, nog interessanter straks, wat de Regering ervan zal vinden. In deel twee van dat advies voert de ADA tal van argumenten aan die pleiten voor het oprichten van een gespecialiseerde VN-eenheid, dus geen deel uitmakend van de NAVO-strijdkrachten. Van de overwegingen daarvoor wil ik er twee beklemtonen, allereerst die van operationele aard.

De ADA komt tot de conclusie dat als men het goed meent met de NAVO, het niet verstandig is een NAVO-onderdeel als VN-eenheid te gebruiken.

Ik zelf wil nog wat meer nadruk leggen op wat de adviesraad zegt over opleiding en vorming. Ik kan dat niet beter doen dan door twee citaten uit het advies te geven. Op pagina 91 lees ik:

'Terwijl de traditionele militaire opleiding uitgaat van de noodzaak de door een potentiële vijand bedreigde waarden van onze samenleving te verdedigen, zal de opleiding voor de vredebewarende VN-taak gericht moeten zijn op het zoveel mogelijk vermijden van geweld, anders dan voor zelfverdediging, en op het bewaren van onpartijdigheid tegenover de bij het conflict betrokken partijen. De raad acht het actueel en zinvol te bevorderen dat waar nodig de denk- en beleidswereld waarin passend evenwicht en geloofwaardige afschrikking als basis voor het voortduren van veiligheid en vrede worden beschouwd, wordt verruimd tot een denkwereld waarin de mondiale samenhang in vraagstukken van die aard zichtbaar wordt en over regionale grenzen tussen bestaande machtsblokken heengereikt wordt. De raad meent dat de vorming bij de Nederlandse krijgsmacht van een specifieke eenheid, die de voorbereiding op en de vervulling van vredebevorderende operaties in VN-verband tot hoofdtak heeft, daartoe kan bijdragen.'

Men zal zich kunnen voorstellen dat deze uitspraak van de ADA ook in het licht van de in 1967 gevoerde discussie mij bijzonder heeft getroffen.

De ADA komt dan vervolgens tot een keuze voor een specifiek VN-bataljon, gerecrueteerd uit vrijwilligers die hun dienstplicht hebben vervuld, aangevuld met enig beroepspersoneel. Zo'n bataljon zou dan, voornamelijk door financiële problemen, mobilisabel en dus niet paraat moeten zijn. Ik vind dat de ADA op dit punt niet zo consequent is. Juist omdat de Minister pas over enkele weken zijn eindoordeel hierover zal formuleren, leek het mij goed, hem daarover mijn mening nog voor te leggen.

Maar eerst wil ik mij nog afvragen, waarom het noodzakelijk is dat toekomstige leden van zo'n VN-bataljon hun dienstplicht zouden hebben vervuld. Ik kan mij dat nog wel voorstellen uit een oogpunt van selectie van mensen en van misschien ook technische zaken als het gewend zijn aan een zekere discipline, het gebruik kunnen maken van een handvuurwapen en dergelijke. Een opleiding bij de politie – bij voorbeeld – zou daarvoor ook een bruikbaar alternatief kunnen zijn. Ik vind het dus niet vanzelfsprekend dat het vervuld hebben van de dienstplicht als een absolute eis wordt gesteld.

Daarin wordt ik gesterkt door een andere stelling in het rapport van de adviesraad. Op pagina 94 wordt gezegd:

'In een specifiek VN-bataljon zou een vorm van denken bevorderd worden, die boven het conflictmodel uitgaat, terwijl ook een mogelijkheid tot dienen zal ontstaan voor hen, die anders wellicht een beroep op de Wet Gewetensbezwaren zouden doen. 'Dat laatste is dan natuurlijk niet meer relevant, als men als eis stelt, dat men de dienstplicht vervuld moet hebben.

Een tweede punt betreft de keuze tussen een paraat en een mobilisabel VN-bataljon. De adviesraad rekent ons voor, dat een paraat bataljon f 47 mln. per jaar kost en een mobilisabel slechts f 9 mln. Bij uitzending kost een paraat bataljon f 68 mln. en een mobilisabel f 56 mln. Dat verschil is derhalve niet zo groot. Het gaat erom, dat een paraat bataljon ongeveer f 50 mln. per jaar duurder is. Waarom vind ik dat een VN-bataljon toch paraat zou moeten zijn? Juist als het gaat om VN-acties, is de snelheid van belang. Een lange mobilisatietijd is ongewenst. Verder kan ik mij voorstellen, dat althans détachementen van zo'n bataljon kunnen optreden bij calamiteiten, die zich in de wereld voordoen en waaraan in het kader van de VN iets zou kunnen worden gedaan. Dan is haast extra geboden. Ik pleit ervoor, dat in ieder geval wordt gedacht in de richting van een combinatie met een wat grotere parate kern, die kan worden uitgebreid via mobilisatie.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn betoog mondt uit in een drietal vragen. Zijn de bewindslieden het met mij eens – gelet op de hoofddoelstellingen van onze krijgsmacht in het kader van de NAVO, van de VN en de territoriale verdediging – dat elk van die drie doelstellingen een eigen betekenis heeft en dat de een niet belangrijker is dan de andere? Als dat het geval is, zijn zij het dan ten principale eens met mijn gedachte, dat er een apart VN-bataljon moet komen?

Is de Minister, ondanks zijn antwoord in de memorie van antwoord op de vraag, of hij bereid was berekeningen te laten maken, die ertoe kunnen leiden, dat wij op korte termijn weten, wat dit alles zal gaan kosten, toch bereid van zijn kant het nodige te doen opdat de kabinetsformateur straks de beschikking zal hebben over de best mogelijke gegevens, zodat deze aangelegenheid financieel kan worden beoordeeld? De Adviesraad heeft een berekening gemaakt. Het gaat om een bedrag van f 60 à f 70 mln. Dat verschil mag best aanwezig zijn. Bij de formatie moet de vraag aan de orde

Trip

komen, of het VN-bataljon er in de komende kabinetsperiode al dan niet moet komen.

Zijn de bewindslieden bereid bij de voorbereidingen – die zijn al aan de gang; dit blijkt uit de memorie van antwoord – anderen te betrekken dan mensen van de krijgsmacht, die niet over alle deskundigheid beschikken? Ik denk in dit verband aan de Vredesbeweging.

□

De heer **Van der Werff** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Twee onmisbare en essentiële aspecten van onze samenleving vormen de verwezenlijking en invulling van de begrippen 'vrede' en 'vrijheid'. De behandeling van de staatsbegroting van Defensie valt dan ook te bezien vanuit de noodzaak van beveiliging van die twee aspecten, eventueel gepaard met voorzorgen – misschien wel een dubbele vrees – ten aanzien van oorlog en bezetting.

Terecht poogt ons land, zelf daarop bedacht, ook naar buiten toe – zojuist is het Unifil-detachement genoemd – voor sommige mensen, waar ook ter wereld een dergelijke beveiliging van de vrede en de vrijheid te bewerkstelligen. Natuurlijk kan Defensie alleen ons nimmer en zeker niet op jaarbasis waarborgen bieden, maar een goed opgebouwde en goed geoutilleerde krijgsmacht en een, nadat op 10 mei 1940 een einde is gekomen aan de passieve neutraliteit, gelijkgestemd en georiënteerd bondgenootschap bieden een uitgangspositie. In ieder geval bleef Europa al 35 jaar weliswaar niet vrij van spanning, wel van oorlog.

In dit kader hebben wij de uitspraak van de bewindslieden van Defensie gezien, dat zij de Nederlandse inspanning voor het jaar 1981 toereikend achten. Dat staat in de memorie van antwoord, pagina 2 bovenaan. Dat is dan naar ik veronderstel, op basis van het eenmalig minimumpakket. Daarbij moet natuurlijk niet alleen naar de toewijzing van de middelen, maar vooral ook naar het pakket van besteding worden gekeken. Mijns inziens blijft echter deze eenmalige afwijking een ingreep, al was het maar omdat een verhoging van 3% in de toekomst op een lager bedrag gaat uitkomen; ik bezijfer dit als niet-economisch. Dat is dan toch een hellend vlak.

Nu blijkt in ons land een herbezinning op het uitgavenpatroon – dat geldt voor iedereen en dus ook voor de Staat – noodzakelijk. Daarvoor zijn twee operaties in gang gezet. De ene is de gebruikelijke in de vorm van de

Voorjaarsnota en de andere is een specifieke heroverwegings- of opschonningsprocedure.

Kunnen de bewindslieden ervoor zorg dragen dat ten aanzien van deze begroting voor 1981 geen verdere beknotting zal plaatsvinden, tenzij het zou betreffen een algemeen geldende maatregel, bij voorbeeld met betrekking tot salariering, die ook voor vergelijkbare posten bij andere diensten geldt en wordt ingevoerd?

Bij de drie krijgsmachtdelen blijft een aantal knelpunten bestaan. Ten aanzien van de materieelvoorziening is en wordt veel vernieuwd en gemoderniseerd. De Minister en de Staatssecretaris hebben daaraan met succes hard getrokken. Wij achten dat terecht zowel voor schepen – vandaag is er zelfs een tewaterlating – voor tanks als voor vliegtuigen en helicopters – de vervanging van de Wasp door de Lynx is bij voorbeeld versneld gerealiseerd – en voor voertuigen. Naast zulke spectaculaire zaken is er ook aankoop en ingebruikneming van veel, kleiner geavanceerd materieel. Dat betekent aanpassing aan moderne tactiek en vooral ook opleiding in die tactiek en dat is met die nieuwe wapensystemen een moeilijke en zeer intensieve zaak. Wij realiseren ons dat dit een proces is van voortdurende zij het gefaseerde ontwikkeling en dat een voorlopige afronding pas over enkele jaren met de ingebruikneming van die nieuwe pakketten in totaliteit kan worden bereikt.

Ik signaleer hierbij meteen een tweede knelpunt, vooral af te leiden uit de memorie van toelichting op pagina 68 en uit de memorie van antwoord nr. 28 op de pagina's 13 en 14. Dit betreft de personeelstekorten, verkleinde bemanning, beperking van taken en zwaardere belasting van militairen en burgers. Dat geldt voor de marine en dat gaat ook op voor het personeel van de landmacht en de luchtmacht, zelfs voor het burgerpersoneel. Dat geldt voor iedereen van hoog tot laag. Vooral het feit dat dit verschijnsel van tekort aan mensen zich nu in vredetijd voordoet en dat al over een tijdspanne van pakweg vijf jaren, hetgeen eigenlijk impliceert roofofbouw op mensen en inbreuk op verantwoorde integrale vervulling van het Nederlandse takenpakket in zijn totaliteit, inclusief training en opleiding, vervult ons met grote zorg.

Hiervoor hebben wij al eerder aandacht van de bewindslieden gevraagd. Wat zijn de vooruitzichten?

Ik wil een bepaald aspect nog even naar voren halen. In de overwegingen moet namelijk ook worden betrokken,

dat sinds een tiental jaren een stelsel van verantwoorde loopbaanplanning is opgezet en ontwikkeld. In het algemeen wordt dat als een goed uitgangspunt voor personeelsbeleid beschouwd. Deze Staatssecretaris heeft daarin geen gering aandel gehad. De memorie van toelichting geeft daarvan ook blijk. Op pagina 85 zie ik echter op welke wijze uitstel en ontslag (ook wel 'uitloop' genoemd) wordt verleend, vooral bij de Koninklijke Landmacht, in niet geringe percentages. Ik zie ook hoe 'gedifferentieerd leeftijdsontslag wordt bestudeerd'. Ik vraag mij af hoe dit met de ontwikkelde carrièreplanning is te rijmen. In feite zijn planningsopzet en uitloopmogelijkheid niet met elkaar te verbinden en te integreren. Op dat punt wil ik graag worden gerustgesteld.

Nog een knelpunt betreft bouwprojecten. Deze opmerking heeft trouwens ook betrekking op al het andere werk dat verband houdt met het vervaardigen van defensiematerieel. Vertraging daarvan, alsook uitstel, betekent op dit moment minder kosten. Er is echter wel sprake van het feit, dat men dan pas in een later stadium kan beschikken over noodzakelijk geachte voorzieningen, accommodaties en ander materieel. Hoewel ik er een tegenstander van ben, dat defensieorders een primair uitgangspunt zouden hebben in werkgelegenheid, laat staan in werkverschaffing, moet het feit van de verhoogde mogelijkheid van werk, wanneer dit als wenselijk en noodzakelijk moet worden aangemerkt, en het daarmee gepaard gaande behoud van kennis, vaardigheden en know how in het algemeen niet uit het oog worden verloren.

Nog een aspect is, dat wij daarbij duidelijk het standpunt van de bewindslieden willen onderschrijven. Dit staat op pagina 41, onderaan, van de memorie van toelichting. Van het plaatsen van orders van Defensie bij het Nederlandse bedrijfsleven zijn wij op zichzelf bepaald niet afkerig. Indien dat kostenverhogende gevolgen heeft, moeten die kosten evenwel niet ten laste van het defensiebudget worden gebracht.

Als laatste punt in deze vogelvlucht langs knelpunten: De munitienota gaf inzicht in de wijze van aanpak tot opheffing van de tekorten, vooral met betrekking tot oorlogsvoorraden waarvoor ik al jaren aandacht vraag. Dat verheugt mij. Zij zijn daarmee wel niet aangevuld, maar de systematiek zal, naar ik hoop, tot snelle resultaten leiden.

Ik ga niet in op de reactietijdverkorting en luchtverdediging. Ik ga evenmin in op de noodzaak van blijvende, volledige beheersing van het Westeuropese luchtruim. Dit geldt ook voor het openhouden van de vaarroutes. De bewindslieden hebben die noodzaak al erkend. Zij kennen ons standpunt in dezen ook. Dat wijkt niet af van de beschrijving in de memorie van toelichting.

Over de aanpassing van het Nederlandse, nucleaire takenpakket heb ik wel een vraag. Moeten de heroverwegingen en besluitvorming niet in de loop van 1981 plaatsvinden? Ik heb het nu niet over de uitvoering van de besluiten waartoe die overwegingen leiden. Wat is de gang van zaken, als er nu eens een lange kabinetsformatie komt?

Ik wil met nadruk op het volgende wijzen. Onzes inziens mogen zich in de krijgsmacht niet twee categorieën militairen ontwikkelen, de ene met voorbehoud en schone handen in nucleair opzicht en aan de anderen de vuile was overlatend. Dat acht ik een onaanvaardbare wildgroei. Deze mening is mijn gehele fractie toegedaan.

Wanneer de Nederlandse samenleving in democratische besluitvorming komt tot de aanvaarding van een verdediging met en door kernwapens zal de Nederlandse militair, wanneer de politieke leiding – de enige die de verantwoordelijkheid tegenover het totaal van de volksvertegenwoordiging draagt – de opdracht tot het hanteren van dit wapen geeft, zij het niet direct, daaraan gehoor moeten geven. Met alle respect voor ieders persoonlijke overtuiging moet ik zeggen dat ieder voor zich de consequenties moet trekken en geen halfslachtige wegen moet inslaan of in krampachtige redeneringen moet vervallen.

Ik maak wat dit betreft een vergelijking met de opkomst van de vrijzinnigen in de negentiende eeuw. Heel wat tot predikant opgeleiden en daartoe bestemd verloren hun geloof of voelden zich niet langer geroepen. Zij zelf concludeerden toen dat zij moesten kiezen voor een ander, mijns inziens even respectabel maatschappelijk functioneren en velen werden leeraar klassieke talen of archivaris, soms met groot succes. Ik vond dan ook de eerste brief van de Minister erg duidelijk; hij gaat toch geen tweede schrijven en blijft toch zijn eerder ingenomen standpunt huldigen?

Ik stip een paar voor de persoonlijke levenssfeer van de krijgsmacht niet minder belangrijke punten aan. De

aandacht voor de personeelszorg, speciaal met betrekking tot het woningbeleid, hebben wij al eerder bepleit. Ik vraag mij af, of is nagegaan wat het gedeeltelijk instorten van de huizen- en bouwmarkt in dit opzicht betekent. Overigens, het moeten verhuizen voor degene, die een eigen huishouding voert, zoals bedoeld op pagina 77 van de memorie van toelichting, gaat zeker niet alleen op voor 'hem', maar zeker ook voor 'haar'.

Het verbaast ons niet dat de herziening van het militaire straf- en tuchtrecht veel tijd heeft geveerd. Te meer verheugt het ons, dat de Staatssecretaris duidelijk aan deze weerbarstige materie vorm wist te geven en dat de resultaten hiervan op korte termijn ter tafel worden gebracht. Ik hoop dat uit de proef met het beperkte sanctiepakket al conclusies kunnen worden getrokken.

Bij het uitkomen van deze begroting nam onze fractie al nota van de vermelding op pagina 104 van de memorie van de toelichting over het voornemen omtrent 'de afschaffing van de doodstraf in onze gehele wetgeving'. De VVD-fractie beraadt zich nog op dit punt, dat in dit stadium nog niet aan de orde is.

Mijn volgende opmerking heeft betrekking op een zaak, die in feite buiten de begroting in engere zin valt. Een paar maanden geleden ontvingen wij de Doelstellingenstructuur Nederlandse Defensie van de COBA. Het viel mij op dat het stuk al ongeveer 10 maanden gereed was voor het ons werd toegezonden. Belangrijker is echter de vraag, wat er met dit stuk gaat gebeuren.

De heer **Vermeer** (PvdA): Men doet er in het geheel niets mee!

De heer **Van der Werff** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De heer Vermeer zegt veel korter wat ik misschien met omhaal van veel woorden wilde aantonen. Wat verwachten de bewindslieden hier echter van? Is hiermee al ervaring opgedaan? Juist omdat defensie, wat betreft beleid en bedrijf, hier een voortrektersfunctie vervult, kunnen die ervaringen, als deze al positief uitvallen maar dat geldt óók voor het tegendeel, model staan.

De heer **Vermeer** (PvdA): Het evaluatierapport van de COBA is wat dit betreft weinig hoopgevend!

De heer **Van der Werff** (VVD): Ik ben daarvan op de hoogte maar ik wilde dit hierbij niet betrekken omdat men daarmee in discussie met de COBA komt. Ik geef er de voorkeur aan, te discussiëren

met de bewindslieden over het COBA-rapport inzake defensie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik keer terug naar de memorie van toelichting. Het opnemen van een apart hoofdstuk over de zo essentiële en specifieke aspecten opleiding, vorming en voorlichting is zeer zinvol. Ik zal mijn nieuwsgierigheid naar de nieuwe WWOK-versie – zo ongeveer het oudste wetsontwerp nr. 7404 dat op de rol aan de overzijde staat – bedwingen. Valt een termijn te noemen?

Wat betreft de vorming wordt terecht gesteld, dat er geen sprake mag zijn van overheidsbeïnvloeding, maar terzijde wil ik toch wel bezwaar aantekenen als vorming excessief wordt gedefinieerd als 'doelgericht beïnvloeden van mensen'. Dat is en mag naar mijn mening nooit de opzet zijn. Op dezelfde blz. 98 wordt gesproken over education permanente, maar het lijkt mij dat eerder sprake is van wederkerend onderwijs, gezien de toelichting. Soit, maar wel had ik enige aandacht verwacht voor de noodzaak van emancipatoir werk in verband met de man-vrouw-verhouding en de integratie van de vrouw in de krijgsmacht.

Nu staan verderop in dezelfde paragraaf hooggestemde zinnen over voorlichting. Maar werkt het ook? Onze fractie kan zich bij voorbeeld niet aan de indruk onttrekken dat de interne en externe voorlichting over de plaats van de krijgsmacht in onze Grondwet en de voorgelegde herzieningen van de Grondwet te laat en te oppervlakkig is geweest. Dit is één van de weinige kritische kanttekeningen die ik bij alle waardering aan de directe voorganger van deze bewindsman had willen voorhouden.

Ik wil het echter even over de bestuurswisseling heen tillen en aan deze Minister het volgende vragen. Verleden week hebben wij het ontwerp van wet nr. 15 467 besproken vanuit de invalshoek van Binnenlandse Zaken; het gaat hier om een wijziging van de Grondwet van artikelen inzake verdediging en krijgsmacht. Had deze Minister als derde ondertekenaar er niet goed aan gedaan in dit Huis mede aanwezig te zijn bij de behandeling van een zaak waarbij ook de krijgsmacht – maar gezien de vele reacties uit de maatschappij, zeker niet alleen de krijgsmacht – zich gezien de vele reacties zo nauw voelt betrokken?

Voor zover ik kan nagaan werkt de Wet op de gewetensbezwaarden goed en wordt betrokkenen dank zij Minister Albada een redelijke en gevarieerde banenmarkt geboden. Wat betreft de zogeheten totaalweigerars gaat het

Van der Werff

er natuurlijk niet om of iemand de door hen geventileerde opvattingen afkeurt of ermee symphatiseert. Het gaat erom of onze maatschappij, waarvan dezulken ook een produkt zijn, hen verdraagt en hen tegen zichzelf weet te beschermen. In een democratie moet dat spanningsloos en zonder ophef kunnen in de onderlinge burgerlijke betrekkingen. Het militaire apparaat dient daar zoveel mogelijk buiten te staan. Vandaar mijn steun aan de motie-Nagel, waarschijnlijk vandaag in dit debat het enige punt waarover de heer Nagel en ik volstrekke overeenstemming hebben. Daar waar betrokkenen zich als burgers schuldig blijken te maken in hun staatkundig vandalisme aan kostbare vernielingen, worden zij natuurlijk vervolgd en aangesproken. Maar dat betreft een ander departement.

De begroting van Defensie geeft alle reden tot ruime en uitvoerige beschouwingen. Toch beperk ik mij, want een aantal van mijn vragen is al op bijzondere heldere wijze gesteld door de woordvoerder van het CDA, overigens ook door andere woordvoerders.

De woordvoerder van het CDA is er wonderwel in geslaagd om onze zienswijze in zijn betoog te verwerken. Ook kan ik mij beperken omdat dit debat wordt gevoerd op het scheiden van de markt. Dan leert men de kooplieden zo luid de vaderlandse zegswijze volledig. Ik heb het gevoel dat de afgelopen jaren kwaliteit is geleverd. Daarom spreek ik een bijzonder woord van dank aan het adres van deze bewindslieden bij deze laatste ontmoeting in deze context. Tevens is dit eigenlijk een soort welkomstwoord aan de derde Minister van Defensie. Het feit dat het departement van Defensie drie ministerswisselingen zonder kleerscheuren heeft doorstaan toont, naast de vastberadenheid van het kabinet en de kwaliteit van de Staatssecretarissen, zeker ook de stamina en het doelbewust karakter van militairen en burgers, werkzaam bij Defensie.

□

De heer **Glastra van Loon** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal twee onderwerpen kort aanroeren. Ten aanzien van het defensiebeleid heeft mijn fractie geen behoefte aan beraadslagingen op dit moment, zo kort voor de verkiezingen.

Mijn tweede onderwerp betreft een acute zaak, die mijns inziens serieuze aandacht eist, te weten de detentie van totale dienstweigeraars in de Willem III-kazerne te Nieuwersluis. Ook hier-

over zal ik kort spreken, ditmaal in het belang van de situatie ter plaatse. Ik breng deze kwestie alleen nog eens onder de aandacht van de Regering, omdat een bespreking hiervan door twee commissies uit deze Kamer met de Staatssecretarissen van Defensie en van Justitie, na een bezoek van de eerste ter plaatse, de indruk heeft achtergelaten dat de ernst van de situatie daar door deze bewindslieden wordt onderschat.

De Staatssecretaris van Defensie heeft in antwoord op mijn eerdere beroep op de Regering om te zoeken naar betere oplossingen voor detentie van totale dienstweigeraars, zowel in het belang van de met die detentie belaste personeelsleden van de krijgsmacht, als in dat van een naar huidige maatstaven behoorlijke huisvestelijke detentie, alsook in het belang van de algemene veiligheid, verklaard dat hij geen andere oplossingen zag of wilde zoeken, maar dat hij de rechtsorde zou handhaven. Dat laatste mochten wij reeds verwachten.

De uitdrukkelijke verklaring van de bewindsman dat hij zich dit voornam, was derhalve niet alleen overbodig, maar in dat licht ook niet geruststellend. Zij riep veeleer nieuwe vragen op. Daarom wil ik niet alleen nogmaals uitdrukkelijk mijn zorg over de situatie in Nieuwersluis onder de aandacht van de Minister en de Staatssecretaris brengen, maar vraag ik hen ook of zij datgene wat door de Minister van Justitie onder woorden is gebracht over de rechtshandhaving – zie de memorie van toelichting bij zijn begroting – onderschrijven en dit ook in hun beleid met betrekking tot de detentie van totale dienstweigeraars tot zijn recht zullen laten komen. Bovendien hoor ik graag van hen hoe zij het verschil in behandeling tussen totale dienstweigeraars en Jehova's Getuigen verklaren.

□

De heer **Meuleman** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Het is nog steeds noodzakelijk om een goede en wel uitgeruste krijgsmacht te hebben ter bescherming van land en volk. Dit vindt zijn oorzaak in de zonde en verdorvenheid des mensens bestaan. Dat zien wij ook vandaag nog. Het ene volk staat tegen het andere op om het te overheersen. Hoeveel landen en volken leven er niet onder verdrukking.

Het is voor ons een groot voorrecht en een zegen in vrijheid te mogen leven. Of deze voorrechten altijd ten volle worden beseft, waag ik te betwijfelen. Het zal daarom nodig zijn dat de

krijgsmacht goed voor haar taak berekend is. Hier is waakzaamheid geboden, want het gaat niet alleen om de vrijheid van ons volk maar ook om te bewaren de fundamentele waarden. om in vrijheid God te kunnen dienen naar de eis van Zijn woord, dat grote erfgoed, waarvoor onze vaad'ren hebben geleden, gebeden en gestreden.

De overheid heeft een grote maar ook een dure roeping: om in dezen te doen al wat mogelijk is, ook wanneer dit met financiële offers gepaard gaat. Wij moeten waakzaam zijn en ons niet laten verleiden door schone woorden of verzekeringen welke niet te vertrouwen zijn.

De ontwikkelingen in de wereld hebben de laatste jaren te zien gegeven waarvoor men soms komt te staan. Na Hongarije, Tsjecho-Slowakije trokken de Russische troepen de Afgaanse grens over om dit land te bezetten. Wij stelden reeds verleden jaar de vraag, wie het volgende slachtoffer zal worden van de Russische interventie. Deze vraag kan ons heden, anno 1981, wel eens benauwen.

Daarom is het nodig in dit licht de bestaande veiligheid en de defensie-inspanning op peil te houden. Het is bittere noodzaak aan defensie een hoge prioriteit te geven.

Al mogen wij belijden dat de Here God regeert over alle dingen en alles volvoert naar Zijn raad en welbehagen, het ontslaat ons niet van de verantwoordelijkheid alles te doen wat in ons vermogen ligt om de veiligheid te beschermen en te bewaren.

De reële groei van de defensie-uitgaven is voor dit begrotingsjaar 1,5%. De bewindslieden zeggen dat op grond van de internationale situatie de noodzaak bestaat in de komende jaren de defensiebegroting reëel te doen groeien. In de planning is rekening gehouden met ongeveer 3%. De heren De Vries en Van der Werff spraken hierover zojuist al. Wanneer de groeinorm voor de volgende jaren weer 3% zal zijn, hetgeen onze instemming heeft, wordt hier dan ook de achterstallige 1,5% weer bij betrokken?

Wij willen de Minister en de Staatssecretarissen onze dank betuigen voor de uitvoerige en gedegen antwoorden die zij hebben gegeven naar aanleiding van de vragen in het voorlopig verslag en voor de informatie die de vaste Commissie voor Defensie in deze Kamer mocht ontvangen, namelijk het situatierapport over de vervanging van de zware wielvoertuigen van de Koninklijke landmacht. Wij spreken onze waardering uit voor hetgeen de Staatssecretaris schrijft in zijn brief van 1 april 1981:

Meuleman

'Voor de nu te plaatsen bestelling van 1128 voertuigen zijn ook buitenlandse leveranciers in beschouwing genomen. Een afweging van zowel kwantiteit als kwaliteit van de daarmee gemoeide werkgelegenheid en de vooruitzichten op langere termijn voor de Nederlandse vrachtauto-industrie hebben doen besluiten aan DAF de voorkeur te geven.' Dit vinden wij een juist besluit.

Bij de vervanging van de pantservoertuigen YP-408 bij het legerkorps van de KL schrijft de Staatssecretaris dat voor plaatsing van deze order in eigen land nog niet is beslist. Zodra hierin meer inzicht is verkregen, zal de wijze van verwerven van de 841 voertuigen worden vastgesteld. Naar verwachting zal dit binnen enkele weken het geval zijn. Wij nemen aan dat dit nog zal gebeuren in dez regeringsperiode.

Wij spreken de wens uit dat ook deze miljoenenorder van 841 voertuigen in ons land zal worden geplaatst. Het zou een belangrijke tegemoetkoming betekenen aan de bestrijding van de werkloosheid en een steun voor het bedrijfsleven.

De Amerikaanse Minister van Defensie, Weinberger, verklaarde in Bonn vorige week dat hij een duidelijk verband zag tussen de situatie in Polen en de onderhandelingen met de Sovjet-Unie over de beperking van de tactische kernwapens voor middellange afstand.

De datum voor hervatting van deze onderhandelingen zou afhangen van het gedrag van de Sovjet-Unie gedurende de komende weken en maanden. Bij een eventuele inval in Polen zou het klimaat voor onderhandelingen aanzienlijk verslechteren.

Houdt deze uitspraak van de Amerikaanse Minister in, dat zolang de situatie rondom Polen voortduurt, geen onderhandelingen met Rusland over beperking van de tactische kernwapens voor middellange afstand kunnen worden gevoerd?

Worden deze onderhandelingen thans op de lange baan geschoven? Wat betekent Brezjnevs voorstel om de tactische kernwapens voor middellange afstand te bevriezen? Draagt dit ook bij tot de wapenbeheersing? Heeft de Sovjet-Unie reeds 220 SS.20 raketten opgesteld met elk drie kernkoppen, dat wil zeggen 660 atoomladingen? Is dit niet aanzienlijk meer dan de 108 Pershing 2 en 464 Cruise-raketten, waarvan de opstelling pas in 1983 zal beginnen? Hoe ziet de Minister deze ontwikkeling?

Deze situatie-rapporten geven ons wel enig inzicht in wat voor vervanging in aanmerking komt: Vernieuwing op kwaliteit en kwantiteit. De Vrees bekruipt ons wel eens, dat Defensie op velerlei terreinen met verouderd materiaal werkt. Wanneer deze vernieuwing een feit is, hoe staat het dan met het andere materiaal? Moet er nog veel vernieuwd worden? Binnen welke termijn? Hoe staat het met de luchtbeveiliging, met de havens en het territoir?

Hoewel wij bij deze behandeling van Defensie niet op details zullen ingaan, vragen wij ons wel eens af: zijn wij voldoende weerbaar. Heeft het personeel voldoende goed materiaal om zijn taak bij Defensie te kunnen verrichten?

Wij willen onze waardering uitspreken gericht aan het personeel van Defensie, voor al de arbeid die het in het belang van de veiligheid en bescherming van onze natie doet. De overheid heeft hen in dezen met alle mogelijke middelen ter zijde te staan en de nodige steun te verlenen. Gezien de dreiging die nog steeds aanwezig is, mag Nederland onder geen beding meewerken aan de éézijdige verzwakking van de verdediging van het Westen. Nederland heeft zijn verplichtingen in de NAVO goed na te komen en moet een betrouwbaar bondgenoot zijn en blijven.

Tot slot wil ik nog een paar opmerkingen maken aangaande de geestelijke verzorging. Met gemengde gevoelens hebben wij de klacht gelezen van de voorzitter van de Militair Advies-Belangen en Rechtsbijstand Organisatie (MABRO), Kapitein Van Veen, in zijn openingsrede van een algemene ledenvergadering te Ede.

Hij stelde onder meer, dat onze geestelijke verzorgers verkeerde prioriteiten stellen, dat zij zich beter kunnen bekommeren om de man bij de troep in de dagelijkse uitvoering van zijn dienst dan hun activiteiten te richten op deze de democratie uithollende organisaties, zoals het Inter-Kerkelijk Vredesberaad, die trachten binnen de krijgsmacht zogenaamd de discussie open te breken. Men komt dan tot de ontstellende uitspraak: de geestelijke verzorgers het leger uit, en wel zo spoedig mogelijk!

Wij zouden willen vragen: Is het inderdaad waar, dat er geestelijke verzorgers zijn, die op een éézijdige, maatschappij-kritische wijze binnen het leger bezig zijn? De publikaties van de Protestants-geestelijke verzorging vertonen echter deze eenzijdige opstelling geenszins. Wat is de visie van de Minister aangaande deze materie?

De heer **De Gaaij Fortman** (PPR): Is de heer Meuleman ook bezorgd over eenzijdige maatschappijconformistische, geestelijke verzorgers in de krijgsmacht?

De heer **Meuleman** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nog niet aan het eind. Misschien krijgt de heer De Gaaij Fortman nog antwoord in het vervolg van mijn betoeg. In elk geval leeft bij ons wel verontrusting over de eenzijdige voorlichting.

Hoe staat het met het aantal geestelijke verzorgers bij de krijgsmacht? Is het juist dat de aantallen geestelijke verzorgers van het Humanistisch Verbond in relatie met de maatschappelijke context veel en veel te groot is? Het Humanistisch Verbond telt in ons land slechts 15.000 leden die echter in de burgersector geen eigen geestelijke verzorgers kunnen of willen aanstellen. De in ons land aanwezige humanistische raadslieden zijn aangesteld op gesubsidieerde posten, namelijk krijgsmacht, justitie, maatschappelijk werk, ziekenhuizen etcetera. Terwijl het aantal geestelijke verzorgers in de kerken reeds jaren bevroren is, neemt dat van de Humanisten nog geregeld toe. Zo luidt mijn informatie. Is dit juist? hoe liggen de verhoudingen in aantallen geestelijke verzorgers bij de Humanisten tot die bij de kerken?

In het kader van de bezuinigingen mag de geestelijke verzorging niet worden aangetast. Het is de taak van de overheid de mensen die in het defensie-apparaat moeten werken de gelegenheid te verschaffen geestelijke verzorging te ontvangen van mensen die de speciale taak van dit apparaat van binnen uit kennen. De mensen die de verschrikkelijke taak kunnen krijgen om in geval van oorlog met geweld de medeburgers te verdedigen mag men in dezen niet in de kou laten staan. Vooral in een tijd waarin zelfverwerkelijking en persoonlijke vrijheid zo zwaar benadrukt en soms overdreven worden, moet het voorbereiden op allergrootste dienst, namelijk de dienst van God aan de medemens, desnoods met het leven, alle aandacht en gelegenheid krijgen. Onderschrijft de Staatssecretaris deze opdracht voor de overheid?

De heer **Van der Jagt** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Het is mij een bijzonder genoegen dat ik vandaag, voor de eerste maal in dit Huis, met Minister De Geus van gedachten mag wisselen over het defensiebeleid. Ik hoop dat deze gedachtenwisseling mag liggen in de lijn van zijn zo zeer gewaardeerde voorganger Mr. Scholten.

Van der Jagt

De Minister heeft niet in een gemakkelijke periode het departement van Defensie overgenomen. Offers brengen voor een goed defensie-apparaat wordt een steeds stroever lopende actie, vooral nu het met de economie van ons land niet zo best gaat. Dat blijkt ook uit de memorie van toelichting van dit wetsvoorstel. De met onze bondgenoten afgesproken jaarlijkse groei van 3% is voor dit jaar verlaagd tot 1,5%. Bijna alle sprekers hebben dit onderwerp aan de orde gesteld. Het is erg jammer dat dit percentage is verlaagd. De Minister stelt dat het alleen geldt voor dit jaar, dat men volgend jaar weer op 3% gaat zitten. De Minister weet echter dat het niet zeker is of een volgend kabinet zich aan het voor-nemen van dit kabinet veel gelegen laat liggen. Een precedent is nu geschapen. Waarom zou een volgend kabinet dit voorbeeld niet volgen, te meer daar de economische toestand op korte termijn eerder slechter lijkt te worden dan beter.

Wie jongstleden zaterdagavond de heer Den Uyl in de uitzending van Brandpunt zijn schijven heeft zien wegleggen, weet wat van hem is te verwachten. De vraag is daarom brandend actueel, of wij als volk nog bereid zijn, de 'verzekeringspremie' voor onze veiligheid en vrijheid te betalen. Wij horen geruststellende geluiden dat onze defensie opgewassen is tegen een eventuele Russische agressie. Tegenover een kwantitatieve overmacht zouden wij een kwalitatief tegenwicht kunnen geven. Deelt de Minister die visie?

De vorige week zijn de ministers van Defensie in Bonn bijeen geweest. Uit de krant vernam ik dat door middel van satellietfoto's haarscherp was te constateren dat het aantal SS 20-raketten groter is dan wij voordien aannamen. Het moeten schrikbarende gegevens zijn geweest. Is het de Minister mogelijk, ons daarover iets mede te delen? Als de situatie namelijk veel ernstiger is dan wij dachten, wordt het dan geen zaak dat de bevolking in het Westen op de hoogte wordt gebracht van de werkelijke gevaren die ons bedreigen?

Ons volk schrikt dan immers wakker. Het wordt dan wellicht bereid gevonden, prioriteiten ten gunste van de defensie te stellen, zoals thans in de Verenigde Staten gebeurt. Het klinkt zo mooi: laten wij eerst praten met Rusland, alvorens wij aan het besluit over de kruisraketten uitvoering geven. Verleden jaar wees ik er al even op dat, toen de heer Van Agt deze mogelijkheid te berde bracht bij zijn bezoek aan

bondskanselier Schmidt, hij antwoordde: maar weet u dan niet dat wij deze strategie al één- en andermaal zonder resultaat hebben toegepast?

De in Bonn getoonde luchtfoto's schijnen dit te bevestigen. De jaren van ontspanning heeft de Sovjet-Unie zwaar misbruikt om in Europa een groot nucleair overwicht te bereiken. Met het oog hierop verneem ik graag van de Minister, of het geen aanbeveling verdient, onze bevolking eens precies te vertellen hoe ernstig de situatie wel is. Het gros van de bevolking heeft deze voorlichting naar mijn mening hard nodig.

Verleden jaar heb ik eveneens de moeilijkheden aangesneden die Staatssecretaris Van Eekelen ontmoet bij het zoeken van depots voor de NAVO. Hoever is hij thans gevorderd? Is het waar dat de gemeente Coevorden bereid is, een depot op haar gebied toe te staan, doch dat daartegen bezwaren bestaan bij het college van gedeputeerde staten? Wat is de aard van deze bezwaren? Hoe staat het met de realisering van het oefenterrein in het Lauwersmeer? Hij lijkt mij dat de bewindslieden wel eens wrevelig worden als zij bijna bij iedere gemeente bot vangen en – als dan uiteindelijk een terrein kan worden ingericht in het Lauwersmeer, wat geen enkele gemeente zeer doet – als gedeputeerde staten dit weer willen verhinderen.

Het belang van een goede defensie kan door middel van een goede voorlichting niet duidelijk genoeg worden gemaakt aan ons volk. Als men het waardeert dat onze militairen in tijden van oorlog hun leven inzetten voor onze vrijheid, dan moet men er ook voor zorgen dat onze militairen in tijden van vrede de middelen hebben om zich op die taak te kunnen voorbereiden.

In een interview in 'Elsevier' van de vorige week zei de oud-minister van Defensie, de heer Vredeling, het tref-fend:

'Wij hebben als volk vaak een koopliedenmentaliteit. We verwaarloosden onze defensie als het goed ging en we riepen schande als de tijden moeilijk werden. Dan riep iedereen dat we onze defensie hadden verwaarloosd.'

Over het aankoopbeleid wil ik een enkele opmerking maken. Evenals de heer Meuleman ben ik blij dat het de defensie gelukt is om een grote order voor zware wielvoertuigen bij DAF te plaatsen. Ik hoop dat de order voor de gepantserde voertuigen, ten behoeve van de zo broodnodige werkgelegenheid, ook in eigen land kan blijven. Kan de Staatssecretaris daar al iets over meedelen?

Vervolgens een enkele vraag welke ligt op het terrein van Staatssecretaris van Lent. In 'Trouw' van 8 april jl. las ik dat er een fors tekort is aan instructeurs. De heer De Vries stelde dit ook aan de orde. Gelukkig hebben wij goed materiaal. Maar de zorg is, dat er niet voldoende deskundig personeel is om instructie te geven hoe bij voorbeeld onze moderne pantservoertuigen moeten worden bediend. Ik weet dat het probleem er is van de diensttijdverkortingen en dat dit spanning geeft met het onder de knie krijgen van de bediening van het veel ingewikkelder geworden materieel. Doch als er dan ook nog geen voldoende instructeurs zijn dan wordt het probleem wel zeer complex. Hoe denkt de Staatssecretaris deze problemen te kunnen oplossen?

Ik wil een enkel woord over onze jongens in Libanon zeggen. Ik heb het voorrecht gehad, daar een bezoek te mogen brengen. Voor de staf en voor de jongens in het veld, niets dan lof. Onze bijdrage in het handhaven van de vrede is daar waardevol. Maar hoe gaat het nu verder? De spanning in dat gebied stijgt.

Hoe gaat het met de verlenging van het mandaat? Heeft de Regering daar al een mening over gevormd? De Minister weet dat de uitzending van onze militairen naar de Libanon op gespannen voet staat met onze verplichtingen in NAVO-verband. Het advies van de ADA is om een permanente 'VN-club' af te zonderen, buiten bezwaar van onze normale defensieverplichtingen in NAVO-verband. De heer Trip sneed dit onderwerp ook aan. Israël, zo las ik er-gens, zou willen dat Unifil de zorg ging uitstreken over heel Libanon. Hoe denkt de Minister over het een en ander? Vervolgens nog een vraag over de situatie rondom de Perzische Golf.

In de 'Volkskrant' van 9 april jl. stond een bericht dat van Amerikaanse zijde de gedachte geopperd is om de Nederlandse Marine deel te laten nemen in het snel inzetten van gevechtseenheden in gebieden waar vitale Westerse belangen bedreigd worden. Hoe denkt de Minister over deze suggestie? Indien het antwoord niet positief is, heeft de Regering dan zelf plannen om die belangen veilig te stellen indien het met de olietoevoer spaak loopt?

Uit het voorgaande moge de Minister begrepen hebben dat ik sympathiek sta tegenover zijn gevoerde beleid; alsmede tegenover dat van zijn Staatssecretarissen. Zijn stellingname inzake de kernbepapening kan ik delen. Het risico van eenzijdige afschaffing van de kernwapens, zoals dat

Van der Jagt

wordt voorgestaan door het IKV en de synode van de Nederlands Hervormde Kerk, acht ik onaanvaardbaar groot.

Wij kennen de Russische ideologie. Al in het Communistische Manifest wordt de omverwerping van de bestaande maatschappelijke orde bepleit, niet beperkt tot nationale grenzen. Neen, mondiaal moet de revolutie gestalte krijgen. In het wapen van de Sovjet-Unie staan de hamer en de sikkel niet slechts afgedrukt op het Sovjetrussische grondgebied, maar nadrukkelijk op de aardbol als zodanig. Zowel Lenin, Stalin, Chroesjtsjov en Brezjnev hebben aan dit universele doel gestalte trachten te geven. Allen hadden de rotsvaste overtuiging dat de overwinning van het communisme in eigen land slechts een eerste stap was opweg naar de internationale zegen.

Het kernstuk van het marxisme-leninisme is dan ook de heerschappij van het communisme over de hele wereld. Welnu, wij weten wat dit betekent. Afghanistan en Polen leren ons daar iets van. Het is in dit verband dan ook veelzeggend dat de Sovjet-Unie en de Warschaupactlanden een nucleair en conventioneel militair apparaat hebben opgebouwd dat vele malen sterker is dan voor hun verdediging nodig is.

Ongetwijfeld zal men dit militaire overwicht als pressiemiddel willen gebruiken om hun korte en lange termijn doeleinden na te streven. Ik kom nu terug op de opvatting van het IKV en de synode van de Nederlands Hervormde Kerk. Men wil: de kernwapens de wereld uit, te beginnen in Nederland. Het is echter naïef te menen dat het agressieve atheïstische communisme ook maar tot in de vijfde decimaal achter de komma, gezien haar universele doelstelling, gevoelig zal zijn om dat voorbeeld te volgen. Toen wij de jaren van ontspanning hadden – ik zei het daarstraks – werden deze door de Sovjet-Unie zwaar misbruikt.

Dit had voor de synode van de Nederlands Hervormde Kerk een les moeten zijn. Deze synode heeft in haar eigen confessie staan dat het de roeping is van de overheid om het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen, dat het de roeping is van de overheid om het rijk van de anti-christ te gronde te werpen. Welnu, als het haar ernst is met haar eigen belijdenis, dan zal zij de Minister van Defensie niet voor de voeten moeten lopen als hij zijn best doet om ook de vrijheid van de kerk veilig te stellen door middel van een beleid dat probeert het agressieve atheïsme effectief te weerstaan.

De Groen van Prinstererstichting, het wetenschappelijk bureau van het GPV, heeft getracht in haar rapport: 'Het kernwapen gewogen' aan te geven hoe enerzijds de geestelijke vrijheid het best kan worden verdedigd en hoe anderzijds het risico zo klein mogelijk moet worden gehouden dat die vreselijke kernwapens metterdaad worden ingezet. Het zal voor de Minister interessant zijn te weten dat deze brede studie uiteindelijk tot conclusies komt die in overeenstemming zijn met zijn beleid.

Ik wens tot slot de Minister en zijn Staatssecretarissen Gods onmisbare kracht en bijstand toe voor de uitoefening van hen bijzonder zware en verantwoordelijke taak.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 12.07 uur tot 13.00 uur geschorst.

Aan de orde zijn de **stemmingen** over de ontwerpen van Rijkswet:

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging (15 467, R 1114);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake adeldom en ridderorden (15 883, R 1129).

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

De heer **Vermeer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wij zullen onze stem voor het ontwerp inzake de verdediging uitbrengen in positieve zin, omdat wij met de Regering van oordeel zijn, dat het gegeven de opzet van de totale grondwetsherziening passend is ook het onderhavige deel van de herziening tot de meest wezenlijke elementen te beperken, omdat de voorgestelde redactie, zoals de Regering terecht heeft opgemerkt, het instrumentele karakter van de krijgsmacht impliciet accentueert, hetgeen ons juist lijkt, omdat de voor ons bestel meest wezenlijke elementen, te weten de mogelijkheid tot het opleggen van dienstplicht en de doeleinden waarvoor deze kan worden opgelegd, de mogelijkheid plichten op te leggen ten behoeve van de civiele verdediging alsmede de opdracht aan de wetgever vrijstelling van militaire dienst wegens ernstige gewetensbezwaren te regelen, in het voorstel zijn genoemd, omdat de duidelijke

en goed gemotiveerde wijze waarop de Minister van Binnenlandse Zaken en de regeringscommissaris de in deze Kamer aangevoerde bezwaren hebben weerlegd, de bij ons toch al bestaande overtuiging dat dit deel van de herziening aanvaardbaar is hebben bevestigd.

Wij zullen ook onze stem geven aan het onderdeel inzake adeldom en ridderorden, niet omdat wij waardering hebben voor het stelsel zoals het in ons land bestaat en evenmin omdat wij enig stelsel van ridderorden en adeldom wenselijk zouden vinden, maar eenvoudigweg omdat de voorgestelde regeling een verbetering ten opzichte van de bestaande situatie inhoudt.

De heer **De Gaay Fortman** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Anders dan mijn fractiegenoten zal ik mijn stem wel aan het wetsontwerp dat betrekking heeft op de verdediging geven. Het moge zo zijn dat een uitdrukkelijke wetsbepaling, vaststellende dat er ter verdediging van het koninkrijk een krijgsmacht is, in het ontwerp ontbreekt, nochtans zal de nieuwe Grondwet indien dit wetsontwerp wordt aangenomen en het daarop volgende wetsontwerp in de tweede lezing ook wordt aangenomen, wel bepalen dat er een krijgsmacht is.

Mijn vriend de geachte afgevaardigde de heer Christiaan heeft de verschillende artikelen waarin de krijgsmacht als een vanzelfsprekendheid wordt vermeld, naar mijn oordeel uitputtend opgesomd. Ook de Minister en de regeringscommissaris hebben op die bepalingen gewezen. De moderne wetsinterpretatie die ook de Hoge Raad toepast, gaat niet alleen na of bepaalde rechtsfiguren in afzonderlijke wetsbepalingen zijn opgenomen, maar vraagt daarnaast of uit het systeem der betrokken wet de erkenning van een zodanige rechtsfiguur voortvloeit. Zulks is met betrekking tot de krijgsmacht in dit wetsontwerp het geval. Daarom zal ik voor dit wetsontwerp stemmen.

De heer **Vogt** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er behoefte aan een stemverklaring af te leggen over het wetsontwerp inzake de verdediging. Ik spreek die mede namens de fractie van de CPN uit. Hoewel beide fracties bezwaren hebben tegen de nu voorgestelde tekst in de nieuwe Grondwet en uit dien hoofde zij mogelijk tegen zouden willen stemmen, zullen zij hun stem om twee redenen voor het wetsontwerp uitbrengen.

Vogt

1. Zij hebben geen van beide behoefte om samen met degenen, die de krijgsmacht met een apart soort romantische glans willen omgeven, tegen te stemmen.

2. Zij achten beide het nu voorliggende wetsontwerp iets minder slecht dan de tekst van de huidige Grondwet.

□

De heer **De Gaay Fortman** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie heeft veel waardering voor de verdediging van het ontwerp inzake de verdediging door de Minister van Binnenlandse Zaken en de regeringscommissaris. Wij hebben in ons land niet gekozen voor de symbolische of lofprijzende Grondwet, zoals wij die wel vinden in bijvoorbeeld landen in Oost-Europa. Ons systeem is een systeem van de zakelijk functionele Grondwet, zoals dat ook in de verdediging is uiteengezet. Wij zullen onze stem aan het wetsontwerp inzake de verdediging geven.

Anders staat het met het wetsontwerp inzake adeldom en ridderorden. Naar ons gevoel gaat het hier niet om wezenlijke elementen, die zouden passen in een zakelijk functionele opzet van de Grondwet. Ons zijn geen overtuigende redenen gegeven, waarom deze reminiscentie aan de standenmaatschappij in de Grondwet zou moeten worden gehandhaafd. Evenmin zijn wij, in tegenstelling tot de fractie van de PvdA van mening, dat hier sprake is van een zo betekenisvolle verbetering dat wij onze principiële afwijziging van de standenmaatschappij niet door een tegenstem tot uitdrukking zouden moeten brengen.

□

De heer **Meuleman** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Namens het GPV en de SGP wil ik deze stemverklaring afleggen. Na de uitvoerige behandeling, die vorige week in deze Kamer heeft plaatsgevonden, en na het nogmaals doornemen van het stenogram, zijn onze bezwaren blijven bestaan tegen het schrappen van de krijgsmacht uit de Grondwet. Het leger, waarin burgers verplicht dienst moeten nemen, en in het uiterste geval hun leven moeten inzetten, kan niet gelijk worden gesteld met een gewone arbeidsdienst. De krijgsmacht wordt in oorlogstijd bovendien belast met het militair gezag. De Koningin moet het oppergezag over de Nederlandse krijgsmacht behouden en de krijgsmacht moet verankerd blijven in de nieuwe Grondwet. Wij zullen dan ook aan dit wetsontwerp – 15 467 – onze steun niet geven.

Het wetsontwerp 15 883 zal wel onze instemming hebben.

□

De heer **Feij** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie zal steun verlenen aan het wetsontwerp 15 883.

Wat het wetsontwerp inzake de verdediging betreft is het overgrote deel van mijn fractie van mening, dat de bijzondere, niet met andere rijksdiensten vergelijkbare positie van de krijgsmacht een expliciete vermelding in de Grondwet rechtvaardigt. Mede overwegende, dat ons volk zich in ieder geval in onze Grondwet moet kunnen herkennen, tillen deze leden daarbij minder zwaar aan het doorbreken van de gekozen systematiek van de nieuwe Grondwet. Op die grond zullen deze leden tegen dit wetsontwerp stemmen.

Persoonlijk ben ik van mening dat het wetsontwerp inhoudelijk geen constitutionele of staatsrechtelijke bedenkingen ontmoet en voorts past in de structuur van de nieuwe Grondwet. Het vooronderstelde bestaan van de krijgsmacht in artikel 5.2.4 en de mededeling van de zijde van de Regering, dat op grond hiervan de krijgsmacht niet kan worden opgeheven zonder grondwetswijziging, acht ik voldoende. Ik zal mijn stem derhalve aan dit wetsontwerp geven.

□

De heer **Christiaanse** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal een stemmotivering geven ten aanzien van wetsontwerp 15 467 inzake de verdediging.

De fractie van het CDA heeft de pro en contra-argumenten met betrekking tot dit wetsontwerp zorgvuldig overwogen, zoals reeds is gebleken uit de stemmotivering van de heer W. F. de Gaay Fortman. De fractie wenst voorop te stellen, oog te hebben voor de nadelen die aan eventuele verwerping van dit wetsontwerp zijn verbonden uit een oogpunt van structuur en systematiek van de nieuwe Grondwet. De grootst mogelijke meerderheid van de fractie vindt evenwel, dat zij desondanks het wetsontwerp niet kan steunen, omdat het niet op genoegzame wijze de bijzondere positie van de krijgsmacht in zogenaamde uitzonderingstoestanden erkent. De krijgsmacht dient als zodanig in de Grondwet te worden vermeld, omdat zij in tijd van oorlog bevoegdheden verkrijgt die niet zijn te vergelijken met enige ambtelijke dienst. Deze grootst mogelijke meerderheid zal haar stem dus ophouden aan wetsontwerp 15 467.

Wetsontwerp 15 467, R 1114 wordt met 37 tegen 30 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de leden: Terwindt, Van der Werf-Terpstra, Van Boven, Heijne Makkreel, Christiaanse,

Tjeerdsma, Van Kuik, Netjes, Van Soest-Jansbeken, Groensmit-van der Kallen, Zoutendijk, G. de Jong, Franssen, Oudenhoven, Schreurs, Veen, Steenkamp, Diepenhorst, Schouten, Achterstraat, F. C. de Jong, Vonhoff-Luijendijk, Schlingemann, Van Tets, Baas, Van der Werff, Van Dalen, Van der Jagt, Meuleman, Eijsink, De Vries, Uijterwaal-Cox, Vrouwenfelder, Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Von Meijenfeldt, Van Hulst en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de leden: Vogt, B. de Gaay Fortman, Zoon, Van Veldhuizen, Lamberts, Maaskant, Kolthoff, Oskamp, Post, Steigenga-Kouwe, Ermen, Feij, De Rijk, Vonk-van Kalker, Van Waterschoot, W. F. de Gaay Fortman, Van der Meer, Van de Zandschulp, Versloot, Tummers, Simons, Nagel, Vermeer, IJmker, Schinck, Uijen, Van den Bergh, Glastra van Loon, Derks en Trip.

De heer **Mol** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter. Ik ben aanwezig geweest bij de stemming en ik meende de presentielijst getekend te hebben, maar ik heb dit blijkbaar niet gedaan. Mag ik alsnog mijn stem uitbrengen?

De **Voorzitter**: Dat is niet mogelijk. Wij nemen nota van uw mededeling dat, indien u aan de stemming had deelgenomen, u uw stem voor het wetsontwerp zou hebben uitgebracht.

Wetsontwerp 15 883, R 1129 wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van de PPR en de PSP wordt aantekening verleend, dat zij geacht wensen te worden tegen het wetsontwerp te hebben gestemd.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Instelling van een Raad voor de Verkeersveiligheid (16 158)**.

Dit wetsontwerp wordt zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van **hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken) van de rijksbegroting voor 1981 (uitgezonderd de onderdelen Ontwikkelingssamenwerking en Europese samenwerking) (16 400-V) en van het onderdeel NAVO van hoofdstuk X (16 400-X)**.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Tummers** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Onze fractie heeft als een soort raampje in de voordeur van Buitenlandse Zaken een paragraaf over Turkije op willen stellen. Waarom? Over Turkije zal een belangrijk debat plaatsvinden in de mei-zitting van de Raad van Europa. Op dit ogenblik is een derde militair regime in dit land aan de macht. Willen wij geloofwaardig zijn met onze kritiek op andere landen waar de democratie of de mensenrechten geweld wordt aangedaan, dan moeten wij met name onze stem laten horen over wat zich op het ogenblik in Turkije afspeelt.

De situatie vóór 12 september 1980 was er in Turkije een van bijzondere onveiligheid. Het staatsbestel zelf dreigde daaraan ten gronde te gaan. Dat was echter geen spontane drift zonder aanleiding. Het was ook geen soort 'Hoefnagelisme', zoals de Volkskrant van vanmorgen het noemde. Er was een proces aan de orde van internationalisering van de economische toestand, gepaard gaand met een gelijktijdige militarisering. Jarenlang is er voor 140 mln. dollar aan militaire hulp in dit land gepompt in de vorm van oud militair materiaal van de VS. Voor het onderhoud en de kennis daarvan was men afhankelijk van de VS, zodat het leger helemaal niet zo zelfstandig was als in het algemeen werd aangenomen. Het was een afhankelijk leger dat op een bepaald moment de orde meende te moeten herstellen.

Sinds 1960 – de eerste keer dat er een staatsgreep werd gepleegd – was het leger al bezig om bedrijfscontacten met het buitenland tot stand te brengen. Dit heeft geleid tot het in elkaar sleutelen van een militair pensioenfonds dat zeer vele internationale joint ventures aanging, waardoor het militair regime zich presenteerde als een geüniformeerde groep van concernbazen. De kleine rechtsen zagen daarin een stel plutocraten die bestreden moesten worden. Die strijd werd nationalistisch, waarbij de uitdaging was, het beheersen van de straat. De Grietze Wolven waren daarin zeer actief. Na 12 september is de orde hersteld, maar tegen welke prijs? De democratie, het parlementaire stelsel, is opgeschort. Vakbonden zijn opgeheven, terwijl leden en leiders daarvan in de gevangenis werden gezet.

Wij zijn in de gelegenheid geweest om met de militairen te spreken. Zij taxeren alles nogal merkwaardig. Zij willen doen geloven dat er na één jaar, waarin de orde hersteld wordt, weer mogelijkheden zijn om ook de demo-

cratie te herstellen. Men wil ons dit laten geloven, wellicht omdat men bang is dat er via de Raad van Europa een procedure in gang wordt gezet om Turkije buiten de Raad te stellen. Door die periode van 'één jaar' te noemen, wil men wellicht doen geloven dat het nauwelijks de moeite loont om deze procedure te beginnen. Als men dit zijn bezoekers wil doen geloven, moet men bepaalde negatieve zaken natuurlijk achterhouden en daarvoor bruikbaar zaken bijzondere aandacht geven.

Militairen zeiden ons met een zeker triomfalisme dat het beschrijven van muren en het verspreiden van folders behoort tot het plegen van terroristische daden. In de periode vóór september werden 6893 van dergelijke daden gepleegd, terwijl dit na die tijd nog maar een hand vol was. Daaruit zou moeten worden afgeleid dat men er goed de wind onder heeft.

Een land echter, dat militair parade-theater opvoert, dat zo onhumaan is als men zich maar kan voorstellen, en dat zegt dat graffiti en het verspreiden van posters vormen van terrorisme zijn, maakt zich natuurlijk buitengewoon ongeloofwaardig. Een land dat Hitlers lievelingsbeeldhouwer leende om monumenten neer te zetten, moet natuurlijk helemaal niet optreden tegen een vorm van graffiti zoals we ze daar hebben kunnen waarnemen. Generaal Evren moet natuurlijk ook tegen mensen uit West-Europa niet vertellen, dat hij bepaald geen dictator is en dat men dit kan afleiden uit het feit, dat hij thuis ook geen dictator is. Wij kennen de kleinburgerlijke gezindstiefhebberij van dictatoren maar al te goed om te weten dat dit geen argumenten zijn voor ons.

Waarop moeten wijs ons nu voorbereiden? Over welke zaken moeten wij spreken wanneer wij de Turkse zaak onder ogen nemen? Ik geloof niet dat er op korte termijn een procedure in gang moet worden gezet zoals indertijd ten aanzien van Griekenland in de Raad van Europa. Wel zou ik de mening van de Minister duidelijk willen horen over de vraag of wij niet in mei in de Raad van Europa erg duidelijk zouden moeten laten horen dat wij aan het militair regime de eis stellen dat het een scenario overlegt dat qua tijd en inhoud controleerbaar is en betrekking moet hebben op het herstel van de democratie. Een schorsing van Turkije zou in mei bepaald te vroeg zijn.

De in het vooruitzicht gestelde nieuwe grondwet van de grondwetgevende vergadering, moet beoordeeld kunnen worden in het najaar. In de najaarszitting van de Raad van Europa moet opnieuw het een en ander bezien

kunnen worden; en dan wèl met een straffere vinger erbij; dan wèl met in het achterhoofd (en wellicht ook al in de voorhand) sancties zoals een eventuele schorsing, sancties tegen een land dat de parlementaire democratie vernietigt en dat jegens gevangenen te werk gaat op een manier zoals wij nu in Turkije zien.

Kent de Minister de beschuldigende uitspraak van kolonel Özalp dat Turken naar België, Nederland en West-Duitsland worden gelokt, daar geïndoctrineerd worden en om dan als activisten terug te gaan naar Turkije? Dit is een zware beschuldiging die zwart op wit staat. Kent de Minister die en spreekt hij het tegen?

Controleert de Minister de consequenties met betrekking tot het lot van Turken hier op basis van zo'n uitspraak? Ziet de Minister geen tegenstrijdigheid in de internationalisering en militarisering van de economie en de trek van de arbeiders naar de steden, c.q. West-Europa? Wat verwacht de Minister daartegenover nu van visumpolitiek? Wordt er niet gevraagd om voortzetting van het militair regime als deze internationale economische politiek ook wordt voortgezet en daarin niet wordt ingegrepen?

Heeft de Minister aandacht voor de situatie van de Nederlanders in dit land, die rechtstreeks geconfronteerd worden met de situatie van Turken in ons land en de wisselwerking die tussen beiden op het stuk van gelijkwaardige behandeling bestaat?

□

De heer **Uijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Tijdens deze hoogstwaarschijnlijk laatste ontmoeting in deze Kamer tussen ons en de bewindslieden van Buitenlandse Zaken en Defensie uit het nu nog zittende kabinet heeft het weinig zin van gedachten te gaan wisselen over het gevoerde beleid. Dat beleid is wat de Minister van Buitenlandse Zaken betreft de afgelopen jaren reeds op alle mogelijke manieren en vanuit alle partijen nogal kritisch benaderd en tot in den treure aan de overzijde van het Binnenhof ter discussie gesteld.

Daar het tijdstip zeer nabij is gekomen waarop de kiezers naar de stembus gaan en dit kabinet ophoudt het buitenlandsbeleid te bepalen en beleidsombuigingen en/of bijstellingen tot dat moment niet erg waarschijnlijk lijken, komt het ons gewenst voor, de beschikbare tijd te gebruiken voor een gedachtenwisseling over de huidige wereldsituatie, over de grote gevaren die onzes inziens daaraan zijn verbonden.

Uijen

den en over de wijze waarop vanuit Nederland in de komende jaren zou kunnen worden bijgedragen te verhinderen dat die situatie zodanig verder verslechtert dat zij totaal uit de hand loopt.

Alvorens in te gaan op diverse facetten van de huidige ons grote zorgen barendende verhoudingen in de wereld, zou ik kort willen ingaan op het ons voor ogen staande raamwerk van waaruit wij het buitenlandbeleid van ons land gevoerd willen zien. De bedoeling van zo'n beleid is dan om te komen tot een doorbreking van de bestaande versterkte en verstarrende, in een aantal vijandbeelden verankerde, internationale verhoudingen en daarmee onzes inziens tot het beter beheersbaar maken van een aantal ontwikkelingen in deze wereld. Niet door uit de bestaande machtsverhoudingen weg te vluchten, maar door ons binnen die versterkte machtsverhoudingen te richten op het doorbreken daarvan en tegelijkertijd in dat proces verantwoordelijkheden binnen de bestaande verhoudingen te blijven aanvaarden, zeker zolang dat streven uitzicht blijft bieden op het bereiken van ons doel.

Wij kiezen in dit verband voor doorbreking van de confrontatie tussen Oost en West en voor het terugdringen van de kernwapenwedloop, hetgeen onzes inziens slechts te verwerkelijken is door de keuze voor een duidelijk eigen positie en het nemen van door ons daartoe noodzakelijk geachte eenzijdige stappen binnen de machtsstructuur waaraan wij deelnemen. Ook kiezen wij voor een eerlijker delen tussen datgene waarover de mensen in de noordelijke streken van deze wereld kunnen beschikken en datgene waarmee het aanzienlijk minder fortuinlijke deel van de mensheid in zuidelijker gelegen gebieden tot nog toe heeft moeten zien rond te komen.

Wij zijn van mening dat het noodzakelijk is, ten einde te kunnen bereiken wat ons voor ogen staat op het gebied van het buitenlandbeleid, dat wij ons de komende jaren met alle ons daartoe ter beschikking staande middelen inzetten zowel binnen de militaire en economische machtsstructuren waarvan wij deel uitmaken als daarbuiten voor enkele centrale doelstellingen, en wel de volgende 6.

1e. Het respecteren van de internationale rechtsorde en de uitbouw daarvan.

2e. De totstandkoming van een internationale politiek en een internationale rechtsorde die gericht is op de

ontwikkeling van de landen uit de zogenaamde Derde Wereld en op vreedzame oplossing van geschillen.

3e. Het bevorderen van vrede en veiligheid door ontspanning, wapenbeheersing en ontwapening en door beëindiging van de wederzijdse militaire afschrikking tussen de landen van de NAVO en het Warschau Pact.

4e. Het opheffen van de armoede in de wereld en de totstandkoming van een nieuwe internationale economische orde.

5e. Het waarborgen van de mensenrechten in de meest ruime zin, zijnde de politieke, sociale en economische grondrechten van mannen en vrouwen waar ook ter wereld.

6e. Het beëindigen van neo-kolonialisme, dictuur, racisme, discriminatie en uitbuiting.

Voor een verdere uitwerking van deze centrale doelstellingen moge ik geïnteresseerden verwijzen naar het verkiezingsprogramma van mijn partij voor de komende kabinetsperiode, waarbij ik moge opmerken dat voor vele van de aldaar genoemde gedetailleerde punten uiteraard naar de meest geschikte vorm van concretisering zal moeten worden gezocht.

De huidige wereldsituatie en de ontwikkelingen die zich daarin aftekenen vervullen ons met zeer grote zorgen, vooral die tussen de Verenigde Staten van Noord Amerika en de Sovjet-Unie en mede daardoor die tussen de Verenigde Staten en een aantal van haar Westeuropese bondgenoten. De grootste zorgenkinders zijn in dit verband de ontwikkelingen in en rondom Polen en Afghanistan, in het gebied van de Caribische Zee en van Midden- en Zuid Amerika en de rol daarin van de Verenigde Staten, alsmede die in het Nabije Oosten en het gebied rondom de Perzische Golf. Ook in het zuidelijk deel van Afrika spelen zich dingen af die ons zeer verontrusten. Daarenboven, doch alles behalve losstaand van onze zorgen over de ontspanning verdringende ontwikkelingen in de Oost-West verhoudingen, hebben wij de grootst mogelijke bezwaren tegen het plaatsen van de zogenaamde gemoderniseerde Long Range Theater Nuclear Force-Wapens op Nederlandse en Europese bodem.

Op elk van deze gebieden zou ik gaarne nader willen ingaan vanuit een analyse van de huidige internationale, maar vooral ook Europese, situatie, zoals die binnen mijn partij tot stand is gekomen en waarin ik mij geheel kan vinden. In die analyse hebben wij een poging ondernomen ons te verplaatsen in de positie, opvattingen en ge-

voelens van de belangrijkste hoofdrolspelers op het Europese toneel, zoals die via de vele en gevarieerde kanalen tot uiting zijn gebracht. Politiek gezien gaat het er dan niet zozeer om of die positie, opvattingen en gevoelens overeenkomen met feiten en veronderstellingen zoals wij die voor waar houden of zoals die ons steeds als waarheden zijn voorgehouden, en ook niet of wij het met die positie, opvattingen en gevoelens eens zijn, maar veel meer of een en ander door die hoofdrolspelers als realiteit wordt ervaren.

Ons verplaatsend in de positie van de Sovjet-Unie, kunnen wij ons indenken dat dat land zich geconfronteerd ziet met vele directe en klemmende problemen. Met geen van zijn vele buuren leeft het in een spontane vriendschap, integendeel zelfs. Vele van de omringende volkeren, ook al behoren de betreffende landen tot de door de Sovjet-Unie gedomineerde Warschau-Pact gemeenschap, hebben een afkeer, haat of minachting voor Rusland en het Russische volk, of staan in het gunstigste geval onverschillig tegenover dat land en haar inwoners.

China koestert zeer diepgaande en historische grieven tegenover Rusland en is vervuld van wantrouwen, maakt aanspraken op grote gebiedsdelen behorende tot de huidige Sovjet-Unie, bezit een enorm potentieel aan mensen en aan ontplooiing van toekomstige militaire en economische macht. Haar communistische regering, van welke signature die ook is, laat bovendien niets na om haar eveneens communistische noorderbuur zo zwart en gevaarlijk mogelijk af te schilderen, zowel intern als tegenover de buitenwereld, inclusief Rusland grootste tegenspelers, de kapitalistische wereld.

Polen, het grootste en direct aan de Sovjet-Unie grenzende lid van het Warschau-Pact, is duidelijk in opstand tegen de haar opgelegde Russisch-communistische maatschappijstructuur en de daarbij behorende rigide bureaucratie, waardoor, onder de druk van het gebeuren aldaar en van een groot deel van haar eigen leden, zelfs binnen het Politburo en het Centraal Comité van de Poolse communistische partij tot hervorming bereid zijnde elementen naar boven kunnen komen; zich daarbinnen kunnen doorzetten en toegeven aan eisen van de basis tot enige democratisering van zowel de partij als de Poolse samenleving.

Voor de op leeftijd zijnde Sovjet-leiders kan dat niet anders dan een nachtmerrie betekenen, een bedreiging van de Russische overheersing van Oost-Europa en een terdiscussie-

Uijen

stelling van de ideologie en daarmee van het bestaansrecht van de Sovjetstaat. Het kan haast niet anders dan dat de ontwikkelingen in Polen door deze leiders worden ervaren als een directe bedreiging van het zorgvuldig opgebouwde en in stand gehouden systeem en de daaraan door hen ontleende macht.

De Sovjet-Unie zelf bestaat uit vele en vaak zeer zelfbewuste volkeren en nationaliteiten, waarvan enkele een geheel eigen taal spreken en die in vele gevallen ook de grootste moeite hebben met de vanuit Moskou geleide eenheidsstaat waarin zij moeten functioneren. Een steeds toenemend deel van de bevolking van de Sovjet-Unie bestaat uit Aziaten en andere volksgroepen, die door de eigenlijke, overal de sleutelposities innemende en *dominerende, Russen over het algemeen als anders en als vreemde indringers worden beschouwd en vice versa.*

De Russische en Oost-Europese leiders zien zich in toenemende mate geconfronteerd met een sterk afnemende betekenis van de marxistisch-leninistische leer als ideologisch bindmiddel, terwijl vele Westerse communistische partijen, los van Moskou, eigen wegen zijn ingeslagen. De zeer centralistisch geleide planeconomie, die voor de opbouw van de zware industrie haar pluspunten heeft en had, blijkt ongeschikt om een veel gedifferentieerder produktie- en dienstverleningsapparaat efficiënt te laten werken.

Door de enorme concentratie op onderzoek, ontwikkeling en produktie in de militaire sfeer en de in de bestaande industriële structuur ingebouwde scherpe scheiding in de Sovjet-Unie tussen de militaire technologie en produktie en de achtergestelde civiele technologie en produktie, is het land in vele gevallen aangewezen op hulp van geavanceerde Westerse technologie en technieken. Dit geldt zowel voor de produktie van moderne en hoogwaardige consumptiegoederen, als voor de winning of meer effectievere exploitatie van olievoorraden in bepaalde streken van Siberië en voor het tot stand brengen van bijbehorende infrastructuur. Die hulp wordt de Sovjet-Unie in een aantal gevallen echter bewust en in onderling overleg onthouden door zowel Japan als de hoogontwikkelde Westelijke industrielanden.

Op de zuidflank ligt China en is er voor het overige chaos en oorlog, alsmede een Islamitische opleving en een daaruit voortkomend versterkt zelfbewustzijn van de moslims binnen de

Sovjet-Unie. Bij de meeste moslimlanden is de Sovjet-Unie ook in een kwade reuk gekomen als gevolg van het tussenbeide komen in Afghanistan, waar het land verweekt is geraakt in een slepende en niet te winnen guerrilla-oorlog. De pogingen van de Sovjet-Unie tot uitbreiding van haar invloed buiten het Europees continent zijn allesbehalve naar wens verlopen. In Egypte hebben de Amerikanen de Russen geheel verdrongen en Afghanistan, Angola, Ethiopië, Vietnam, Cambodja en zelfs Cuba leveren de Sovjet-Unie voorlopig meer lasten dan baten op.

Noch bij de zogenaamde ongebonden landen, noch elders in de wereld, is het prestige van de Sovjet-Unie er de laatste 10 jaren op vooruit gegaan, integendeel zelfs. Ruslands Oosteuropese bondgenoten voegen zich allesbehalve van harte in het vanuit Moskou geïnitieerde patroon van politieke besluitvorming en economische arbeidsverdeling. Een land als Roemenië, maar ook enkele andere bondgenoten, voeren een – vanuit Moskou met zeer gemengde gevoelens gevolgde – betrekkelijk eigen buitenlandse politiek. De vooral door de Sovjet-Unie gevreesde gedachte van hereniging van beide Duitslanden behoort nog lang niet tot het verleden en werd het vorige jaar ook door de NAVO nog weer eens opgerakeld.

Vanuit Russische kringen wordt er regelmatig de aandacht op gevestigd dat de Sovjet-Unie wordt omringd door ruim 2000 militaire bases in een dertigtal landen en dat de Amerikanen minstens 1200 niet tot de Amerikaanse intercontinentale strategische nucleaire strijdkrachten behorende kernraketten zodanig dicht bij de Sovjetgrenzen hebben gestationeerd dat daarmee doelen in Rusland kunnen worden aangevallen. De NAVO wil er daaraan nog 572 van een uiterst gevaarlijk soort gaan toevoegen. Daarenboven staan er honderden Engelse, Franse en Chinese kernraketten op Rusland gericht.

Al deze elementen zijn vanuit Russisch gezichtspunt – zo spreek ik nu – bewijzen van een bewuste militaire en psychologische omsingeling door een haar vijandig gezind systeem dat wordt aangevoerd door de Verenigde Staten. Tot overmaat van ramp komt daar, vanuit de Russische zienswijze, het bedreigende element bij dat alle lastposten en belagers die haar omringen bij een eventueel conflict de ruggesteun zouden kunnen krijgen van een op zijn allerminst aan de tekentafel en in het laboratorium superieur Amerikaans krijgswezen.

Het grootste spookbeeld voor de Sovjet-Unie is waarschijnlijk wel het bij haar politieke en militaire elite gevestigde besef dat niets of niemand haar in politieke zin echt gerust zou kunnen stellen, zelfs niet als daartoe de goede wil aanwezig zou zijn.

Uit haar ervaringen sinds 1945 heeft de Sovjet-Unie immers geleerd dat zij minder moeite heeft gehad met de bedreigende werking van vijandelijke nucleaire wapens dan met allerlei nationalismen en andere aspiraties, zowel binnen als buiten haar eigen grenzen. Deze laatste kunnen hoogstens met het af en toe uitvoeren van een gewapende expeditie worden onderdrukt of door langdurige en kostbare politiek-culturele massageprocessen slijten, maar zij verdwijnen niet met beloften van rustig gedrag.

Vanuit Russisch standpunt zal het als een ramp worden ervaren wanneer die krachten (China, de eigen bondgenoten, eigen minderheden, Duitsland) aan de centrale hegemonie vanuit Moskou zouden gaan wrikken onder dekking van Amerikaanse nucleaire wapens. De Russen zien als grootste pluspunt de volledige onafhankelijkheid van het buitenland. Rusland is namelijk op het gebied van de energievoorziening en de strategische grondstoffen geheel self-supporting.

Vanuit een Amerikaans oogpunt ziet de Europese veiligheidssituatie en in dat verband ook haar eigen veiligheidssituatie en de mogelijkheden om bedreigd te worden, er minder zorgwekkend uit. De Verenigde Staten zijn als land begrensd door open zeeën en oceanen, waarop zij een grote militaire superioriteit hebben. Van de twee aan het land grenzende burens is Canada een belangrijk bondgenoot met dezelfde sociaal-maatschappelijke en economische structuur en is Mexico relatief ongevaarlijk en een belangrijke potentiële leverancier van olie.

De Verenigde Staten hebben in feite weinig te vrezen over hun nationale levensaders en zij hebben ook voldoende alternatieven voor bestaande aanvoerstromen van overzee. Alhoewel het land op dit moment ruim 40% van zijn oliebehoefte dekt door import uit het buitenland, voornamelijk vanuit het Midden-Oosten, kan het zijn overmatig hoog verbruik aan energie per hoofd van de bevolking in geval van nood gemakkelijk terugbrengen tot het niveau waarbij het uit eigen middelen in de behoefte voorziet. Dat niveau is altijd nog even hoog als dat van West-Europa nu.

Dit alles neemt natuurlijk niet weg dat de Verenigde Staten als supermo-

Uijen

gendheid – zoals alle andere super- en grote mogendheden uit heden en verleden dat doen en hebben gedaan – haar machtspositie probeert te gebruiken om haar invloed te behouden en uit te breiden, haar betalingsbalanspositie te versterken, langere productielijnen voor haar industrie te scheppen en haar inwoners een hogere levensstandaard te bezorgen.

De Verenigde Staten hebben op economisch en technologisch gebied een heel duidelijke voorsprong op haar grote rivaal, in het bijzonder op het belangrijk gebied van de micro-elektronica. De Verenigde Staten zijn veel meer dan de Sovjet-Unie een globale wereldmacht en het land ligt ook heel wat verder af van een eventueel Europees slagveld. Toch is de Amerikaanse superioriteit in een aantal opzichten duidelijk minder groot geworden in de afgelopen 20 jaren. Het geweldige Amerikaanse overwicht op militair gebied uit de vijftiger jaren, is sterk verminderd in de richting van een machts-evenwicht met de Sovjet-Unie. West-Europa en Japan hebben een steeds sterkere positie verworven en hun belangen lopen al lang niet meer automatisch parallel aan die van de Verenigde Staten.

Een en ander komt tot uiting in het feit dat West-Europa in de internationale politiek vaak een eigen positie kiest die afwijkt van die van de Verenigde Staten. Zo heeft West-Europa bij voorbeeld meer belang bij een détentepolitiek dan de Verenigde Staten en kijkt het iets anders aan tegen conflicten in het Midden-Oosten.

In een aantal Derde-Wereldlanden is er sprake van een groeiend zelfbewustzijn, dat nogal eens in botsing komt met Amerikaanse kapitaalsbelangen en streven naar hegemonie. Tegelijkertijd is er in de Verenigde Staten de afgelopen jaren in de publieke opinie en bij vele leidende politici een nostalgisch verlangen zichtbaar geworden naar de overzichtelijke en een veilig gevoel gevende verhoudingen uit de vijftiger jaren en naar een simpele tweedeling van de wereld in 'goeden', onder Amerikaanse leiding, en 'slechten' onder leiding van de Sovjet-Unie. Daardoor worden sociale conflicten in Centraal- en Midden-Amerika, die vanuit de interne verhoudingen aldaar alleszins verklaarbaar zijn, in de Oost-West tegenstellingen getrokken.

Waar de niet in alle opzichten identieke belangen van West-Europa en Amerika zich uiten in een iets minder grote en minder vanzelfsprekende

volgzaamheid aan Amerika, blijft een analyse van de oorzaak vaak uit en wordt dat door woordvoerders van de Amerikaanse administratie nogal snel bestempeld als neutralisme, pacifisme of gebrek aan solidariteit. Vanuit een dergelijk versimpeld wereldbeeld zien zeer vele Amerikanen en Amerikaanse politici de positie van de Verenigde Staten, ondanks hun economische en technologische voorsprong, als eenzamer en meer bedreigd dan met de feiten overeenkomt.

Vanuit een Westeuropees standpunt, doch meer speciaal vanuit dat van de Duitse Bondsrepubliek, ziet de Europese veiligheidssituatie er weinig minder somber uit dan vanuit het standpunt van de Sovjet Unie en aanzienlijk minder zonnig dan vanuit dat van de Verenigde Staten. West-Europa bezit slechts relatief geringe hoeveelheden energiedragers en is voor de meeste en vitale grondstoffen voor zijn industrie afhankelijk van leveranciers buiten Europa.

Vooraf Duitsland, België, Denemarken en Italië, doch ook voor de overige Westeuropese landen, zou een stagnatie van de aanvoer daarvan zeer ernstige problemen opleveren.

De Duitse Bondsrepubliek, de militair en economisch sterkste natie in West-Europa en direct begrensd door twee landen van het Warschau-pact, beschikt niet over eigen kernwapens en is mede daardoor voor haar militaire en economische veiligheid in zeer belangrijke mate aangewezen op nauwe samenwerking met haar bondgenoten en heel in het bijzonder met de Verenigde Staten. Als deel van een volk, dat opgesplitst is over twee geheel verschillende invloedssferen, en dat op velerlei manieren wordt geconfronteerd met haar jongste oorlogsverleden, heeft West-Duitsland zeer eigen en veel moeilijker oplosbare problemen met haar interne veiligheid dan de overige Westeuropese landen.

De militaire en economische afhankelijkheid van de Duitse Bondsrepubliek en van de meeste andere Westeuropese landen van de buitenwereld, zou op zich niet zo'n ramp zijn, indien er enerzijds in West-Europa een grond vertrouwen aanwezig zou zijn dat er bij de Verenigde Staten een zo grote lotsverbondenheid en offerbereidheid zou bestaan ten opzichte van haar Europese bondgenoten, dat dit land in geval van een nucleaire oorlog ook het eigen gebied en de eigen bevolking mede in de waagschaal zou willen stellen, en anderzijds van de Sovjet Unie verwacht zou kunnen worden dat zij zich onthoudt van gewapende interventie in andermans zaken.

Wie echter gadeslaat hoe de supermachten bijna rücksichtslos hun vermeende belangen najagen en buitenlandse politiek bedrijven en hoe zij soms met hun vrienden en bondgenoten omspringen, krijgt niet direct de indruk dat de saamhorigheid, het ontzag voor nationale zelfbeschikking of voor het wereldgeweten daarbij op de voorgrond staan. Nog veel minder lijkt dit het geval met betrekking tot de levensbelangen van ongebonden landen. Het is in dat licht ook weinig reëel te verwachten dat Europa door de supermogendheden wel zou worden ontzien en geen strijdtonel zou kunnen worden in een internationale-intercontinentale prestigeslag, ingeval het zorgvuldig neutraliteit in acht zou gaan nemen.

Ook mag daarbij niet uit het oog worden verloren dat totalitaire systemen in het algemeen sterker dan democratische systemen de neiging hebben hun buurlanden duidelijk te maken er veel belang aan te hechten dat zij zich (ten minste ideologisch) afzijdig houden. In een tijdperk van steeds intensievere internationale communicatie en aanwezigheid van moderne, alle grenzen overschrijdende, communicatiemediën, zou dat in de praktijk neerkomen op het muilkorven en gelijkschakelen van die media binnen een zeer brede bufferzone. Er is immers een groot wantrouwen tussen diametraal tegenover elkaar staande sociaal-maatschappelijke-economische systemen tegen infiltratie van ideeën uit het andere kamp, die de legitimiteit van het eigen politieke systeem in het geding zouden kunnen brengen. Overigens is het ook nog zeer de vraag of de Bondsrepubliek in geval van daadwerkelijke kwaadwillige grensoverschrijding vanuit het Oosten wel veel baat zou hebben bij een verdediging met nucleaire wapens van de Verenigde Staten en/of Frankrijk (Pluton).

Deze landen zullen in eerste instantie hun nucleaire wapens waarschijnlijk liever gebruiken tegen militaire doelen op het grondgebied van West-Duitsland en het aangrenzend Warschau-pact en hooguit veel later, al escalierend, tegen het civiele achterland van het Warschau-pact of tegen militaire doelen op Russisch gebied. Uiteraard gebeurt dit allemaal in de hoop aldoende een escalerende vergelding tegen eigen gebied en eigen bevolking zo lang mogelijk te ontlopen. Zelfs een nauwgezet tot militaire objecten beperkt gehouden nucleaire slagenwisseling op het Europese slagveld zou echter in de omliggende bevolkingscentra hoogstwaarschijnlijk al tot onherstelbare schade en ontreding leiden. Ook een conventionele

Uijen

oorlog van enige duur en gevoerd met de beschikbare en nog in ontwikkeling zijnde zeer geavanceerde en uiterst destructieve, middelen, zou in ieder geval de Westduitse samenleving totaal ontwrichten. Wel zouden de gevolgen op langere termijn voor het overblijvende nageslacht, voor zover dat er nog is, nog altijd aanzienlijk minder ernstig zijn dan in het geval van aanwending van nucleaire middelen.

Dit zich verplaatsen in en denken vanuit verschillende machtscentra is niet bedoeld om slechts de supermachten Amerika en de Sovjet Unie af te schilderen als hegomoniale machten die op een cynische wijze hun eigenbelang najagen met voorbijgaan van het belang van anderen. Binnen de realiteiten en machtsverhoudingen van dit moment is dat misschien wel het geval, doch West-Europa heeft in de afgelopen eeuwen op dit punt geen betere, moreel meer hoogstaande, rol gespeeld. Slechts de lakens zijn verhangen en vanuit die realiteit zullen wij moeten zoeken naar de beste overlevingskans op zowel de korte als langere termijn.

De vraag komt in dit verband dan steeds weer op of en in hoeverre West-Europa op de Verenigde Staten kan rekenen en of het aan de druk van de Verenigde Staten moet toegeven, wanneer dat Europa zijn kansen inschat bij het politiek weerstand bieden aan een uit angst of arrogantie geboren bemoezucht of aan een voorwaartse veiligheidsverzekering van de Sovjet Unie, danwel of en in hoeverre moet worden gerekend met het risico dat men ooit geheel op eigen kracht aan de onderhandelingstafel de eigen belangensfeer zal moeten veiligstellen tegenover Moskou.

Mijnheer de Voorzitter! Na dit stukje analyse, zou ik wat nader willen ingaan op onze zorgen over de ontwikkelingen van de laatste tijd tussen de Verenigde Staten en de Sovjet Unie en op de mogelijke gevolgen daarvan voor West-Europa. Door de groei gedurende de afgelopen 25 jaar tot sterke industrielanden van de (ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog destijds economisch sterk verzwakte en van de Verenigde Staten afhankelijk geworden) landen die nu samenwerken in de Europese Economische Gemeenschap, is er meer gelijkwaardigheid en zijn er economische en monetaire belangentegenstellingen gegroeid tussen de Verenigde Staten en West-Europa, die tot toenemende wrijvingen aanleiding geven. In diezelfde periode heeft de Sovjet Unie zich ontwikkeld,

vanuit een positie van militair aan de Verenigde Staten inferieure macht, tot een militaire nucleaire supermacht die – globaal beschouwd – de macht van de Verenigde Staten nabij is gekomen.

De Westeuropese landen zijn in diezelfde periode eveneens uitgegroeid van militair onbetekenende landen tot machten met een sterke conventionele krijgsmacht en, voor wat betreft Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, zelfs tot kleine nucleaire machten.

Dit alles heeft het prestige, de relatieve machtspositie en de handelingsvrijheid van de Verenigde Staten zowel binnen als buiten het bondgenootschap flink aangetast en de bondgenoten, alsmede de rest van de buitenwereld, voor het Amerikaans leiderschap aanzienlijk minder volgzzaam gemaakt.

De Europese bondgenoten verlangen (en spelen) in toenemende mate een eigen rol ter behartiging van hun individuele en gezamenlijke belangen, ook ten opzichte van Amerika's grote tegenspeler; de Sovjet-Unie. Dit veroorzaakt bij de Amerikanen de nodige irritaties, waarbij afgenomen volgzzaamheid en gerechtvaardigde behartiging van eigenbelang nogal eens door de VS word vertaald als gebrek aan solidariteit.

Naast de steeds verder uiteengelopen opvattingen op sociaal-economisch en financieel-monetair gebied zijn de veiligheidsbelangen waarschijnlijk in nog veel sterkere mate uiteen gaan lopen tussen de bondgenoten aan beide zijden van de Atlantische Oceaan.

Door de ontwikkelingen in de nucleaire machtsverhoudingen, doch in nog veel sterkere mate door de tegelijkertijd plaatsgevonden hebbende en nog versneld voortdurende technologische ontwikkelingen op het gebied van zowel de overbrengmiddelen en geleidingssystemen als van de nucleaire springkop zelf en de bijbehorende ontstekingsmiddelen, hebben nucleaire wapens steeds meer de gedaantewisseling ondergaan van counter-value tot counter-force en slachveldgevechtswapens. Dit heeft er toe geleid dat de strategie van 'massive reliation' werd vervangen door die van 'flexible response' en 'forward defence' en dat deze laatste twee een duidelijk aangepaste inhoud zullen gaan krijgen. Dit maakt van Centraal-Europees gebied, en vervolgens van geheel West en Oost-Europa, een potentieel nucleair slagveld. Het maakt de kans op daadwerkelijke en vroegtijdige inzet van gemoderniseerde wapens groter en de Amerikaanse garantie van een voor Europa tijdige en echt afschrikkende

inzet van intercontinentale strategische nucleaire middelen steeds minder geloofwaardig. Daarbij komt dat de Amerikaanse president uiteindelijk beslist of het risico van een nucleair conflict wordt genomen in een gebied dat ver van het eigen bed ligt.

Mijnheer de Voorzitter! Is het onder dergelijke omstandigheden onredelijk van Europeanen dat zij naar andere wegen zoeken dan die van de nucleaire afschrikking, ten einde een conflict in Europa te voorkomen en in geval dat conflict ondanks alles dan toch mocht uitbreken nog een overlevingskans te behouden, ook en vooral voor hun nageslacht?

West- en Oosteuropese landen hebben daarbij gezamenlijk het allergrootste belang, welk belang zeer zeker alle andere belangen naar de achtergrond zal moeten gaan dringen vanaf het moment dat een nieuwe Amerikaanse Administratie blijkt geeft uit te zijn op een harde machtsconfrontatie met de grote tegenspeler, wat de kans op een escalerend conflict in en/of nabij Europa sterk doet toenemen.

Terzake van dit laatste, mijnheer de Voorzitter, hebben wij zeer ernstige en ons bedrukkende zorgen als gevolg van gedane uitspraken en aangekondigde koers door zowel de nieuwe Amerikaanse president zelf, als vanwege zijn voornaamste medewerkers en adviseurs.

Mede dank zij een prompte dienstverlening van het 'United States International Communication Agency' – bureau Den Haag – en de produkten van de zeer gewaardeerde knipseldiensten van de ministeries van Buitenlandse Zaken, Defensie en onze eigen documentatiedienst, worden wij uitstekend op de hoogte gehouden van de vaak uiterst gespieerde, gepeperde en tegenover zowel de Sovjet Unie als 'soms' Europa ook provocerende uitspraken van mannen als Reagan, Haig, Pipes, Mees, Allen, Weinberger, Casey, Carlucci, Baker, Stoessel, Eagleburger, Lehman en Stockman; taal die ons bijzonder verontrust.

Met die uitspraken en door de bijbehorende maatregelen, houding en benadering van de nieuwe Amerikaanse Administratie, wordt het duidelijk dat een voortzetting van de voor Europa constructief en voordelig gebleken détentopolitiek van de afgelopen 10 jaren door het toedoen van die administratie grote kans maakt te gaan verkeren in haar tegendeel.

Het meest kras maakte de heer Richard Pipes het wel toen hij in een interview verklaarde dat de Russische leiders moeten kiezen tussen een

Uijen

vreedzame wijziging van hun systeem òf oorlog en dat van de détente niets meer over is; letterlijk zei hij: 'Détente bestaat niet'. Wel heeft het ministerie van buitenlandse zaken van Amerika zich achteraf gehaast om afstand te nemen van deze wat al te franke uitspraak en heeft ook de woordvoerder van het Witte Huis duidelijk gemaakt dat Pipes niet bevoegd was te spreken namens de regering, maar talrijke late en voorafgaande uitspraken en verklaringen van de overige (door mij genoemde) topmedewerkers van president Reagan liggen aardig op dezelfde lijn, zij het iets minder onthullend verpakt dan Pipes uitspraak.

Ik denk in dit verband aan Salome met haar zeven sluiers. President Reagan weet er trouwens ook weg mee, de Russische leiders op zijn eerste persconferentie zelfs betitelend als immoreel, bereid tot alles, tot liegen en bedriegen. Geen best begin mijnheer de Voorzitter, indien men erop uit zou zijn een confrontatie uit de weg te gaan en als de president van een land met kilo's boter op het hoofd (TNOKIN-incident, Vietnam, Watergate, etc.

De bij ons meest onrustbarende elementen in de buitenlandpolitiek van Amerika die tot op heden door vertegenwoordigers van de Amerikaanse Administratie tot uiting zijn gebracht en die onzes inziens tot grote onenigheden zullen leiden tussen de Verenigde Staten en een aantal van hun bondgenoten werden, in een enigszins versimpelde verkorting maar wel 'to the point' en concreet, samengevat in een recent redactioneel artikel in 'Het Vrij Volk' onder de suggestieve kop:

'Amerika: nog bondgenoot?'

Daar die elementen ons zo diep vontrusten en onze opvattingen ten aanzien daarvan geheel tegengesteld is, zal ik ze hier – aangevuld en wat verduidelijkt – naar voren brengen. Wij zouden de Minister willen verzoeken op deze elementen uit het beleid van de Amerikaanse regering nader in te gaan en op de houding daartegenover van de Nederlandse Regering.

Mijnheer de Voorzitter! De nieuwe Amerikaanse Administratie lijkt er, volgens gedane uitspraken, op uit te zijn:

1. Een topconferentie met Breznev, en ingaan op diens in februari jl. gedane voorstellen, voorlopig af te houden, ook na het afzakken en zelfs laten vallen van daarbij gestelde randvoorwaarden, suggererend dat die voorstellen slechts propagandadoel-einden en verdeeldheid onder de bondgenoten beogen.

2. De eigen bewapening tot ongekende hoogte op te voeren en de Europese bondgenoten te bewegen daarin mee te gaan 'ten koste van de in de Amerikaanse ogen onbeheerste, oncontroleerbare en zwaar overdreven sociale-zekerheidsprogramma's in West-Europa, ten einde daarna eventueel met de Sovjet-Unie te gaan onderhandelen op basis van een dan verworven globale militaire superioriteit, eufemistisch aangeduid als onderhandelen vanuit een 'position of strength'.

3. West-Europa eerst vol te stoppen met zogenaamde gemoderniseerde theater-lange-afstand-nucleaire wapens, zonder bereidheid daarover vooraf met de Sovjet-Unie te onderhandelen. De bereidheid tot oprecht onderhandelen tijdens de productiefase lijkt erg twijfelachtig, gezien de daaromtrent ontwijkende en vage formuleringen.

4. Nieuwe binaire en andere chemische wapens op grote schaal te gaan produceren.

5. Neutronen- en aanverwante gevechtswapens in te voeren ter versterking van het arsenaal in Europa en elders.

6. Het feitelijk door de NAVO te bestrijken gebied uit te breiden tot het gebied rondom de Perzische Golf en in het Nabije Oosten, met vermindering van een politiek gevoelige verandering van het verdragsgebied door middel van een verdrag, een en ander tot stand te brengen door een veel grotere militaire betrokkenheid van individuele Europese leden bij dat gebied en door het treffen van voorzieningen in Europa door de partners, ter opvulling van ontstane gaten bij inzet van in Europa gestationeerde Amerikaanse NAVO-eenheden als onderdeel van een Rapid Deployment Force.

7. Het opperbevel over de Rapid Deployment Force voor het gebied rondom de Perzische Golf en het Nabije Oosten op te dragen (als neventaak) aan de Amerikaanse NAVO-opperbevelhebber. De RDF is niet bestemd voor inzet binnen het NAVO-verdragsgebied en mag ons inziens dan ook niet in enige relatie komen te staan met de NAVO-opperbevelhebber.

8. Militaire en andere hulp te verlenen (of te versterken) aan – en/of meer vriendschappelijke relaties aan te knopen met – de Amerikanen welgezinde dictatoriale regimes, waar ook ter wereld en ongeacht hoe die regimes intern omgaan met de mensenrechten van hun burgers.

9. De als een percentage van het Amerikaans bruto nationaal produkt toch al niet indrukwekkende ontwikke-

lingshulp met tenminste 25% terug te brengen, en in veel grotere mate te gaan verstrekken op bilaterale basis, waarbij het antwoord op de vraag of het Amerikaans belang met die hulp al of niet gediend wordt een sterke en selectieve nadruk zal gaan krijgen. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken heeft letterlijk gezegd:

'Development assistance provides the United States with other opportunities to influence economic, social and political change abroad', en:

'US foreign policy interests should guide our allocation of foreign aid'.

10. Opstandige bewegingen die de (vermeende) Amerikaanse belangen bedreigen in haar achtertuin (Caribisch gebied, Midden- en Zuid-Amerika) of elders in de wereld, ongeacht het type regering en de mate van onderdrukking in desbetreffend land, te helpen bestrijden met het zenden van geld, wapens en adviseurs.

11. Opstandige bewegingen die gericht zijn tegen Amerika niet erg welgezinde linkse regeringen, zoals bij voorbeeld in Angola en Mozambique te gaan steunen.

12. De SALT II-overeenkomst niet te ratificeren.

13. Naast Europa, ook Japan en eventueel China in versterkte mate te betrekken in een beleid van intimidatie van de Sovjet-Unie en benadering vanuit een positie van kracht, daarmee vooral met de China-kaart mikkend op de uiterst gevoelige tenen van de Sovjet-Unie in dit opzicht.

14. Een oorlog eventueel niet te schuwen, gezien onder de huidige internationale situatie nogal dubieuze uitspraak van minister Haig die in vertaling neerkomt op: 'Indien wij het recht tot militair ingrijpen overlaten aan het minst terughoudend lid van de internationale gemeenschap, hebben wij weinig baat bij onze gebondenheid aan het instand houden van de vrede,' en:

'Er zijn belangrijkere zaken dan vrede'.

Mijnheer de Voorzitter! Indien dit allemaal slechts hoog van de toren blazend verbaal geweld zou betreffen, dan zou dat nog tot daaraan toe zijn, doch helaas wijst veel erop dat de voornemens en daden in overeenstemming zijn met de gebruikte zeer krachtige woorden. Voor ons is deze ontwikkeling in elk geval zeer zorgelijk en een extra reden te streven naar een veel zelfstandigere opstelling, en intensiever onderling overleg tussen de Europese landen van de NAVO, met als doel deze drang tot opvoering van de bewapeningswedloop in te dammen en te doen verkeren in een vermindering van zowel nucleaire als

conventionele wapensystemen in een reeds belachelijk overbepaalde wereld. Wij willen daartoe een aanzet geven door het zetten van eenzijdige stappen en het afwijzen van plaatsing in Nederland en Europa van wat wij beschouwen als zijnde Eurostrategische LRTNF-wapens.

Wij achten het ook van het allergrootste belang op de, inmiddels nog aanzienlijk verduidelijkte en daardoor ook aantrekkelijker gemaakte voorstellen van de Sovjet-Unie in te gaan, zoals vertolkt door Brezjnev tijdens het 26e partijcongres van de Russische communistische partij. Wij zijn van mening dat er, globaal gezien, gesproken kan worden van een redelijk evenwicht tussen east en west en dat er geen steekhoudende redenen zijn aan te voeren voor enige vorm van steun door Nederland op de weg, die de huidige Amerikaanse regering bewandelt, of lijkt te bewandelen. Indien de Minister dat niet met mij eens is, zou hij dan zulke steekhoudende redenen willen aangeven?

Een andere ontwikkeling, die ons in de West-West-verhoudingen van de afgelopen tijd verontrust mijnheer de Voorzitter, is de toenemende neiging van de middelgrote industriële NAVO-landen om als kerngroep en buiten de kleinere bondgenoten om, te gaan praten met de Verenigde Staten, Canada en Japan, waardoor de invloed van die kleinere landen bij het bepalen van de grote politieke, financieel-economische beleidslijnen niet alleen sterk wordt teruggedrongen maar waardoor zij ook steeds meer worden bedreigd in een situatie terecht te gaan komen van 'slikken of stikken'.

Enkele van de voornaamste aanbevelingen uit het in februari jl. gepubliceerde 'policy paper' van 'The Council on foreign relations of New York City', opgesteld door de directeuren van instituten voor de bestudering van internationale aangelegenheden uit de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en de Duitse Bondsrepubliek, maakt ons, zacht gezegd, niet geruster ten aanzien van de ontwikkeling naar geregelde top-conferenties van de kerngroep van de 5 of 7 grootste westers georiënteerde industrielanden en uitbreiding van de aldaar ter discussie te stellen onderwerpen.

De overige en niet direct op die ontwikkeling betrekking hebbende aanbevelingen stemmen ons overigens evenmin gerust, mijnheer de Voorzitter doch dat zal de Minister wel reeds gebleken zijn uit wat ik tot nog toe naar voren heb gebracht. Voor ons zijn de

meeste aanbevelingen uit dit 'Policy Paper' absoluut onaanvaardbaar.

Wij zouden gaarne de opvattingen van de Minister van Buitenlandse Zaken vernemen over deze, de kleinere West-Europese industrielanden steeds meer buitensluitende en met voorgerekte zaken confronterende ontwikkelingen naar min of meer geïnstitutionaliseerde 'Five and Seven Nations Summits'; wat zouden de kleinere Europese landen daartegen kunnen ondernemen?

Mijnheer de Voorzitter! De ontwikkelingen in het Caribisch gebied en in Centraal- en Zuid-Amerika zijn reeds vele jaren een zorgenkind bij ons ijveren naar verwezenlijking van onze centrale doelstellingen. Door de laatste ontwikkelingen aldaar en door de veranderde en aanzienlijk hardere opstelling van de Verenigde Staten tegenover de situatie in o.a. El Salvador, Nicaragua, Chili, Argentinië, Granada en Cuba, is dat zorgenkind voor ons tot een nachtmerrie geworden.

Wij willen hier verwijzen naar wat daarover de afgelopen maanden is gezegd in verklaringen en interviews door zowel president Reagan als een aantal van zijn medewerkers zoals, Walter Stoessel, Alexander Haig, Caspar Weinberger en Richard Schifter, ons allemaal onder ogen gebracht door letterlijke teksten van het United States International Communication Agency.

In tegenstelling tot de opvattingen van de huidige administratie, zijn wij van mening dat de opstand in vele Midden- en Zuidamerikaanse landen tegen hen onderdrukkende, uitbuitende en alle mogelijke mensenrechten op de meest grove wijze schendende junta's of anders samengestelde dictatoriaal georiënteerde rechtse regeringen, volkomen legitiem is en heel duidelijk wordt gedragen door vele uiteenlopende lagen en politieke groeperingen uit de bevolking van die landen.

Boeren, arbeiders, intellectuelen, liberalen, sociaal-democraten, communisten en linkse christen-democraten hebben zich in die landen, ondanks alle onderlinge verschillen, verenigd om allereerst het voor hen allen primaire doel te kunnen bereiken: bevrijding van het niet meer te verdragen en zichzelf aan de macht geholpen regime, om vervolgens te proberen tot een meer rechtvaardige samenlevingsvorm te komen.

Er is in de meeste van die landen geen sprake van een monolitische, marxistisch-leninistisch-communistisch geleide en gemotiveerde guerril-

la-beweging, zoals de Amerikanen ons nu willen doen geloven en daarmee hun ondersteuning van de zittende regimes rechtvaardigen.

Integendeel, het is een samenraapsel van een tot uiterste vertwijfeling gedreven hongerig en uitgebuit proletariaat, landarbeiders, kleine boeren (gesteund door kleine ondernemers, vertwijfelde intellectuelen en religieuzen) die na jaren van armoede, ellende, honger, vernederingen, uitbuiting en intimidatie met de rug tegen de muur staan en, ondanks de voor ons nauwelijks voorstelbare risico's, geen andere uitweg meer zien dan de gewapende opstand. Dat bij dit verzet de nationale communisten een rol van betekenis spelen, is niet te verwonderen, daar de meeste leden van de communistische partij in die landen waarschijnlijk geen lid geworden zijn van die partij op grond van diepgaande kennis van het marxisme-leninisme of omdat ze de interne situatie zo aanvaardbaar vonden. Wél omdat zij een organisatie zochten die vorm kon geven aan hun behoefte tot verzet, zoals dat voor de leden van de andere, vaak veel radicalere, verzetsbewegingen en groeperingen in die landen ook wel het geval zal zijn geweest.

De bevolking in Latijns-Amerika – zoals elders in de wereld, en de opstelling van de ongebonden landen getuigt daarvan – heeft een eigen nationaal bewustzijn ontwikkeld en wil een duidelijk onafhankelijke koers varen, onafhankelijk van welke supermacht dan ook. De opstand tegen de zittende regimes in die landen wordt door de bevolking dan ook mede ervaren als een nationale bevrijdingsoorlog, zoals de Mexicaanse president Portillo het Witte Huis onlangs ook al heeft proberen duidelijk te maken. Bewegingen van de huidige Amerikaanse administratie dat al die verzetsbewegingen georganiseerd, gedirigeerd, gefinancierd en bevoorrad worden door en vanuit de Sovjet Unie en andere communistische centra zou bij doorzetten van de door Amerika aangekondigde koers wel eens tot gevolg kunnen hebben dat het een selffulfilling prophecy gaat worden.

De Sovjet Unie heeft ons inziens bij El Salvador of andere Latijns-Amerikaanse landen nauwelijks enig belang, noch de macht om de situatie aldaar beslissend te beïnvloeden. Het geeft in dit verband te denken dat de Amerikaanse regering reeds een aantal keren heeft bedreigd een marine-blokade om Cuba te leggen op grond van haar stelling dat alle revolutionaire bewegingen in het Caribisch gebied,

Uijen

Centraal- en Zuid-Amerika, uitgaan van de regering onder Castro.

Het is duidelijk dat de Sovjet-Unie met dit laatste op een geweldige manier wordt getart, aangezien voor de Russen Cuba het enige echte belang vertegenwoordigt binnen het werelddeel Amerika, dat niet in gevaar mag worden gebracht door haar grote rivaal. De opstelling van de Verenigde Staten tegenover de revoluties in El Salvador, Nicaragua en elders in dat gebied, en haar eventuele acties tegen Cuba kunnen ons inziens dan ook niet zonder gevolgen blijven, noch voor de Oost-West, noch voor de West-West-verhoudingen.

Wij zouden daaromtrent gaarne de inzichten van de Minister vernemen. Ik wil hier nog een ervaring kwijt, opgedaan tijdens een dienstreis van Amerika naar Nederland met de Holland-Amerikalijn in 1952. Een van de medepassagiers was een Nederlandse pater die zijn leven lang in Zuid-Amerika had gewerkt. Ik had vele indringende gesprekken met hem. Deze pater gaf tegenover mij als officier toen reeds als zijn mening te kennen dat er in de corruptie en uiterst onmenselijke verhoudingen aldaar slechts door revoluties een einde zou kunnen worden gemaakt, hetgeen hij met zeer geloofwaardige argumenten wist te onderbouwen. Ik kon hem niet geloven, maar ik ben er wel steeds meer in gaan geloven.

Mijnheer de Voorzitter! Over de ontwikkelingen in het gebied rondom de Perzische Golf zou ik willen volstaan met enkele korte opmerkingen. Mijn partijgenoot Niek Tummers is al uitgebreider ingegaan op het geval Turkije. Uit hetgeen ik tot nog toe naar voren bracht zal al wel duidelijk zijn geworden dat een uitbreiding van het verdragsgebied van de NAVO voor ons onaanvaardbaar is en dat de militaire organisatie van de NAVO op geen enkele wijze mag worden betrokken bij het Amerikaanse beleid in het gebied rondom de Perzische Golf, noch bij de commandovoering en/of inzet van de Amerikaanse Rapid Deployment Forces.

Wij wensen geen enkele militaire rol te aanvaarden buiten het NAVO-gebied. Het ziet er overigens naar uit dat de meeste landen rondom de Perzische Golf niet zo erg ingenomen zijn met de Amerikaanse RDF-plannen en nogal enige argwaan hebben getoond *terzake van de werkelijke bedoelingen van die RDF-plannen en de omstandigheden waaronder die strijdmacht zal worden ingezet.* Velen van hen vrezen

ook een voortzetting van de koers van confrontatie tegenover de OPEC-landen met andere middelen. Zou de Minister hieromtrent de inzichten van de Regering eens uiteen willen zetten? Ons is ook niet erg duidelijk geworden of de Amerikanen primair uit zijn op militaire waarborgen dan wel op politieke steun in betreffend gebied.

Is er bij de Westeuropese en/of de Nederlandse Regering overigens bereidheid, te bevorderen dat er langetermijnovereenkomsten komen met OPEC-landen waarin duidelijke afspraken worden gemaakt ter zake van omvang van productie, investeringen en ontwikkeling van prijzen? Zo ja, waaruit moet dat blijken en welke stappen zijn er dan in die richting ondernomen? Zo neen, waarom niet?

Terzake van problemen en bezwaren die er bij ons bestaan met betrekking tot plaatsing van zogenaamde LRTNF-kernwapens op Nederlands en West-Europees grondgebied is aan de overkant reeds zoveel gezegd dat wij hier kunnen volstaan met een korte samenvatting.

Allereerst heeft niemand ons duidelijk kunnen maken dat er voor die wapens enige militaire noodzaak aanwezig is. Zij hebben slechts politieke betekenis, voornamelijk met betrekking tot West-Duitsland en vanuit een West-Duitse positie. De wederzijdse nucleaire vernietigingsmogelijkheden zijn echter van dien aard – er is aan beide zijde een zodanige veelvoudige overkill capaciteit aanwezig – dat het in dat verband geen enkele zin heeft 572 oude nucleaire koppen te vervangen door 572 gemoderniseerde. Voor een verdere afschrikking zijn ze dan ook niet nodig. Wel ontstaat er door plaatsing van zeer precies richtbare 464 Tomahawks kruisraketten en 108 Pershings II – in tegenstellen tot de mogelijkheden met de te verwijderen verouderde 572 koppen – de mogelijkheid om vanuit West-Europa doelen tot diep in Rusland te bestrijken in het kader van een counter-force strategie.

Een groot bezwaar daarvan is, dat dit de beslissers over inzet van nucleaire middelen, en de escalatie daarmee, in staat stelt met een bepaalde afstandelijkheid een eerste nucleaire oorlogsfase van geruime duur onder ogen te zien. Het maakt een beperkte regionale nucleaire oorlog meer mogelijk. De achterliggende gedachten-gang zal daarbij dan ongetwijfeld zijn, dat de Sovjet-Unie als antwoord niet rechtstreeks het gebied van de Verenigde Staten met strategische nucleaire middelen zal durven aan te vallen, uit angst voor een niet langer tot militaire doelen beperkte vergeldings-slag.

Wij sluiten niet uit dat er in het Witte Huis wel eens leiders zouden kunnen komen te zitten die van dit vooruitzicht gebruik zouden willen maken om de Sovjet-Unie te bewegen tot het prijs geven van reeds lang verworven posities. In dat geval is er onzes inziens geen sprake meer van het denken in termen van afschrikking, maar in termen van afpersing, met alle gevolgen van dien voor de stabiliteit in deze wereld en meer in het bijzonder voor de zelfbeheersing die dan van de Sovjet-Unie wordt gevergd.

Aan het helpen ontstaan van situaties die zo iets mogelijk zouden gaan maken, willen wij op geen enkele wijze medewerking verlenen, evenmin overigens als aan het invoeren van nucleaire korte afstand gevechtswapens. Elke poging tot het opvoeren van de nucleaire bewapening of van (als modernisering aangeprezen) vervanging van afschrikkende counter value wapens door counter-force of gevechtsveldwapens zal bij ons op het grootst mogelijke verzet blijven stuiten.

Deze jaarlijkse gedachtenwisseling met de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie zou ik willen besluiten met enige opmerkingen over wat er aan de gang is in Polen en Afghanistan; zaken die eveneens nauw verband houden met de Oost-Westrelatie. Wij staan als socialisten positief en met veel sympathie en begrip tegenover de poging van de Poolse arbeiders en boeren en vrije vakbonden en een vrije vakbeweging af te dwingen binnen het systeem waarin zij leven. Wij hopen dat de Polen in dat proces een zodanige weg kunnen blijven bewandelen dat de regering van Sovjet-Unie wordt weerhouden van een openlijk tussenbeide komen of laten komen.

Door een gewapende interventie door en/of namens de Sovjet-Unie zou niet alleen de klok voor de Poolse bevolking vele jaren worden teruggedraaid, maar is ook de détente tussen Oost en West voor een onafzienbare tijd van de baan en zullen we terugvallen in een situatie van (in elk geval door ons) niet gewenste harde confrontatie. Wij kunnen slechts hopen dat geen van de betrokken partijen de huidige situatie verkeerd inschat en daaruit ons inziens voor ons allen fatale conclusies trekt.

Inzake de Russische interventie en de voortzetting daarvan in Afghanistan blijven wij bij het van ons bekende standpunt dat geen land ter wereld het recht heeft tot gewapende interventie in een ander land, hoe onplezierig en ongunstig de ontwikkelingen in het ene land voor het andere ook moge

Uijen

zijn. Wij blijven de Russische inval en aanwezigheid in Afghanistan onvoorwaardelijk veroordelen, zoals wij dat zullen blijven doen bij toekomstige openlijke schendingen van het grondgebied van een land door welk ander land dan ook. Afgezien van het algemeen belang van vasthouden aan het beginsel van niet-inmenging, zullen wij ons bij een schending van het grondgebied van kleine en machteloze landen door grootmachten extra zorgen daarover moeten maken en versterkt moeten reageren in verband met de daaraan verbonden bijzonder ernstige consequenties.

Mijnheer de Voorzitter! Dit was het dan waarover wij dit keer wilden praten met de voor ons zittende bewindslieden. Ik dank u voor uw aandacht.

□

De heer **Van Hulst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Wie eens nagaat, welke 'modellen' de diverse sprekers de laatste jaren bij hun redevoeringen over de begroting van Buitenlandse Zaken hebben gebruikt, kan daar ruwweg gezegd, een viertal in onderscheiden.

In de eerste plaats is het mogelijk met een bepaalde nauwkeurigheid de dagbladen te lezen en daaruit te verzamelen 't vele dat in onze wereld onrechtvaardig is, wat de mensenrechten aantast, de mensenrechten schendt enz. En waarom zou men dan aan de Nederlandse Regering niet vragen, wat zij in het afgelopen jaar aan al dit onrecht heeft gedaan? Als het de spreker enigszins meezit, neemt de parlementaire journalistiek iets uit zo'n rede in de krant op. De gegevens uit de dagbladen zijn dan weer tot de dagbladen teruggekeerd. Maar ondertussen heeft men met een dergelijk model niet meer bereikt dan een soort regeling van het wereldleed. Vandaar dat ik, sprekend namens mijn fractie, dit model afwijs, al kom ik straks nog op de goede zijden daarvan terug.

Een tweede model vind ik gevaarlijker. Men gaat de gebeurtenissen in het buitenland meten aan de grootte, aan de invloed van Nederland; het bedenkelijke is daarbij echter, dat men ons land of groot of klein, of invloedrijk of zonder invloed acht, al naar gelang de partijpolitieke bril, waardoor men de wereld bekijkt. Wie Nederland tot de maat aller dingen maakt, moet het artikel van Prof. Voorhoeve 'De slinkende rol van Nederland' maar eens lezen. De betekenis die Nederland nog had bij de oprichting van de Verenigde Naties, de OEEC, de WEU, de NAVO is af-

geëbd. Een belangrijke oorzaak van de vermindering van Nederlandse invloed, is de desintegratie van de binnenlandse consensus over het buitenlands beleid.

Parlementariërs die dit model huldigen, spreken gaarne van Nederland als gidsland of als voortrekker. Maar als de gids het terrein niet kent en een tekort heeft aan ervaring en mentaliteit, wekt de pretentie 'Nederland, gidsland' volgens Voorhoeve slechts een meewarige glimlach bij de andere mogendheden. Terecht zegt oud-minister Vredeling dat er in Nederland een geweldig stuk theater wordt opgevoerd om het imago van onze buitenlandse politiek tot een internationaal niveau op te schroeven.

Als Nederland in een ander land gids wil zijn, zal de gids in de eerste plaats moeten weten, waar de landmijnen liggen. Ontbreekt deze kennis, dan *degradeert een per motie uitgedrukte politieke stellingname tot een flirt met een onbetrouwbare geliefde*. En als de analyse van de voortrekker niet scherpzinniger is dan van de rest van de groep, als hij de problemen niet eerder signaleert en als hij zijn beleidsconclusies *niet intelligenter formuleert*, moet hij als zg. voortrekker maar liever niet van honk gaan.

Er is geen reden om aan te nemen, dat Nederland qua intelligentie in zo sterke mate boven de rest van de wereld uitsteekt. Degenen die dit model kiezen, *poneren dan meestal de stelling, dat wij vanuit de ethiek van ons buitenlands beleid gids of voortrekker dienen te zijn*. Daarbij blijven twee aspecten ongenoemd:

1. dat men meestal een heel apart type van ethiek hanteert en
2. dat het buitenland, veelal minder bekend met Nederlandse, partijpolitieke, ethische standpunten, ons heel nuchter vraagt naar de effectiviteit van onze visie. Men suggereert een plan in huis te hebben waarmee men de wereld kan veranderen. Dit is volgens Vredeling natuurlijk onzin.

Als uit dit model bovendien nog blijkt, dat men als gids en voortrekker uiterst selectief in de wereld opereert is het duidelijk, dat ik mij daarvan niet zal bedienen.

Over een derde model kan ik heel kort zijn, aangezien dit in onze Kamer niet wordt gevonden. Het is het sollicitatie-model. Door zowel eventuele gebreken van de Regering als de eigen voortreffelijkheid van de spreker zoveel mogelijk vergroot te projecteren, geeft men op nauwelijks verholen wijze aan: als ik na 26 mei maar de kans krijg aan de Nederlandse politiek lei-

ding te geven, zal dat voor de gehele wereld de openbaring van de eeuw zijn!

Overigens wil ik wel opmerken, dat dergelijke oneigenlijke sollicitaties al heel oud zijn. Toen Constantijn Huygens naar aanleiding van het overlijden van Prins Maurits zijn onvergankelijke allegorie *Scheepspraet dichtte*, zag men dit algemeen als een sollicitatie naar de politieke functie van secretaris van Frederik Hendrik. Als dit zo was dan had het gedicht het gewenste effect.

Het vierde model, dat ik namens mijn fractie hier mag hanteren, is duidelijk aangekondigd in het voorlopig verslag. Ik wil nagaan, wat Nederland door vrijwillig op zich genomen verdragsverplichtingen in de wereld kan bereiken en waartoe het onmachtig is. Het punt van de mensenrechten krijgt dan een scherp accent. Gelet op ons lidmaatschap van *Verenigde Naties en Navo*, kom ik allereerst tot onze verhouding tot de Verenigde Staten. Als volgend jaar, 1982, de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Amerika 200 jaar oud zijn, moge dit gezins onopgemerkt voorbijgaan.

Nog midden in onze vierde oorlog met Engeland en midden in de strijd tussen Engeland en Amerika accepteerden op 19 april 1782 onze Staten-Generaal de geloofsbrieven van de eerste Amerikaanse gezant John Adams; hij zou niet lang daarna de tweede president van Amerika worden. Dit feit hield in de erkenning van de soevereiniteit van de nog om hun zelfstandigheid strijdende Verenigde Staten.

Op 8 oktober 1782 sloten wij een handels- en vriendschapsverdrag met Amerika, spoedig gevolgd door grote geldleningen van de rijke Nederlandse Republiek aan de arme Verenigde Staten om de economie aldaar gezond te maken, een soort van Marshallhulp in omgekeerde richting avant la lettre.

Waarom deze historische herinnering? Omdat in de Declaration of Independence van 4 juli 1776 een paragraaf voorkomt over de mensenrechten, die vandaag nog niets aan actualiteit heeft ingeboet; die luidt:

'Ieder mensening is door de Schep- per vrij geschapen en begiftigd met dezelfde onvervreembare rechten; de Staat vindt zijn uitsluitend bestaansrecht in de bescherming van deze rechten.'

Van de eerste grote Amerikaanse staatslieden, Benjamin Franklin en George Washington, naar Reagan! Niemand zal twifelen aan mijn liefde voor en aan onze verbondenheid met de

Verenigde Staten; in twee wereldoorlogen bewees Amerika goed en bloed voor Europa over te hebben. Maar juist het door mij gereleveerde brokje geschiedenis en de verdragsverbondenheid met Amerika verplichten ons met een beroep op de Declaration of Independence nauwlettend toe te zien op welke wijze Reagan wereldgeschiedenis wil schrijven.

De begrijpelijke anti-communisme-houding van de nieuwe Amerikaanse bewindslieden brengt mij eerst tot een korte beoordeling van enkele van de grote politieke en ideologische concepten in onze wereld: communisme, socialisme, liberalisme, christen-democratie en fascisme. Op het fascisme na, hebben alle genoemde concepten met elkaar gemeen, dat hun verschijningsvormen in de diverse landen der wereld pluriform zijn. Om maar in de eigen tuin te blijven: de christendemocratische opvattingen in Nederland in de Bondsrepubliek en in bijvoorbeeld Zuid-Amerika, zijn veel meer dan accentverschillen. Alleen het fascisme komt de twijfelachtige eer toe, waar het de kop op steekt, een grote mate van uniformiteit te vertonen: overal anti-democratisch, dictatoriaal, racistisch, anti-semietisch, een uniforme schoolopvoeding van kind en jeugd met uitgesproken militaire opvoedingsdoelen; terreur schuwt men niet, maar wil men openlijk propagieren.

Het is een der ernstigste kortzichtigheden van onze tijd dat men de overduidelijke signalen, die in dit opzicht tot ons komen, negeert. Het onderzoek van het Sinus-instituut in München is meer dan schokkend: 5½ miljoen kiesgerechtigde Duitsers menen dat het onder Hitler beter was, dat men gastarbeiders moet haten, dat de joden een gevaar zijn, dat de democratie moet verdwijnen en dat wij kinderen als jonge honden met veel slaag moeten opvoeden. 37% van de Duitse kiezers wenst een autoritair regime met arbeidskampen voor de moeilijk opvoedbare jeugd. Het Sinus-onderzoek dienen wij tot op de letter ernstig te nemen.

De in België indertijd ter dood veroordeelde Leon Degrelle, thans in ballingschap in Spanje levende, heeft de euvele moed gehad een open brief te publiceren, waarin hij stelt dat de verhalen over Auschwitz leugens zijn. En op 6 maart jongstleden moest de rechter in Zutphen nog een aannemer uit Uddel veroordelen, omdat hij in een publikatie eveneens Auschwitz een leugen had genoemd.

Ik moet er ook op wijzen, dat op 25 maart jongstleden de Westduitse justitie in Baden-Württemberg en Noordrhein-Westfalen na 450 huiszoekingen een enorme hoeveelheid anti-semietische nazi-lectuur afkomstig uit de Verenigde Staten en Canada in beslag heeft genomen; conclusie van de justitie is, dat er in West-Duitsland een uitgebreid distributienet van deze lectuur bestaat.

Ook dit is een teken aan de wand. Ik vraag eveneens aandacht voor het socialistisch zionistisch congres dat deze maand in Noordwijkerhout werd gehouden. Prof. Jehuda Bauer wees op vijf wereldcentra van antisemitisme en nazisme, waaronder California. Volgens de New York Times van 11 maart heeft het Institute for Historical Review een prijs van 50.000 dollar uitgelooft voor degenen die zou kunnen bewijzen dat Hitler joden heeft vermoord. In geheel West-Europa woonde volgens het Institute nog niet eens 6 miljoen joden. Nieuw rechts in Frankrijk verkondigt, zij het op geraffineerdere manier, dezelfde leugens.

Overal ter wereld moeten wij constateren dat antisemitisme is verstrengd met nazisme. Het is een ziekte van de Westerse beschaving. Het doet mij goed te memoren dat prof. Bauer constateert dat de kerken vrijwel overal ter wereld scherp stelling nemen tegen het antisemitisme.

Dat het communisme voor veel volken een spookbeeld is, acht ik begrijpelijk. Laten wij echter niettemin zien dat 'het' communisme niet bestaat. Er zijn veel vormen van communisme die onderling soms uiterst scherp tegenover elkaar staan. Ons geacht medelid heeft dit op een wijze uiteengezet die ik niet kan overtreffen. Laat ik zo duidelijk mogelijk het eigen standpunt formuleren. Ik zou in geen enkel communistisch land willen leven. Echter, – ik zeg het met grote reserve – er zijn mischien wel vormen van communisme denkbaar waaronder ik eventueel, als het toch zou moeten, zou kunnen leven.

Zo'n vorm van communisme vind ik in de laatste plaats in Albanië, waar reeds sinds 1957 elke religieuze activiteit verboden is, waar het bezit van een bijbel gevangenis en dood kan betekenen, waar alle 2000 kerken en moskeeën een wereldse bestemming kregen of werden afgebroken en waar ieder die een Godsgeloof heeft probeert te vluchten. Albanië noemt zich 'het eerste officieel atheïstische land ter wereld'. Nog onlangs woedde er een arrestatiegolf. Ik ga terug naar Reagan. Het is begrijpelijk dat de nieuwe president ten aanzien van alle landen

waarmee de VS contacten heeft, zich afvraagt, naar welke stad de politieke kompasnaald van de regeringen aldaar wijst; naar Washington of naar Moskou. Hij heeft Afghanistan nog niet vergeten. Toch meen ik, dat Nederland het recht heeft Reagan ook nog aan een ander criterium te herinneren, speciaal als het gaat om El Salvador, Nicaragua, Guatamala, Angola, Namibië enz.

Dat criterium ligt in de bestaansgrond van de VS zelf: de onafhankelijkheidsverklaring van 1776; nogmaals letterlijk:

'de Staat vindt zijn uitsluitend bestaansrecht in de bescherming der mensenrechten.'

De vraag is, of de regeringen van El Salvador enz. voldoen aan deze Amerikaanse norm. Zo ja, dan verdienen zij steun; zo nee, dan valt te overwegen, of wellicht andere groeperingen die steun verdienen. Ik vraag aan de Regering, of zij het met deze in principe Amerikaanse normering eens is en wat de consequenties daarvan voor de Regering zijn.

De eerste uitspraken van Reagan, Haig en Weinberger hebben opzien gebaard. In heel wat parlementen leverden ze voer voor vragenstellers en motie-indiëners. Ik denk vooral aan de uitspraak van Caspar Weinberger op 5 februari jl. dat Amerika opnieuw overweegt de ontwikkeling van de neutro-nengranaat ter hand te nemen.

Op de uitspraken van het genoemde drietal is in de Westerse wereld nogal emotioneel gereageerd. Het viel mij op, dat de politieke leiders in het Kremlin, door alle internationale politieke wateren gewassen, de zaak toch iets nuchterder opnamen. Hoewel wij enerzijds de uitspraken van de drie genoemde heren tot op de letter ernstig moeten nemen, dienen wij toch te beseffen, dat een Amerikaanse president, enkele weken na zijn verkiezing, nog niet volledig kon verloochenen, wat hij met zoveel verve verkondigd heeft om zijn verkiezing te bevorderen.

Breznev heeft op het 26e partijcongres te Moskou en later in Praag gereageerd met een voor zijn doen gematigde rede, waar het Ministerie van Buitenlandse Zaken terecht over zei, dat wederzijdse bevrizing van de nucleaire middellange-afstandsraketten geen uitkomst kon bieden, omdat de Sovjet-Unie haar programma voor de SS 20-raketten reeds grotendeels had voltooid en een bevrizing in Oost en West op de nu bestaande niveau's het grote gebrek aan evenwicht zou vastleggen en bestendigen. De plaatsing van nieuwe NAVO-Pershing II en kruis-

Van Hulst

raketten is nog niet eens begonnen, terwijl er waarschijnlijk al ± 150 SS 20-raketten staan.

Om de reactie van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (en dus van de Nederlandse Regering) als 'stupide' te karakteriseren, zoals op een partijcongres gebeurde, acht ik een politieke kortsluiting. Of is de kwalificatie 'stupide' over het hoofd van de Nederlandse Regering heen voor bondskanselier Schmidt bedoeld, die vrijwel letterlijk hetzelfde reageerde, evenals trouwens Brussel en Londen. Zonder gehinderd te worden door de kennis van de volledige rede van Brezjnef, hebben diverse Tweede-Kamerleden te snel gereageerd op de positiebepaling van de Nederlandse Regering.

Toch vragen wij deze Ministers, en de Nederlandse Regering om elk positief punt uit Brezjnef's voorstel tot de bodem toe te benutten. Het meest positief lijkt mij het feit, dat ondanks de niet-ratificering van Salt II, de Sovjetleiders nochtans bereid zijn tot een dialoog over nucleaire wapenbeheersing. Hoewel er voor de Westerse wereld, en dus ook voor de Nederlandse Regering, legale motieven zijn, de rede van Brezjnef in Moskou en in Praag voor kennisgeving aan te nemen, verzoekt mijn fractie onze Regering met de grootste nadruk, dit niet te doen, en elk signaal dat op ontspanning wijst, hoe zwak ook, op te vangen en de wereld voor een apocalyptische ondergang te bewaren. Daarin blijf ik geheel in de lijn van het CDA als partij. Ik wil nog eens een poging doen, het standpunt van mijn partij onder woorden te brengen.

Wij zouden diep in ons hart het liefst hardgrondig neen willen zeggen tegen het elkaar permanent gijzelen van hele volkeren. Beide blokken hebben zulke geperfectioneerde en ongrijpbare wapens, dat men zich daartegen niet lijkt te kunnen beschermen, andere dan door de dreiging hetzelfde aan te richten bij de tegenstander. Is het gevaar bovendien niet groot, dat deze strategie van afschrikking en crisisbeheersing vroeg of laat niet meer beheerst wordt en dat mensen de controle erover verliezen?

Maar hoe onvoorstelbaar groot de vernietigingsmacht in mensenhanden thans ook is: de consequenties van een abrupte en eenzijdige afschaffing van de kernbewapening aan onze zijde kunnen wij ons evenmin veroorloven. De risico's die dit voor de wereldvrede met zich meebrengt, zouden voor ons evenzeer onaanvaardbaar zijn. Het was de heer W. Drees sr. die voor Ne-

derland de deur voor het atoomwapen heeft opengezet.

Wij zien dan ook geen andere mogelijkheid dan te kiezen voor de moeizame weg om onze afhankelijkheid van de kernwapens terug te dringen. Wij zullen een terughoudende, niet agressieve, ingetoomde defensie moeten organiseren die evenwel ook effectief en een geloofwaardig moet zijn.

Onze aanpak van het kernwapenvraagstuk mag onze aandacht evenwel niet afleiden van andere ontwikkelingen: de perfectionering van andersoortige wapens. De gewenste terughouding van onze afhankelijkheid van kernwapens schiet haar doel voorbij, indien een oorlog met inmiddels geperfectioneerde, mede op massale vernietiging gerichte 'gewone' wapens dichterbij komt. Wij laden een zware verantwoordelijkheid op ons, wanneer mede door ons beleid een situatie zou ontstaan, waarin oorlogvoering met conventionele wapens moreel-psychologisch aanvaardbaar zou worden geacht, hoewel ook dan massale vernietiging en oneindig leed in het verschiet liggen.

Nog fundamenteler dan het intomen van de wapenontwikkeling is het hervormen van de internationale verhoudingen. De politiek van afschrikking gericht op het voorkomen van een daadwerkelijk gebruik van militair geweld, kan niet worden beëindigd zonder dat tegelijkertijd nieuwe initiatieven genomen worden die moeten leiden tot verzoening van tegenstellingen en wezenlijk veiliger verhoudingen in de wereld.

In de Nota 'Doelstellingen Structuur Nederlandse Defensie' getekend door Minister Scholten, vond ik een uitstekende analyse van de verplichtingen die Nederland militair gezien op zich heeft genomen als gevolg van ons lidmaatschap van de NAVO en de Verenigde Naties. Op pagina 6 lees ik, dat ons defensiebeleid op deze internationale verdragen berust plus op onze ondertekening van het WEU-Verdrag. Heeft de huidige Minister van Defensie er een verklaring voor, dat verder met geen woord in deze Nota over de WEU wordt gesproken? Voor mij is deze zwijgzaamheid aanleiding om eens duidelijk de historische en actuele betekenis van de WEU in het licht te stellen.

Wie in Nederland niet met politiek dove oren rondloopt, vangt hier en daar klanken op, dat Nederland de NAVO moet verlaten. Dat is voor mij aanleiding geweest, nog eens na te gaan, welke verdragsverplichtingen Nederland op zich heeft genomen, wat de

consequenties daarvan zijn, en wat het betekent, als wij de NAVO de rug toekeren. De analyse, die ik thans ga geven, stelt mij ook in de gelegenheid enkele vragen tot de Regering te richten, waarop ik gaarne antwoord ontvang.

Op 17 maart 1948 ondertekenden de Beneluxlanden, plus Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, een defensief bondgenootschap in Brussel met een verplichting tot automatische militaire hulpverlening bij een aanval op een der partners in Europa. Vooral door toedoen van Paul Henri Spaak kreeg dit verdrag een verder reikend oogmerk: het begin van zowel een militaire als politieke en economische organisatie in Europa. Al poedig bleek echter, dat voor West-Europa een Amerikaanse veiligheidsgarantie onmisbaar was.

Het is in zeker opzicht de tragiek van de geschiedenis, dat het vooral Frankrijk is geweest, waarvan de sterkste stimulators in die richting is uitgegaan. Bidault en Schuman besloten 'de jouer la carte américaine' als richtlijn voor de Franse diplomatie. Amerika bleek echter duidelijk reserves te hebben, om in West-Europa militaire verplichtingen op lange termijn aan te gaan, en gaf de voorkeur aan het European Recovery Program, beter bekend als: het Marshallplan.

Speciaal door toedoen van Canada, dat een brugfunctie vervulde, en onder pressure van de blokkade van Berlijn (1948), werd toch contact gezocht met de vijf landen van het Verdrag van Brussel.

Resultaat: op 4 april '49 tekenden 12 landen het Noord Atlantisch Verdrag. Zonder twijfel is het Verdrag van Brussel de grote stimulator geweest tot de NAVO. Het verschil was, dat de NAVO in artikel 5 de automatische bijstandverlening niet kent; het Amerikaanse Congres wenste de uiteindelijke beslissing over een oorlogsverklaring niet in West-Europese handen te leggen.

Ik ga voorbij aan het mislukken van de Europese Defensie Gemeenschap, de houding van Mendes France en het actieve optreden van Eden, die een crisis in de NAVO voorkwam. De oplossing werd gevonden in de uitbreiding van het verdrag van Brussel met de Bondsrepubliek en Italië tot WEU, in het afzien van de Bondsrepubliek van het vervaardigen van NBC-wapens, in de toestemming voor de Bondsrepubliek tot een nationale krijgsmacht, en in haar toetreden tot de NAVO.

Wederom was het Frankrijk, dat slechts wilde toestemmen in een zelf-

Van Hulst

standige Duitse krijgsmacht, als er continu een belangrijke Amerikaanse troepenmacht op het Europees continent aanwezig was. Dit laatste acht ik hierom zo belangrijk, omdat het ontbreken van de automatische bijstandsverlening in het NAVO-verdrag, door de aanwezigheid van Amerikaanse troepen in West-Europa, eigenlijk werd opgeheven. Een aanval op een van de bij het Atlantisch Bondgenootschap aangesloten landen, impliceert een aanval op de Amerikaanse troepen.

In de praktijk is de WEU overvleugeld door de NAVO, daar de Amerikaanse veiligheidsgarantie de allesoverheersende factor is. Een nadeel van deze zeer dominante Amerikaanse positie is, dat de neiging van de West-Europese landen om hun strijdkrachten onderling te integreren en om in NAVO-zaken als een eenheid te opereren, zeker niet is toegenomen. Is de Regering het met mijn analyse eens? Voor correcties houd ik mij gaarne aanbevolen.

Degenen die beweren, dat Nederland de NAVO moet verlaten, vergeten gemakshalve, dat daarmee het WEU-Verdrag niet slechts recht overeind blijft, maar zelfs aan betekenis wint.

Is de Regering dit met mij eens? Kan zijn vervolgens bevestigen, dat Nederland, indien wij tot de heilloze stap zouden besluiten, de NAVO te verlaten, onder de atoomparaplu van Frankrijk komt? Dan wil ik nog niet eens spreken over de consequenties, als Nederland als enige de NAVO zou verlaten. Naar mijn overtuiging moet de toekomstige Nederlandse buitenlandse politiek deze zaken scherp onderkennen en meer dan vorige kabinetten deze materie aan het parlement en aan ons volk voorhouden. Degenen die de bezem willen halen door onze buitenlandse politiek, die de NAVO willen verlaten, en die, lettend op de door mij genoemde consequenties daarvan, ook de WEU een schop willen geven, moeten zich goed realiseren, dat er eveneens een relatie is tussen de WEU en de Raad van Europa, waar alle WEU-landen tevens lid van zijn.

Bovendien is het in de zich steeds uitbreidende Europese Gemeenschap nog nimmer voorgekomen, dat een zich aansluitend land geen lid was van de Raad van Europa. Toen het lidmaatschap van Griekenland in de EG in zicht kwam, heeft dit land zich gehaast, om zich weer volledig te integreren in de NAVO. Dat gebeurde op 20 oktober 1980.

Is de Regering het met mij eens, dat in de toekomst slechts twee wegen voor Nederland openstaan? Deze zijn:

Of met kracht bevorderen de bondgenootschappelijke band met EG, Raad van Europa, WEU en NAVO, of al deze organisaties verlaten en vervallen tot een volstrekt steriele neutraliteit, nog erger dan die van vóór 1939, die ons land economisch vernietigt, waarbij, indien men dat nog wenst, een uitsluitend nationale defensie nationale zelfmoord is.

Terecht zei Den Uyl: Je kunt niet met de NAVO meepraten en tegelijkertijd met je bedankbriefje wapperen. Ik ben dat geheel met hem eens. Naar mijn inzicht moet hij wel oppassen niet in de richting van het bedankbriefje gelaeverd te worden.

Na 1945 en vooral na 1948 heeft Nederland op internationaal gebied gekozen. Die keuze was een goede. Wij verwachten straks dat Nederland de gekozen lijn consequent doorzet. Dat zal wel eens offers vragen, maar wie denkt het geld dat deze offers vergen, in de eigen zak te kunnen houden, drijft ons land niet in een splendid isolation maar in een heilloos isolationisme. Mijn fractie heeft er geen enkele behoefte aan dat Nederland de weg van de Finlandisering opgaat.

Mag ik nog eens iemand citeren?

'Pogingen, om de ontwapening nationaal, met verwaarlozing van de internationale betekenis, ligging, plichten en verhoudingen van het land, te doen plaatshebben, zullen hoogstens aan de Partij een mooi lijkend programmpunt, waarmee in zekere kringen te paraderen valt, verschaffen, maar de natie daarom nog niet verlossen van het militarisme'. Dat zei Troelstra in 1915.

De Sovjet Unie kan zelf een positieve bijdrage leveren tot de ontwapening door een stuk angst bij veel mensen in het Westen weg te nemen. Dat kan door de vervolging tegen baptisten, adventisten, orthodoxen en Pinkstergemeente te staken en de gevangenen uit die groepen vrij te laten.

Sprekend op politieke samenkomsten over de NAVO hoor ik vanuit de zaal nog al eens de vraag, of datgene wat wij verdedigen, nog wel de moeite waard is. Helaas hoorden wij in de dertiger jaren dezelfde geluiden. Het zou tragisch zijn, als Nederland pas tot de waardering komt van hetgeen nu nog ons bezit is, als dit bezit, met name de vrijheid, van ons wordt afgenomen.

Veel zinvoller is de vraag, of de middelen die wij hebben om dit bezit te verdedigen, nog aanvaardbaar zijn. Zijn de middelen niet de zelfverbranding van ons bezit? Daarom waardeeren wij de uitspraak van Minister De Geus op 24 maart jl. tegenover Weinberger in Washington, dat ons land

niet akkoord kan gaan met de plaatsing van het neutronenwapen op ons grondgebied. Minister-President Van Agt en Minister Van der Klaauw hebben bij hun recente bezoek aan de Verenigde Staten hetzelfde gezegd. Wij stellen ons eveneens achter hun standpunt, dat versterking der NAVO-strijdkrachten als antwoord op de Sovjet-expansie, gepaard moet gaan met het streven naar wapenbeheersing.

Het Nederlandse leger is nogal eens ingeschakeld als er rampen zijn of dreigen van niet-militaire aard, zowel binnen als buiten onze grenzen. Ik denk aan de hulp indertijd aan Tunesië. Acht de Regering het wenselijk en mogelijk, dat NAVO-strijdkrachten hulp bieden, als bij voorbeeld Italië, Griekenland of Turkije door grote rampen worden geteisterd?

Een enkel woord wil ik wijden aan Turkije, waarover ons geacht medelid de heer Tummers meer dan tien minuten heeft gesproken.

Het NAVO-bondgenootschap verplicht ons een opmerking te maken over Turkije, een hoeksteen van de Europese verdediging. Een oriëntatie ter plaatse tegelijk met de heer Tummers bracht mij tot de overtuiging, dat een slecht functionerende democratie eigenlijk niet anders doet, dan het pad effenen voor een militair regime. Ook wie enig begrip wil tonen voor de chaotische situatie vóór de militaire coup van 12 december 1980 moet nochtans met grote ernst aandringen op een zo snel mogelijk herstel van de democratie aldaar.

Is dit dan geen inmenging in binnenlandse aangelegenheden? Mijn antwoord hierop is, dat NAVO-partners én aan zich zelf én aan het bondgenootschap verplicht zijn voor een democratische orde in eigen huis te zorgen. Is de Regering bereid en in staat in deze richting stappen te ondernemen?

Nu de banden tussen de EG en Spanje nauwer worden aangehaald, moeten wij enige aandacht geven aan de mislukte staatsgreep van Tejero Molina, die men kan beoordelen als een ridicule politieke klucht, of als een ernstige bedreiging der Spaanse democratie. De mislukking heeft positieve aspecten zichtbaar gemaakt. De legerleiding koos de zijde van de Koning, daarmee meer de monarchie dan de parlementaire democratie steunende. Maar Koning Juan Carlos heeft op voortreffelijke wijze duidelijk gemaakt, dat voor hem monarchie en parlementaire democratie niet te scheiden zijn. Wellicht kunnen Wellicht kunnen EG en NAVO het uiterste doen de democratische krachten in Spanje te stimuleren.

Mijnheer de Voorzitter! Enkele opmerkingen over Polen mogen niet ontbreken. De situatie in Polen maakt de indruk van het balanceren van de wereldvrede op de rand van een afgrond. Berichten uit Oost-Europa, dat achter de Poolse arbeidersbeweging Westerse infiltratie zit, zijn niet alleen te goedkoop om waar te zijn, zij zijn bovendien een belediging voor de Poolse veiligheidsdienst. Vanuit een oogpunt van internationale politiek gezien is het voor mij de vraag, of men zich er in Polen van bewust is dat een escalatie van de gebeurtenissen aldaar een derde wereldoorlog gevaarlijk dichtbij kan brengen.

Een dergelijke uitspraak heeft helaas een exacte historische bewijsgrond. Op 1 september 1939 begon met de invasie in Polen de tweede wereldoorlog. In de daarop volgende dagen stroomden de oorlogsverklaringen binnen, niet slechts uit Europa; op 6 september 1939 verklaarde Zuid-Afrika de oorlog aan Hitler. De Poolse arbeidersbeweging en speciaal haar bekwaame leider Lech Walesa mogen beseffen, dat zij met een van grote politieke wijsheid getuigende houding niet slechts het Poolse volk, maar inderdaad de gehele wereld een dienst bewijzen, waarvan de betekenis moeilijk overschat kan worden.

Onze verbondenheid met de Verenigde Naties verplicht mij, zij het in het kort, enkele opmerkingen te maken over Zuid-Afrika. Soms schijnt het mij toe, dat Zuid-Afrika met een bepaalde vreugde hoort, wat voor besluit de Verenigde Naties nu weer hebben genomen. Dat is kennelijk het geval geweest, toen aan het begin van het Namibië-debat het besluit viel, dat de Zuidafrikaanse vertegenwoordigers de zaal moesten verlaten. Een unieke kans om deze vertegenwoordigers in een pittig debat in een hoek te drijven, is daardoor verspeeld.

Van economische maatregelen tegen Zuid-Afrika, dat in zijn apartheidspolitiek het onverdedigbare verdedigt, gunst het al jaren in de wereld. Maar in 1980 was het globale economische groeicijfer 8% vooral dankzij de zwarte bevolking, en de wereld bleek in dat jaar bereid om voor ruim 80 miljard gulden Zuidafrikaans goud te kopen.

The Times van 3 maart jl. geeft ontvallende cijfers over de exorbitante handelstoename van Zuid-Afrika met vrijwel alle zwarte landen van het Afrikaanse continent; landen die in de vergaderzaal der Verenigde Naties hun gal uitspuwen over Zuid-Afrika. Of het nu gaat om wapens of mais, om vrucht-

auto's of vruchtensap, elk Zuidafrikaans produkt is in het hele continent welkom.

Economische maatregelen tegen Zuid-Afrika moeten wel zeer scherp doordacht tot sluitende sancties leiden, willen zij niet in hun tegendeel verkeren. Vergeten wij bovendien niet, dat de Zuidafrikaanse Luchtvaartmij, momenteel met 10 onafhankelijke zwarte staten geregelde lijndiensten onderhoudt.

Toen P. W. Botha de teugels in Zuid-Afrika in handen kreeg, lanceerde hij een ambitieus hervormingsplan. Na ruim twee jaar moeten wij constateren, dat hij politiek te zwak is om belangrijke veranderingen tot stand te brengen. Een door de Regering ingestelde onafhankelijke commissie van deskundigen kwam tot de conclusie, dat Ciskei onmogelijk onafhankelijk kon worden; ook de bewoners van Ciskei waren tegen een opgedrongen vrijheidstelling. Maar toch zet de Regering haar wil door.

De vele reizen van de Minister van Buitenlandse Zaken, vooral als voorzitter van de Europese ministerraad, hebben hem enkele malen in het Nabije Oosten gebracht. Is het juist, dat koning Hoessein van Jordanië erop staat, dat de PLO bij alle vredesregelingen in het Midden-Oosten wordt betrokken? Is het vervolgens juist, dat Hoessein wenst, c.q. eist, dat Israël alle bezettingen van Arabische gebieden opheft en dat Jeruzalem onder Arabische souvereiniteit komt? Is het eveneens juist, dat kroonprins Hassan en minister Marwan El Qassem dezelfde meningen huldigen?

Wil Syrië, dat vredesbesprekingen slechts plaats vinden, als de akkoorden van Camp David losgelaten worden? Begrijpt de Minister en begrijpt de gehele Nederlandse Regering, dat niet slechts Israël, maar ook het Joodse volk in de gehele wereld in toeneemende mate ongerust zijn over de EG-politiek met betrekking tot de conflictsituatie tussen Israël en de Arabische staten? Is de mening van oud-minister Vredeling juist, dat de EG poogt, onafhankelijk van Amerika, over de akkoorden van Camp David heen te lopen en dat de Verenigde Staten ons dit niet in dank afnemen?

De Minister van Buitenlandse Zaken heeft bezoek gehad van een delegatie van het World Jewish Congress. Heeft de grote ongerustheid van deze delegatie indruk gemaakt op de Minister? Is de Minister het met mij eens, dat Israël in feite de enige constante factor is in het Midden-Oosten, en dat de betrekkelijke rust, waarin Israël momen-

teel verkeert, slechts het gevolg is van de bloedige verdeeldheid van de Arabische wereld?

Soms zijn er kleine, maar heel duidelijke indicaties over de houding der Verenigde Naties ten opzichte van Israël. Op 30 januari jl. is een postzegel van de Verenigde Naties verschenen met een motto in drie talen, luidende:

'De onvervreembare rechten van het Palestijnse volk'.

Is de Minister bereid te bevorderen, dat er een VN-postzegel verschijnt met als motto: De garantie van de VN voor het voortbestaan van Israël?

Dat de secretaris-generaal van de Arabische Liga, Chedli Klibi tijdens zijn bezoek aan Nederland op 12 februari jl. de Nederlandse verbondenheid en met de Arabische staten en met de staat Israël in één adem noemde, is weer een lichtpunt en de uitspraak betekent een waardering voor de Nederlandse diplomatie.

De Minister van Buitenlandse Zaken heeft onzettend veel gereisd. Wij achten dit nodig en twijfelen nauwelijks aan het nuttig effect. Wel noemen wij twee schaduwzijden. Het bleek namelijk erg moeilijk ook nog een dag te vinden, dat de Minister in deze Kamer kon verschijnen. Mijn fractie stelt prijs op een één-procentsregeling. Laat de Minister van elke honderd werkdagen er één voor onze Kamer reserveren, dat is drie per jaar.

Ten tweede: de goede gang van zaken op het departement eist meer aanwezigheid van de bewindsman dan nu het geval is, of – om het vriendelijker te zeggen – dan nu het geval kon zijn. Niemand kan de muizen het dansen verwijten, als de kat van huis is; met excuses voor de beelden, mijnheer de Voorzitter.

De Voorzitter: Op dat punt ben ik heel veel gewend.

De heer Van Hulst (CDA): Mag ik toch nog even teruggrijpen op het eerste model, dat ik in de aanvang van mijn betoog schetste: de samenballing van de menselijke tragiek in deze wereld? Wel is het verre van ons de Nederlandse Regering over alles ter verantwoording te roepen, maar het zou nochtans mogelijk zijn hier en daar te protesteren, initiatieven te nemen en met een zekere inventiviteit voorstellen te doen. Bij de algemene politieke beschouwingen heb ik namens mijn fractie al herinnerd aan het Rotterdams tribunaal van Amnesty International over het lot der Indianen. Reeds tijdens de ambtsperiode van Minister Luns heb ik deze problematiek herhaaldelijk aan de orde gesteld.

Van Hulst

Dezelfde organisatie vraagt nu aandacht voor het schenden der mensenrechten in de DDR. Ik hoop zeer, dat de Regering het hare ertoe wil bijdragen, dat een dergelijke actie niet slechts resulteert in een papieren succes. Ik meereer eveneens het vernietigende rapport van Amnesty International over Guatamala.

Wij denken aan de dwaze moeders in Argentinië, in hun stille omgang wanhopig wachtend op terugkeer van hen die wellicht nimmer terug zullen keren. Wisseling van president zal nauwelijks iets uitmaken. Het deelnemen van ons dames-hockeyteam in Buenos Aires heeft nauwelijks meer weerstanden opgeroepen.

In dezelfde week, dat in Brazilië de vakbondsleders tot 3½ jaar gevangenisstraf worden veroordeeld, besluit de Rotterdamse gemeenteraad een handelsmissie onder leiding van zijn burgemeester naar dat land te sturen. De kritiek daarop wordt weggewuifd met de woorden: het is toch altijd beter de contacten te onderhouden.

Ik kan dit standpunt wel onderschrijven maar misschien kunnen wij het ons óók eens herinneren als het om andere landen gaat. En wat te denken van Oeganda, waar volgens betrouwbare berichtgeving de moordpartijen op de grootste schaal nog steeds doorgaan.... En dan de ellende van het Zuid-Filippijnse eilandje Pata, waar duizende mensen met uithongering bedreigd worden, als gevolg van een marineblokkade, die deel uitmaakt van een regeringsoffensief tegen Islamietische separatisten..... Dergelijke voorbeelden zijn helaas met zeer vele te vermeerderen. Een Nederlandse Regering die haar taak verstaat, heeft nu en straks nog onafzienbaar veel te doen.

In de 'Leeuwarder Courant' las ik de juiste opmerking, dat er in onze tijd nog veel mensen zijn, die geloven in een almachtige God maar veel van die mensen worden plotseling erg pessimistisch als het gaat om het veranderen en verbeteren van de wereld.

Men kan met de mond belijden, dat het geloof bergen kan verzetten maar als men al bang is voor een molshoop, kan men achter het geloof wel een vraagteken plaatsen. Juist op internationaal gebied zijn er molshopen, heuvels en bergen. Het défaitisme 'we kunnen er als klein land toch niets aan doen' dienen wij definitief af te schudden. Als er maar vuur onder de ketel is, liefst heilig vuur, kan de Nederlandse diplomatie nog een rol van betekenis in de wereld spelen.

Als iemand tegen mij zou zeggen: 'maar je moet toch realistisch zijn en letten op de beperktheid van onze krachten', dan is mijn enig antwoord: juist omdat wij realistisch zijn, vragen wij van een Nederlandse Regering het bijna onmogelijke.

□

De heer **De Gaay Fortman** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Bij dit debat vraag ik aandacht voor een tweetal prioriteiten van de buitenlandse politiek en voor het reizen van kamerleden.

'Je krijgt wel eens de indruk', zo schreef Heldring onlangs in het Handelsblad, 'dat degenen die zich in ons land bezighouden met buitenlandse politiek de mening zijn toegedaan dat prioriteiten er helemaal niet toe doen'. Te recht stelt hij dat prioriteiten natuurlijk wél gesteld moeten worden. De Minister zal het daarmee wel eens zijn en hij zal die prioriteiten wel uiteen willen zetten, ook al kan dit in dit debat slechts op een beperkte wijze.

Beperkt zijn wij wat betreft onze hulpbronnen, menskracht en overige middelen van het buitenlandse beleid. De vraag is, hoe men binnen die beperkingen komt tot een reizen- en bezoekschema voor de Minister en hoe zijn agenda wordt ingedeeld. Veel komt natuurlijk van buiten op hem af. Met welke prioriteiten wordt er nog zélf gestuurd en hoe wordt er gestuurd met betrekking tot de overige middelen, die wij bij het buitenlandse beleid kennen buiten Minister en Staatssecretaris.

Naar mijn oordeel moeten de prioriteiten worden gesteld op basis van de belangen, die op het spel staan. Men zal echter nimmer aan de hand van tijd en aandacht, aan bepaalde problemen gegeven, kunnen afmeten in hoeverre het om prioriteiten ging. Immers, naast de belangen laten ook de mogelijkheden en de beperkingen zich gelden. Ik wil dit illustreren aan de hand van twee kwesties, namelijk El Salvador en Polen.

Heldring vroeg zich af of de toestand in El Salvador wel tot de prioriteiten in de Nederlandse buitenlandse politiek moet behoren. Ik meen van wel en ik hoop dat ook de Minister dat vindt. Ik zal mijn standpunt toelichten. Deze kwestie moet alleen al daarom tot de prioriteiten in het buitenlands beleid horen omdat in dat land de mensenrechten op het spel staan. Dagelijks vinden daar massamoorden plaats. Verleden jaar kostte dat meer dan 10.000 mensenlevens en volgens een rapport van de Katholieke Kerk aldaar komt het overgrote deel daarvan voor rekening van het bewind.

Bovendien staat de verhouding met de Verenigde Staten op het spel. In Midden- en Zuid-Amerika is al te merken dat de steun, die Noord-Amerika verleent aan de junta van El Salvador, leidt tot een nieuwe golf van anti-Amerikanisme, die ongetwijfeld ook zal overslaan naar West-Europa. De Verenigde Staten zitten daar op een verkeerd spoor; men steunt een junta die verbonden is met schending van de mensenrechten en moorden op burgers. Ik denk dan ook dat onze houding in dit geval in de eerste plaats moet zijn een erkenning van het recht van opstand van burgers in El Salvador. Het is onjuist te spreken van een terrorisme jegens de staat want de staat zelf is instrument van terreur geworden.

Regeringen zijn in de eerste plaats verplicht burgers te beschermen. Stelselmatige en massale met instemming van de regering bedreven wrede vormen grond voor een recht van opstand. Erkent ook de Regering dit recht voor de burgers in El Salvador? Ik meen dat wij het beleid dan moeten richten op veranderingen in de houding van de regering van de Verenigde Staten. Dat beleid moet in woorden en in daden tot uitdrukking worden gebracht. In woorden: door de Amerikanen te wijzen op de slachtoffers die in dat land vallen. Een pater-jezuïet zei mij: De Amerikanen kunnen beslissen hoeveel slachtoffers de strijd in dit land nog zal kosten. Ze kunnen echter niet beslissen dat de bevrijding van het volk van El Salvador niet doorgaat.

Als men daar niet naar luisteren wil, moeten wij wijzen op het anti-Amerikanisme dat de houding van de Verenigde Staten tot gevolg heeft en op de omgekeerde dominotheorie. Deze theorie heeft de neiging zichzelf waar te maken. Elke dominosteen, die met steun van de Verenigde Staten wordt opgezet en daarna valt, drukt andere dominostenen, die ook met behulp van de Verenigde Staten zijn opgezet, om. Zo ging het destijds met Vietnam en Cambodja en zo zal het ook gaan in Midden-Amerika.

Het beleid zal ook tot uitdrukking moeten komen in het betuigen van solidariteit met de slachtoffers van het geweld aldaar. Dat vragen wij nu van de Nederlandse Regering.

Het tweede geval betreft Polen, waar ook grote belangen op het spel staan. Ik denk dan in de eerste plaats aan het belang van vreedzame hervormingen in Oost-Europa. Processen van vreedzame hervorming van de maatschappij in Oost- en West-Europa zijn van ongelooflijk groot belang want op die

De Gaay Fortman

manier zal de huidige ideologische confrontatie tussen Oost en West kunnen verminderen. Op die manier kan inhoud worden gegeven aan ontspanning. Nu de belangen, die bij dit probleem op het spel staan, zo groot zijn, dringen zich tevens de beperkingen op ten gevolge van de blokvorming tussen Oost en West.

De NAVO kan mijns inziens – als het anders is moet de Minister mij dat maar uitleggen – niets doen voor de Polen. Integendeel, elke uitspraak van NAVO-zijde plaatst de Poolse gebeurtenissen in het kader van de ideologisch-militaire confrontatie tussen Oost en West en werkt daardoor ten nadele van de hervormingspogingen van Solidariteit en anderen in dat land. Met uitspraken van NAVO-zijde helpt men de Poolse bevolking allerminst. Politiek-militaire functionarissen die verbonden zijn met de NAVO zouden er onzes inziens dan ook het beste aan doen, te zwijgen, inclusief onze Minister van Defensie. Wat is voor hem de aanleiding om, evenals zijn Amerikaanse collega Weinberger, uitspraken te doen over Polen? Wij raden hem aan, daarvan af te zien, in het belang van de Poolse bevolking, ook al pressen de journalisten hem nog zo hard om zijn mening te geven.

De belangen zijn groot in het kader van ons buitenlands beleid, maar in de bestaande institutionele verhoudingen zijn de beperkingen ook groot. De solidariteit met de Poolse bevolking wordt het best tot uitdrukking gebracht door middel van niet-gouvernementele organisaties, zoals de vakbeweging. De Polen zijn bezig met het scheppen van een sterke vakbeweging. Die vormt altijd, of het regime nu links of rechts is, een buffer tegen dictatuur. Het is vreemd te zien hoezeer wij over en weer blij zijn met elkaars vakbeweging. Men is daar erg blij als men ziet dat de vakbeweging hier sterk is en wij zijn vreselijk blij als wij zien dat de vakbeweging daar een beetje sterker wordt. Laten wij een beetje geloofwaardig trachten te worden door ook vreugde te tonen over onze eigen sterke vakbeweging.

De Regering kan volgens ons wel op niet-militair terrein – vooral op politiek en economisch terrein – in alle bescheidenheid en voorzichtigheid de Polen laten merken dat zij bereid is om mee te werken aan oplossingen die de Poolse economie en maatschappij ten goede zullen komen. De Regering kan de niet-gouvernementele solidariteit met de Poolse bevolking aanmoedigen en stimuleren.

Ik zal mij beperken in het bespreken van beleidskwesties met deze Regering die nog maar kort een missie heeft, en ga over op mijn tweede onderwerp.

De buitenlandse reizen van kamerleden kunnen naar mijn mening het best in het kader van het buitenlands beleid worden besproken. Toen er eens kritiek werd uitgeoefend op een reis die was gemaakt door de heer Ploeg, van de overzijde, zei hij dat kamerleden het beste zelf konden bepalen wat zij allemaal wel en niet moeten doen om de functie van controleur van het regeringsbeleid goed uit te oefenen. Zo moet het ook blijven, maar dan dringt zich wel de vraag op: quis custodiet ipsos custodes?, ofwel moet er dan ook niet een sociale controle onder de controleurs zelf op gang worden gebracht?

De Voorzitter: Dat is wel een bijzonder vrije vertaling.

De heer De Gaay Fortman (PPR): Inderdaad.

De heer Heijne Makkreel (VVD): Die vertaling is niet alleen vrij, maar ook beperkt.

De heer De Gaay Fortman (PPR): Als er geen andere voorzieningen denkbaar zijn, moeten de controleurs elkaar en zichzelf maar gaan controleren. Daarover wil ik een aantal opmerkingen maken. De directe aanleiding daartoe is een reis van een aantal leden van de Tweede Kamer naar de West-Sahara. De delegatie vertrok onder grote indruk van alle voorlichting die men van het Polisario-comité Nederland had ontvangen en keerde, na een flinke schrik onderweg, terug onder grote indruk van alle informatie die men van het koninkrijk Marokko had ontvangen en die men ook zelf, vliegende boven de woestijn, had gemeend te kunnen vergaren. Ik heb mij naar aanleiding hiervan eens verdiept in alle reizen die de afgelopen jaren zijn gemaakt, met hulp van onze onvolprezen documentatieafdeling. Er zijn vier soorten reizen te onderscheiden: privé-sociaal, dat wil zeggen privé georganiseerd door kamerleden voor hun gezelligheid, officieel-sociaal, dat wil zeggen officieel georganiseerd vooral voor de gezelligheid.....

De heer Van der Werff (VVD): Bedoelt de spreker met de eerste categorie misschien: toeristiek?

De heer De Gaay Fortman (PPR): Ik zal het zo toelichten; eerst wilde ik even de onderverdeling geven.

.....privé georganiseerd voor politieke doeleinden en officieel georganiseerd voor politieke doeleinden.

Allereerst dan privé-sociaal; dat wil zeggen dat kamerleden zelf iets doen ter wille van hun eigen gezelligheid. Een voorbeeld is het croquette-team uit het parlement dat eind juni weer tegen het team uit het Britse parlement zal spelen en waarvan ik hoop dat vele collega's zich ervoor zullen willen aanmelden. Wij hebben nog niet voldoende spelers..... Het zal duidelijk zijn dat ik van dit onderwerp snel moet afstappen, want de belangen die hier op het spel staan, zijn niet van dien aard dat ze langdurige bespreking in de volksvertegenwoordiging verdienen. Het spreekt overigens ook vanzelf dat dit soort reizen uit eigen beurs wordt bekostigd.

Officieel-sociaal, dat wil zeggen officieel georganiseerd maar toch vooral voor de gezelligheid, zijn de reizen die door de Interparlementaire Unie worden geregeld. In navolging van Gerretson die eens sprak over de 'kletstafel van de sociëteit der volken' heeft het Friesch Dagblad de conferenties van deze unie geschetst als: de kletstafel van de sociëteit der parlementen. Als men de verslagen die na afloop van de vergaderingen van de unie worden uitgedeeld leest, dan valt het op dat ze vooral bevatten een weergave van de speech van de voorzitter van de delegatie en de aanbevelingen van de conferentie, die overigens dan weinig indruk maken.

In de samenstelling van de delegaties valt op dat er zoveel mensen in zitten die dáár spreken over terreinen waar wij hen hier nooit over horen en die daar dus bijdragen aan aanbevelingen die ze zelf niet kunnen helpen uitvoeren. Daarop zijn natuurlijk uitzonderingen. Het is ook best mogelijk dat kamerleden er individueel eens wat aan hebben, maar de reizen worden met dit doel niet georganiseerd. De vraag is dan ook of de belastingbetaler aan dit soort reizen moet medefinancieren. Zou niet op zijn minst door de volksvertegenwoordigers uit eigen zak een flink deel moeten worden bekostigd?

De Voorzitter: Ik heb de indruk, dat u bezig bent met een behandeling van de begroting van de Hoge Colleges van Staat. Is dit niet buiten de orde?

De heer De Gaay Fortman (PPR): Voor de systematiek heb ik dit soort reizen even meegenomen, Voorzitter, maar u hebt natuurlijk volstrekt gelijk. Ik stap nu gauw over op reizen waarmee het buitenlands beleid meer te maken heeft. U hebt immers groot gelijk: van de reizen van de IPU wordt het buitenlands beleid koud noch warm. Helaas!

Nu dan de privé georganiseerde reizen voor politieke doeleinden. Het kun-

De Gaay Fortman

nen reizen zijn die individueel worden georganiseerd. Dan moet men met name oppassen dat men door de gastheer niet wordt misbruikt. Dit zijn uiterst gevaarlijke reizen. Ik denk hier aan de reis van het kamerlid Mateman naar Taiwan. De heer Keja was onlangs in Zuid-Afrika. Bij dit soort reizen is de vraag klemmend: wie financiert ze? Als men te gast is bij iemand die de reis financiert, is het duidelijk dat de gastheer ook belangen heeft en dat hij de reis voor eigen propagandadoeleinden zal willen misbruiken.

Men stelt bij dit soort reizen steeds: maar men accepteerde niet anders dan dat men het financierde. Mijn ervaring is inderdaad – ik heb eens geprobeerd zelf een reis te financieren naar Mozambique toen het nog onder Portugees bewind stond – dat men eigen financiering door het kamerlid helemaal niet op prijs stelt. Voor een dergelijke reis werd het visum dan ook afgewezen. Buitenlandse Zaken heeft met dit soort reizen wel te maken, want ze gaan soms dwars door het buitenlands beleid heen. Daarom is de visie van de Minister hierop toch ook wel boeiend. Heeft hij niet de indruk dat de reizen aan waarde kunnen winnen als tijdig advies op het departement wordt ingewonnen?

Hoe is het precies gesteld met de verantwoordelijkheden? Ik herinner mij, dat hij indertijd niet welkom is geweest in Irak vanwege iets wat hij heeft gezegd of gedaan. Kort daarop is het kamerlid Brinkhorst gegaan. Die heeft meegedeeld, dat de Minister niets fijner vond dan dat hij daarheen ging. Indien dat niet het geval is, moet het departement dat heel duidelijk maken aan reizende kamerleden. Als men vindt dat zij het zelf maar moeten uitzoeken, ontstaat al gauw de neiging om te zeggen: wij gaan met volstrekte instemming van het departement op stap. In de desbetreffende landen is het ook niet steeds duidelijk wat de verantwoordelijkheden zijn. Zij weten ook niet altijd, of dit soort reizen worden gemaakt met instemming van de Regering. Zij vragen zich ook soms af hoe die reizen passen in het Nederlandse buitenlandse beleid.

Dit geldt ook, wanneer men in groepjes reist. Door de groepjes samen te stellen uit vertegenwoordigers van verschillende partijen heeft men zich enigszins beter bewapend tegen propagandistische beïnvloeding. Als de reis niet zelf wordt gefinancierd, zal men echter toch moeten oppassen. Immers, de publiciteit van de zijde van de gastheer heeft men buitengewoon slecht in de hand.

De heer **Van der Werff** (VVD): Ik krijg de indruk, dat de geachte afgevaardigde op dit moment zegt, dat het departement van Buitenlandse Zaken zich ten opzichte van leden van de Staten-Generaal moet uitspreken over de wenselijkheid of onwenselijkheid van voorgenomen reizen. Die mening moet het departement volgens de geachte afgevaardigde eventueel ook openbaar maken. Ik veronderstel, dat in een gesprek dat een kamerlid met betrekking tot een voorgenomen reis van welke categorie dan ook voert dat kamerlid hierbij zijn eigen verantwoordelijkheid moet gebruiken en dat hij het advies van Buitenlandse Zaken in het weegproces moet betrekken. Het is hier niet de plaats om te zeggen, dat Buitenlandse Zaken in dezen eigenlijk een publiek veto kan uitspreken. Dat is absurd!

De heer **De Gaay Fortman** (PPR): Dat is natuurlijk ook helemaal niet mogelijk. Immers, wij maken zelf uit, of wij op reis gaan. Wij leven in een vrij land. Daar zijn wij nog steeds blij om. Buitenlandse Zaken kan echter wel leuke gevolgen van reizen ondervinden. De indruk kan worden gewekt, dat die reizen onder andere met instemming worden gemaakt. Waar kamerleden het doen voorkomen, dat zij in feite als een soort van verlengstuk van het Nederlands buitenlands beleid op stap zijn en dit niet het geval is, kan Buitenlandse Zaken haar mening laten merken. Als wij ons namelijk in de wandelingen van het departement bevinden, horen wij heel wat kritiek op dit soort reizen. Die kritiek komt overigens nooit op een redelijke manier naar buiten.

De heer **Van der Werff** (VVD): Het verschil is eigenlijk gelegen in de termen 'instemming' of 'medewerking'. Het lijkt mij dat niemand van ons instemming nodig heeft van Buitenlandse Zaken. Medewerking in de zin van ondersteuning die niet alleen een lid van de Staten-Generaal, maar ook een Nederlander op reis eventueel op enigerlei wijze van de diensten van Buitenlandse Zaken ondervindt, mits dit redelijk beperkt is, lijkt mij volstrekt normaal.

De heer **De Gaay Fortman** (PPR): Die instemming heb ik evenmin nodig. Ik denk dat het duidelijk is waarom het gaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik noem nog één situatie waarin men buitengewoon op zijn hoede moet zijn. Dat is daar waar men op reis gaat als gast van fabrieken die ons het een en ander willen 'venten'. Dat heeft met name het kamerlid Ploeg ondervonden, toen hij in 1975 bij Lockheed op bezoek

ging. Na afloop verschenen er berichten in de kranten, dat hij na dit bezoek van een negatief oordeel over de Orion tot een positief oordeel zou zijn gekomen. Hij heeft dat toen ten stelligste ontkend. Dat toont wel aan hoe precair het is gesteld met dit soort reizen. Immers, het is best mogelijk, dat de heer Ploeg zijn oordeel had gewijzigd. Waarvoor onderneemt men zo'n reis anders dan om eens na te gaan of men zijn oordeel niet moet wijzigen? Als fel moet worden ontkend, dat men zijn oordeel heeft gewijzigd, is de vraag, of men niet beter thuis had kunnen blijven.

De heer **Van der Werff** (VVD): Beperkt de keuze van de spreker zich niet eenzijdig bij het noemen van namen van Tweede-kamerleden? Dat betreur ik.

De heer **De Gaay Fortman** (PPR): Ik kom nu tot de Polisario-delegatie, waarvan ook het kamerlid Waltmans deel uitmaakte. Dat zal de heer Van der Werff goed doen.

De **Voorzitter**: Ik stel u voor niet de gehele middag aan dit interessante debat te besteden.

De heer **De Gaay Fortman** (PPR): Nee, maar het is wel een keer nodig. Die delegatie had het in zoverre beter geregeld dan andere dat men de gast was bij twee partijen. Men had twee gastheren. Beseft moet echter wel worden dat men in beide gevallen de gast blijft. Overigens heeft het koninkrijk Marokko als gastheer kennelijk meer succes gehad dan de gastheer Polisario. Het gaat mij erom dat wij voor oordeelsvorming over conflicten altijd aangewezen blijven op getuigenissen van direct betrokkenen, zoals wij die door gesprekken met mensen en door het lezen van stukken gewaar kunnen worden. Een buitenlandspecialist kenmerkt zich daardoor dat hij goed kan onderscheiden tussen betrouwbare informatie enerzijds en propaganda anderzijds en niet door bij zowel de ene als de andere partij te gast te zijn. Wie een bezoek aflegt bij een gastheer zit hoe dan ook in een met propaganda beladen sfeer.

De laatste categorie is die van de officieel-politieke reizen. Dit zijn reizen die officieel zijn georganiseerd voor politieke doeleinden. Dan zijn er de beste waarborgen tegen een propagandistische beïnvloeding. Wel moet worden gewaakt voor een wisselende samenstelling van delegaties om een oude-jongens of -meisjes-onder-elkaar-sfeer te voorkomen. Dit geldt trouwens niet zozeer bij officiële parlementaire delegaties maar veeleer bij delegaties van commissies. Aan de over-

zijde is een neiging gegroeid om vanuit alle commissies alles in het buitenland te onderzoeken.

De onderwijscommissie gaat onderzoeken hoe middenscholen in het buitenland zijn geregeld. De volksgezondheidscommissie gaat onderzoeken hoe volksgezondheidsstelsels functioneren. Misschien moet men dat wel doen. Gezien echter de hoogte van de reiskostenvergoeding, vind ik dat dit dan maar uit eigen zak moet worden betaald. In dit verband zien wij ook uitnodigingen van departementen waar bij departementen de zaak regelen. Het kunnen uitgesproken nuttige bezoeken zijn, zoals onze geregelde Unifil-reizen. Het kunnen ook reizen zijn, die bij mij twijfels oproepen, zoals de reis naar Kreta om daar het afschieten van raketten bij te wonen. Als wij kijken naar het programma van de delegatie naar Kreta, dan valt op dat men één dag besteedt met reizen. De tweede dag besteedt men de ochtend met een briefing; vervolgens heeft men een lunch, een excursie naar een klooster, gelegenheid om te winkelen en souvenirs te kopen in één of andere plaats. De avond heeft men vrij.

De derde dag ziet men dan 's ochtends die projectielen de lucht ingaan. 's Middags is men vrij en 's avonds krijgt men een receptie aangeboden. De vierde dag besteedt men aan de terugreis. Bij zulke reizen vraag ik mij af of het niet veeleer gaat om een geslaagde public relations-affaire van het departement van Defensie dan om een voor kamerleden onmisbare ervaring die alleen op Kreta kan worden opgedaan.

De officiële parlementaire delegaties maken naar mijn mening de reizen waarbij de beste bijdragen kunnen worden geleverd aan de buitenlandse betrekkingen. Deze reizen worden doorgaans ook terdege voorbereid. Ik herinner aan het bezoek van een delegatie aan China waar de kamerleden weken op het China-instituut in Leiden werden onderricht, voordat zij op reis mochten gaan. Op die manier waarborgt men het succes.

Ik wil eindigen met het stellen van zes punten die bij het overwegen van reizen in acht moeten worden genomen.

De **Voorzitter**: Ik veronderstel, dat het debat zich over het gehele terrein van de activiteiten van de Staten-Generaal uitstrekt.

De heer **De Gaay Fortman** (PPR): Ja, maar slechts beperkt. Een deel van de opmerkingen is natuurlijk voor de collega's bedoeld.

In de eerste plaats is het van groot belang dat er prioriteiten voor de reizen worden vastgesteld. Ik besef daarbij dat die reizen moeten worden gemaakt. Ik heb mij er zelf ook veelvuldig aan schuldig gemaakt. Er moet echter goed worden overwogen, wat wel of niet wordt gedaan.

In de tweede plaats beklemtoon ik het belang van een goede voorbereiding en van de rol die het departement van Buitenlandse Zaken en de ambassades ter plaatse daarbij kunnen spelen. Wellicht is ook de Minister van mening dat hiervan meer gebruik kan worden gemaakt.

Ten derde is er de belangrijke vraag van de financiering. Gezien de hoogte van de reiskostenvergoeding en de wenselijkheid van het innemen van een onafhankelijke positie in de oordeelsvorming, ben ik van mening dat er meer eigen financiering moet plaatsvinden.

In de vierde plaats is een goed besef nodig van de beperkingen van het gast zijn, ook al krijgt men officieel te horen dat men kan gaan en staan waar men wil.

In de vijfde plaats is een zorgvuldige oordeelsvorming van belang. Daarbij moet worden beseft dat niet alleen van belang is wat men op de reis hoort en ziet, maar dat ook andere stukken en verslagen van mensen die er wat langer zijn geweest, van belang zijn.

Ten slotte is een zorgvuldige verslaggeving van belang. Ik waarschuw voor de neiging, na de reis onmiddellijk op een persconferentie mede te delen tot welke opinies men is gekomen. Ik benadruk dat een confrontatie van eigen oordeelsvorming met oordeelsvorming die vaak meer dan twee of drie dagen aandacht aan het probleem heeft besteed, van belang kan zijn voordat men tot een definitieve verslaggeving komt.

□

De heer **Baas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! In het voorlopig verslag betreffende hoofdstuk V, werd een vraag gesteld over een in de toekomst te voeren buitenlandse politiek. De Regering antwoordt:

'Het past de Regering niet om uitspraken te doen over taken op het gebied van buitenlandse politiek voor het komende kabinet'.

Met dit antwoord zou de vraag moeten blijven rusten. Niettemin heeft mijn fractie er behoefte aan, de vraag toch uit te diepen. Wij doen dat niet om het in de toekomst te voeren beleid te bespreken, maar om op een onderdeel de balans op te maken van het gevoerde beleid. Wordt het oordeel over

het gevoerde kabinetsbeleid in belangrijke mate bepaald door het optreden van de bewindslieden of dienen tevens dieper liggende oorzaken te worden geanalyseerd, alvorens een oordeel kan worden gegeven over het functioneren van de bewindslieden? Hebben de Kamers in de periode van het kabinet-Van Agt die terughoudendheid betracht, nodig om de Regering de ruimte te laten om een dialoog te voeren, om de gesprekken af te ronden en om nog nader beraad te voeren, of worden de bewindslieden te pas en de onpas voor de voeten gelopen?

Zelfs wanneer de leden van de kamercommissie voor Buitenlandse Zaken worden ingelicht en de Regering in de openbaarheid treedt, dan kan het alleen het sluitstuk zijn van een ontwikkeling die langs de onzichtbare lijnen van het diplomatiek overleg tot stand kwam. Jarenlang was de conceptie van de Nederlandse buitenlandse politiek om op de achtergrond de ontwikkelingen in Europa en in de wereld mede te beïnvloeden, en wel in een richting die bij onze nationale belangen en ideeën aansloot. Wij waren steeds aanwezig en er werd prijs gesteld op onze inbreng. Vanuit die positie is de Nederlandse invloed internationaal groot geweest.

Indien men economisch, financieel en militair niet of nauwelijks een aanzet kan geven voor een te voeren buitenlands beleid, moet men zijn kracht zoeken in een plaats in een gesloten formatie maar nooit aan de kop. Om een rol als voortrekker te kunnen en te willen spelen, moet men meer in huis hebben dan Nederland kan bieden. Het gevaar, als men het wel probeert te doen, is dan aanwezig dat men niet serieus wordt genomen. Zou de Minister zijn mening willen geven over dit, door mij gesignaleerde, gevaar, niet als diplomaat maar als politiek verantwoordelijke bewindsman?

Onze invloed wordt ook door externe ontwikkelingen beperkt. Destijds werden de plannen om telkenjare top-gesprekken te houden van de regeringsleiders in de EEG, met grote reserves ontvangen. Om buiten het kader van de Europese Economische Gemeenschap zonder grondige voorbereiding van de complexe problematiek de regeringsleiders te laten filosoferen, was een experiment met grote gevaren. De gevolgen zijn voor de regeringsleiders van de EEG niet uitgebleven. De Europese top ging zich bezighouden met moeilijk oplosbare vraagstukken, bij voorbeeld de visserijproblematiek, staatsubsidies aan staalbedrijven en andere. Ook die proble-

Baas

men zijn niet tot een oplossing te brengen in een gesprek van twee dagen.

Laten wij nog eens de conclusies bestuderen waartoe men in Hamburg gekomen is in het kader van de Friedrich Neumann Stiftung, april 1981. Daar heeft men gediscussieerd over het thema

'Ist die Europäische Gemeinschaft noch regierbar?'

Onze Minister van Financiën heeft daar ook een bijdrage geleverd evenals de oud-minister van landbouw van Frankrijk, Pisani en het lid van de commissie-Haferkamp. Haferkamp heeft toch een opmerking gemaakt waaraan wij aandacht moeten besteden. Hij stelde, dat het nu zover is, dat de ministers van Buitenlandse Zaken – nog niet de top – mee moeten beslissen over de invoer van blue jeans uit Tunesië. De heer Haferkamp, verantwoordelijk voor onze externe betrekkingen, zegt: het begint in de Europese Gemeenschap meer op een bazar te lijken dan op het behartigen van wezenlijke belangen.

Ik maak deze opmerkingen omdat in de samenvatting van datgene wat besproken is in Maastricht wordt gesteld dat wij de rentetarieven in overeenstemming en in overleg met Amerika moeten proberen te stabiliseren. Wij zijn nog geen week verder, of België verhoogt zijn rente met 3% en Italië met 2,5%. Ik heb dan het gevoel, dat wij bezig zijn met het verliezen van het laatste beetje respect dat men nog voor onze capaciteit heeft betreffende de organisatie van onze activiteiten.

Ik wil de Minister dan ook de indringende vraag stellen of hij toch misschien in deze periode van drie maanden, nog een initiatief wil nemen om inderdaad ernstig onder ogen te zien of men nog moet voortgaan met de vergaderingen van de regeringsleiders of dat men daarmee moet stoppen. Dat zou een signaal kunnen zijn om terug te keren naar datgene wat wij met elkaar hebben willen bereiken. Bovendien stelt die top niets meer voor. Dat is veel ernstiger. Die top wordt overschaduwd door het internationale beraad waaraan de Verenigde Staten, Japan, de Bondsrepubliek, Frankrijk, Engeland en Canada deelnemen. Bij dat internationale beraad wordt de Europese Commissie als toehoorder toegelaten voor economische vraagstukken.

Wanneer echter de veiligheidsaspecten aan de orde komen, die uiteraard nauw verweven zijn met de economische vraagstukken, dan worden die weer voorbehouden aan de leiders van de genoemde landen.

Deze ontwikkeling is zowel voor de Europese Gemeenschap als voor de kleinere landen in West-Europa niet zonder risico's. Indien de kleinere landen in de Europese Gemeenschap er niet in slagen spoedig tot een andere aanpak te komen, en meer dan tot nu toe de economische aspecten en de veiligheidsaspecten bundelen, dan voorzie ik een uiterst beperkte rol voor hen zowel in de Europese Gemeenschap als in de internationale organisaties.

Bij een analyse van de Europese Gemeenschap blijken drie landen alles te betalen: de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk en Engeland. De anderen stellen allemaal heel weinig voor. Zij profiteren van de onderneming, maar geven er geen wezenlijke bijdrage aan. Als in het internationaal overleg de Bondsrepubliek Duitsland, Engeland en Frankrijk met de Verenigde Staten, Japan en Canada hun belangen behartigen, dan kunnen wij als kleine landen in Europa niet of nauwelijks een rol spelen.

Er is nog een punt waarover ik graag het oordeel van de bewindslieden zou willen horen. Ik zal er morgen, bij de behandeling van de Europese zaken op terugkomen. Onze economische verbondenheid met en de afhankelijkheid van de Bondsrepubliek en vooral onze territoriale ligging ten opzichte van onze oosterburen geeft ons nauwelijks nog enige ruimte voor een eigen conceptie, tenzij de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, zowel voor onze welvaart als voor het bewaren en bewaken van onze fundamentele vrijheid aan anderen wordt overgelaten. De buitenlandse politiek dient in samenwerking met andere Europese landen een gemeenschappelijk uitgangspunt te hebben. Die moet een basis vinden in een solidaire loyale en eendrachtige samenwerking.

Op het ogenblik dienen in alle lidstaten van de EG de politieke beginselen voor het buitenlands beleid zo geformuleerd te zijn, naar geest en letter, dat ook een gemeenschappelijke buitenlandse politiek gevoerd kan worden en geloofwaardig kan zijn. Reeds in de periode van het kabinet Den Uyl waren er spanningen over de uitleg van het gevoerde buitenlands beleid. Mijn fractie heeft de indruk dat door de sterk polariserende tendensen van de voorbije jaren nauwelijks nog een synthese mogelijk is tot een actieve deelname aan een gemeenschappelijk overleg over de aanpak binnen de EG en de andere bondgenootschappen.

Ook de politieke partijen spreken in hun verkiezingsprogramma's een taal

en formuleren een beleid dat internationaal nauwelijks te vertalen is als inbreng in een te voeren beleid.

Dit alles moet men in zijn overwegingen betrekken alvorens men conclusies trekt over het door de bewindslieden gevoerde beleid. De beschouwingen in de Kamer zijn niet altijd bedoeld om een dialoog te voeren. Soms krijgt men de indruk dat goede tot zeer goede stuurlied aan de wal staan. Soms krijgt men de indruk dat men docenten hoort van het Institute of Social Studies. Deelt de Minister onze zorgen over het voeren van een beleid dat nationaal brede steun kan krijgen en dat ook internationaal een bijdrage kan leveren tot versterking van onze positie in de bondgenootschappen die wij sloten en bij de verplichtingen die wij zijn aangegaan?

□

De heer **Van der Werff** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! In dit stadium van de wereldgeschiedenis na de Tweede Wereldoorlog hangen veiligheid en zekerheid voor geheel westelijk Europa als democratische staten nauw samen met het functioneren van de NAVO. Nu schort nog wel eens wat aan het functioneren. Binnen het bondgenootschap bestaat nogal onzekerheid over elkaars opvattingen, overwegingen en plannen. Eventuele tegenstellingen of gebrek aan overeenstemming worden openlijk geuit en bedebatteerd, zoals dat past en van nut is in samenlevingen die alle de democratische beginselen aanhangen en die vrijheid van meningsuiting en onafhankelijkheid van media waarborgen. Soms wordt tijdens of ter wille van zo'n binnenvlands debat de voorstelling van zaken wat versimpeld en verscherpt. De regeringen zullen er zorg voor moeten dragen dat bij de uitwisseling van de gedachten op dat bondgenootschappelijk niveau telkens de democratisch tot stand gekomen definitieve besluitvorming in aanmerking wordt genomen en niet de in de hitte van binnenvlandse debatten geponeerde simplificaties en eenzijdigheden.

Nog los daarvan zullen binnen het bondgenootschap uit zijn aard zowel afwijkende opvattingen als misverstanden met regelmaat zich voor blijven doen en opdoemen, met als resultaat af en toe oplaaierend wederzijds gebrek aan vertrouwen. Welke wegen zien de bewindslieden tot beperking van divergenties en tot reductie van een bijna cyclisch optredend intern vertrouwensmanco? Het woord 'crisis' is hier te zwaar voor. Hoe oordelen de bewindslieden over stellingen, zoals

Van der Werff

die zijn gepeerd op het congres van de Nederlandse supportersclub van de NAVO, de Nederlands-Atlantische commissie, op het congres waarin de 'alliance in disarray' is besproken? Om immers tussen NAVO en Warschaupact te kunnen onderhandelen in het algemeen en om een bijzonder geval te noemen bij voorbeeld over confidence building measures, dat vergt dat allereerst een behoorlijke overeenstemming en eensgezindheid binnen de NAVO zelf.

De Europese NAVO-partners stellen het politiek leiderschap van Washington, nota bene de enige superpower in de NAVO, telkens, en echt niet steeds ten onrechte, ter discussie. Nogmaals dat past in een democratisch raam, maar het vervolg is dan wat ontvullend. De Europese partners blijken niet tot gezamenlijke besluitvorming op diepgaande punten in staat, laat staan tot eensluidende stellingnamen. Werkelijk creatieve en werkbare alternatieven worden de machtige partner over zee niet unisono aangereikt. Aanknappend op het betoog van de heer Van Hulst van daarnet en dat van zijn rijke historische kennis over de diplomatieke betrekkingen van de Verenigde Staten en de republiek der lage landen getuigende betoog zou ik er toch de aandacht op willen vestigen, dat sinds dat eerste diplomatieke verdrag van de Nederlanden met de Verenigde Staten van twee eeuwen geleden zij overigens zonder direct causaal verband steeds een grote mate van huiver voor het aangaan van langlopende internationale bondgenootschappen hebben gekoesterd. Als zij dat dan doen, zoals aan het eind van de Tweede Wereldoorlog het geval was, dan moeten wij dat met enige omzichtigheid koesteren en ons ook van die huiver en de redenen daartoe bewust zijn.

Zien de bewindslieden derhalve in de toekomst op dit punt mogelijkheden? Ik hoop dat de bewindslieden ter zake een visie hebben. Ik vraag dat speciaal omdat de tekst op pagina 2 van de memorie van antwoord, stuk nr. 88e, bij sommige leden van de fractie enige verwondering wekte over 'het niet gepast zijn van regeringsuitspraken over toekomstige politiek op buitenlandse zaken gebied.'

Ik verwacht toch dat de Regering een aantal ervaringen in een nota voor kabinetsformateur zal neerleggen. Klopt dat? Er wordt een visie ontwikkeld en naar mijn smaak terecht. Een kabinetsformatieperiode kan toch niet het continue in een democratie en besluitvorming belemmeren. Blijft de

vraag hoe het verder met de NAVO gaat. Bestaat de mogelijkheid om via een intense overlegprocedure, tijdiger consultaties, consistentere en consequenter trefzekerder en vasthoudendere gezamenlijk politiek beleid te formuleren, zonder dat West-Europa wordt gedwongen tot een vlucht onder strategisch-nucleaire paraplu? Vreeds is nu eenmaal een slechte en bovendien geen duurzame raadgever. Dat er reden tot grote bezorgdheid bestaat voor de veiligheid en vrede in Europa, ontkennen slechts weinigen.

Het trieste in de Europese geschiedenis blijkt dan telkens weer, dat of er nu tegenstelling of eenoverstemming tussen Oost en West bestaat, de staat Polen – en vooral de Poolse burgers – steeds het eerste slachtoffer is. Naast medeleven moeten wij telkens ook de nasleep duchten. Bij de NAVO-Warschaupactverhouding wordt steeds weer een conventionele overmacht bij het Warschaupact geconstateerd. Heel veel verder dan papieren verontrusting komt het Westen echter niet, enerzijds vanwege de zoëven vermelde strategisch-nucleaire Amerikaanse paraplu en anderzijds omdat een mogelijke modernisering van tactisch-nucleaire bewapening voor middellange afstand de verstoorde stabiliteit zou kunnen herstellen. Hopelijk kan in een later stadium beter het woord 'bewaren' worden gebruikt.

Ik wil hierover een prealabele vraag stellen. In de begroting van Buitenlandse Zaken 1981 – pagina 15 bovenaan – en bij monde van de Minister van Defensie – Handelingen Tweede Kamer, pagina 834, rechterkolom – is gesteld, dat terugdringen of zelfs eventuele vervanging van nucleaire wapensystemen misschien door versterking van de conventionele bewapening tot de mogelijkheden behoort. Is dat een reële stellingname? Dat is eigenlijk een onaangename vraag, want die stellingname is vanzelf reëel. Wat betekent die dan? Zijn de bondgenoten het over die benadering eens? Is daarbij grosso modo aan te geven, hoeveel dat meer kost aan geld – de kosten geavanceerde conventionele bewapening zijn enorm –, aan beslag op grondstoffen en last but not least aan mensen? Het lijkt een wat academische discussie, maar ik wil ook een praktische vraag stellen. In hoeverre urgeert versterking van de conventionele macht in West-Europa in ieder geval, gezien het uitblijven van resultaten van de Weense MBFR-onderhandelingen?

De sterkte van de Sovjet-Unie en de voortgaande bewapeningspolitiek al-

daar- én conventioneel én nucleair – roepen bij ons grote zorgen op. Dat geldt zeker voor de korte-afstand-wapens en voor de zo sophisticated SS-20, waarvan er in 1981 – onze verontrusting dateert al van 1977 – al 220 met 660 kernkoppen bestaan. Geïnstalleerd behoeven die niet te worden, want zij zijn mobiel, en dichtbij behoeven zij ook niet te staan, want hun vlucht is 5000 km. Is de Regering niet van oordeel, dat het hier een uitsluitend offensief wapensysteem betreft, dat vooral – zo niet uitsluitend – bruikbaar is tegen Westeuropese doelen?

Mijn fractie is van oordeel, dat onderhandelen geboden lijkt, maar zeker niet tot elke prijs en in ieder geval op basis van volstreekte eensgezindheid en met inachtneming van datgene, wat ik verleden jaar over onderhandelen in het algemeen te berde bracht.

Daarbij roep ik in herinnering dat het woord 'onderhandelen' in ons land bij sommigen een misplaatste euforie oproept en dezulken menen het resultaat al te bereiken zonder dat er een begin is gemaakt.

In dit verband wil ik even attenderen op een dissertatie van anderhalf jaar geleden van dr. Van den Berek, uitgegeven in de Utrechtse serie 'Historische studies' over 'Het beeld van het Westen in de Sovjet-pers' (1980), waarin de enorme verschillen tussen Rusland en het Westen met betrekking tot taalgebruik, definieersystematiek, denk- en betoogtrant, het hanteren van kapstokbegrippen en clichés, subtiële doch kenmerkende systematiek van aanduidingen en formuleringen, apodictische adjectieven en stereotiepe en eensluidende berichtgeving worden geschetst. Een krant in de Sovjet-Unie is elke krant.

Al die politieke weifelingen en persoonlijke tegenstrijdigheden van onze politici, die ons publiek in het Westen dank zij de media worden geboden en die een deel van de totaliteit van ons bestel uitmaken, komt men in de Sovjet-Unie in het geheel niet tegen, niet in de media, niets. De eensgezindheid zal zeker niet bij de leden van het Politburo altijd aanwezig zijn, maar de controverses blijven intern en verborgen achter de muren van het Kremlin.

Het gebruik van vreedzame coëxistentie als term met zeer verschillende lading voor binnen- en buitenlands gebruik kan men zich voorstellen, maar de definitie van pacifisme wil ik u niet onthouden, mijnheer de Voorzitter. Op pagina 111 staat: Pacifisme is huichelachtige bourgeois-politiek van het afzien van alle oorlogen, met inbegrip van nationale bevrijdingsoorlogen, revolutionaire en andere rechtvaardige oorlogen.

Van der Werff

Ik wijs erop dat in een latere druk – edities in Rusland hebben de neiging om per druk de tekst over personen helemaal en over definities evenzo te veranderen – het woord 'huichelachtig' vervalt, maar de toelichting in een ander woordenboek is bijzonder interessant. Daarin staat: Pacifisme is een instrument om nieuwe oorlogen voor te bereiden onder de dekmantel van frases over vrede.

Juist in het licht van genoemd wetenschappelijk onderzoek zal het duidelijk zijn, dat elke prealabele voorwaarde over opschorting van modernisering of over bevrozing op basis van de huidige toestand en verhouding volstrekt onaanvaardbaar te achten is, zowel als uitgangspunt – zulke geluiden zijn meer dan eens uit Moskou gehoord, nietwaar – als na een eventueel begin van onderhandelingen. Zo'n voorstel valt te verwachten.

Roept dit soort slimme onderhandelingsvoorstellen uit het Kremlin nu wantrouwen in de bedoeling van het Kremlin op in Westelijke kringen? Hoe smal is soms de marge tussen te goed vertrouwen en stupiditeit. Wij gaan uit van de benadering, waarin naast bereidheid tot open onderhandelen vooral ook modernisering en invoering van TNF ter wille van het bereiken van evenwicht en herstel van stabiliteit, hoe precair ook, vereist zijn. Geen lichtvaardige beslissing overigens, maar voor de veiligheid van het hele Westen noodzakelijk te achten, tenzij de onderhandelingen met spoed tot voorlopige resultaten leiden. Het gaat hierbij om twee soorten onderhandelingen.

Het ene betreft in feite de onderhandelingen tussen Moskou en Washington over de strategische bewapening op het vlak van de twee super-powers. Het andere is in feite een onderhandeling onder leiding van die super-powers tussen de pact-partners over de reductie van de TNF, waarbij de Special Consultative Group het voorbereidende werk voor de NAVO aan het doen is.

Mijnheer de Voorzitter! Al twee jaar geleden betoogde ik hier dat het weinig bondgenootschappelijk is gedacht wanneer, indien installatie en plaatsing nodig worden geacht in West-Europa, men een en ander wil afschuiven op het grondgebied van de Bondsrepubliek. Bovendien is dat onevenwichtig en provocatief alsof het bondgenootschap eigenlijk slechts een as Washington-Bonn is. Met andere woorden, de ons toegedachte aantallen Pershing II en kruisvluchtraketten zullen, indien dit in evenredigheid over

de bondgenoten geschiedt, ook op Nederlandse bodem geplaatst moeten worden. Voor de kruisvluchtraketten betekent dit in ieder geval een veelvoud, ik meen drievoud, van zestien.

Een symbolisch minimum aanhouden, achten wij halfslachtig en niet overtuigend ten opzichte van de bondgenoten. Overigens behoeft men zich, in geval van oorlogvoering van Europa, geen illusies te maken wat betreft de wel of niet aanwezigheid van die spullen; voor de Nederlandse burgerij maakt het geen verschil. Ik vraag mij wel af, of de kruisvluchtraketten nu al volledig operationeel zijn of dat zij nog ergens tussen tekenafel en productie verkeren. Wat betekent die stand van zaken eventueel voor de beslissingen van het bondgenootschap. Het lag toch in de bedoeling, tegen het einde van 1981 te beslissen over plaatsing? Moeten ook wij in november hierover besluiten nemen?

Er is wel eens gezegd, dat het besluit om te besluiten nog niet te besluiten, duidelijk een besluit is. Waarschijnlijk is dit rond het kampvuur, waar sommigen hun tenten opzetten – wij niet! – rond'gezoemd'. Ik zie het niet zo en ik verwacht, dat wij in dit verband uitgreken zouden worden als de 'sofisten van de lage landen'. Graag zou ik van de bewindslieden willen vernemen of zij menen dat met een dergelijke uitspraak de goede verstandhouding en het onderling verband in de NAVO en met de oosterbuur zijn gediend.

Het is altijd moeilijk – en dat geldt zeker voor het historische terrein – om vergelijkingen te trekken. Echter, als ik de NAVO zie in het licht van de verhoudingen binnen de Zeven Vereenigde Republieken, associeer ik toch de stellingname van sommigen nu met dat verre verleden. Die stellingname lijkt immers ingegeven door zuinigheid, betweterij, geestdrijverij, oprechte bezorgdheid, anti-militarisme, graden van pacifisme enz. Bij elke Nederlander is nu eenmaal van kindsbeen af het gevoel voor nuances en vooral voor eigen variaties sterker ontwikkeld dan de behoefte, te komen tot overeenstemming en samenwerking. Dat geldt ook voor mij persoonlijk.

In die nationale voorgeschiedenis wilden de landgewesten eigenlijk heel wat anders dan de zeven provinciën. Zij wilden een ander leiderschap van de Staat, een andere strategie, een ander uitgavenpatroon, een andere bewapening bij de keuze voor vloot of landmacht en zeker een andere betalingsseenheid en een betere verdeelsleutel. De belangen waren verschillend en daardoor was ook de inschatting van

risico's en mogelijkheden voor zelfstandig opereren anders. Ik werk dit niet verder uit maar wij menen dat elke Nederlandse Regering in het belang van bondgenoten en van Nederland zelf moet nastreven dat onze Staat en de NAVO niet in die wankelmoedigheid en halfslachtigheid vervallen, die aan het einde van de achttiende eeuw resulteerde in het volledig teloor gaan van de vrijheid van de burgers en van de zelfstandigheid van het volk van Nederland.

□

De heer **Meuleman** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij het grote veld van de buitenlandse politiek trachten te overzien, dan geloof ik, dat het geheel in een paar grote lijnen geschetst kan worden. Ik zou willen noemen de lijn Oost-West, waaromtrent het algemene gevoel bestaat dat de tegenstellingen verscherpen. Verder noem ik de lijn Noord-Zuid, waarvan de Commissie-Brandt meent, dat aldaar de dialoog tussen rijk en arm in het slop zit. En op het snijpunt van die twee lijnen is er het maar altijd voortdurende Midden-Oostenconflict.

De onrust in Polen heeft Afghanistan weer wat verder uit de belangstelling gedrukt. Is de Minister met mij van mening, dat de eis van ontruiming door Russische troepen van Afghanistan ternaauwernood meer wordt gehoord? Welke initiatieven ter zake heeft hij ontplooid? En wat Polen betreft, is het waar dat de druk van de ketel is? Hebben alle Russische troepen het Poolse grondgebied inmiddels verlaten?

Ik zou willen vragen hoe de bewindsman de Poolse crisis inschat in zijn gevolgen voor de ontspanning tussen Oost en West. Zou hij daarbij tevens aandacht willen schenken aan de kenschets van Minister Weinberger die sprak van een invasie door osmose? De vraag blijft voor mijn fractie liggen in hoeverre er nu werkelijk fundamentele veranderingen in Polen werden doorgevoerd. Alléén in dat geval zal deze bron van spanningen toch pas opdrogen. Aan de éne kant is de verhouding tussen de vakbond en de regering Jaruzelski sterk verbeterd, maar anderzijds moest de heer Walesa nog onlangs klagen over de onrechtvaardige verschillen in inkomens in dit zogenaamd socialistische land. 'Het is onverdragelijk dat aan de ene kant mensen ham kunnen eten, en aan de andere kant de kinderen honger lijden'. Aldus Walesa, die het kan weten.

Is de interne Poolse positie thans stabielier te noemen? Welke rol ziet de

Meuleman

Regering weggelegd voor Europa om een opleving van de Poolse crisis te voorkomen? Zijn dergelijke initiatieven nog ter sprake gekomen tijdens het bezoek van eind maart/begin april aan Washington?

Wij zijn verheugd over het benadrukken van Amerikaanse zijde van de noodzaak van nauwe consultaties met de bondgenoten. Toch vraag ik mij wel af, of nu alles wel koek en ei is in de verhouding tussen de Verenigde Staten en Europa en binnen Europa onderling. Zo deelde de heer Bush mee dat hij en Minister Haig van mening waren dat er ten aanzien van vele problemen overeenstemming met de EEG bestond. Bij voorbeeld over de situatie in het Midden-Oosten.

Ik zou de vraag willen stellen, of er dan helemaal geen Europees initiatief bestaat, en of het niet zo is dat de Verenigde Staten veel meer uitgaan van het akkoord van Camp-David? Wij sluiten ons bij dit laatste aan en ik zou willen wijzen op het gevaar dat een Euro-Arabische dialoog zou kunnen werken als een breekijzer binnen de trans-atlantische samenwerking. Erkent de Minister de mogelijkheid van een dergelijk gevaar?

Ik sprak al over de situatie rond Polen. Vandaar naar de recente bijeenkomst van de Nucleaire Planning Groep in Bonn is geen al te grote sprong. Was niet de centrale vraag wat Polen betekent voor de komende onderhandelingen ter beperking van atoomwapens in Europa? Is de situatie inderdaad al zo overzichtelijk dat de Minister van Defensie kan uitroepen: 'Ik zie in de huidige situatie in Polen géén beletsel voor het begin van de onderhandelingen'? Wij voelen méér voor de voorzichtigheid van de heer Weinberger, die stelde dat de datum van onderhandelen dient af te hangen van het gedrag van de Sovjet-Unie in de komende weken of maanden.

Een interessante vraag in dit verband is in hoeverre de USSR in de afgelopen jaren veeleer misbruik heeft gemaakt van de ontspanning. Is het juist dat in die jaren 220 lanceerinrichtingen voor SS-20 raketten tot stand zijn gekomen? Het totaal zou dan op 660 koppen komen, wat al meer is dan het hele moderniseringsprogramma van de NAVO.

Met instemming namen wij kennis van het standpunt van de Duitse bondskanselier Schmidt, die aandrong op de plaatsing van kernwapens. Deelt de Regering zijn mening dat aantasting van het moderniseringsbesluit, aantasting van de NAVO als zodanig

kan betekenen? Ik herinner in dit verband aan recente Amerikaanse waarschuwingen over de omvang van uitgaven in de Westeuropese collectieve sector ten koste van defensieuitgaven. Hoelang vinden wij het nog normaal, dat de Amerikaanse belastingbetaler de buikriem aanhaalt ten gunste van ons sociaal verzekeringsstelsel?

Ik wil er geen twijfel over laten bestaan, dat wij met grote verontrusting de toenemende bewapening in de wereld gadeslaan, een wereld die 20 maal zoveel uitgeeft aan bewapening – aan het eventueel vernietigen van de medemens – als aan de ontwikkelingssamenwerking, uitgaven om de naaste te helpen. De spanning in de wereld moet verminderd worden maar over de weg waarlangs kunnen wij van mening verschillen. Wij geloven dat gelet op de totalitaire aspiraties van het Marxisme/Leninisme, éézijdige stappen slechts een uitnodiging opleveren om ook ten onzent iedere geestelijke vrijheid te smoren.

Het gaat ons daarbij in de eerste plaats om de vrijheid om God de Heere naar de eis van Zijn Woord en Wet te dienen. Wij hebben niet de euvle moed dat wij 'met onze Heere onder ieder politiek systeem zouden kunnen leven'. Juist in deze lijdensweken moet de figuur van de ijverige, vurige Petrus, die toch zijn Heere tot driemaal toe verloochende, ons veel te zeggen hebben.

Wij hebben wel eens de indruk dat in het Westen te weinig aandacht geschonken wordt aan de betekenis van de ideologie van het Leninisme voor de hele staatsmachine van de USSR. De ideologie is de olie waar de hele machine op draait! Kan de Minister mij bevestigen dat in de huidige vierde grondwet van de USSR het Leninisme meer expliciet tot uitdrukking is gebracht dan in de vorige versies? Is het niet zo, dat dit ideologisch stelsel in het bijzonder steun aan nationale bevrijdingsorganisaties verschaft, evenals aan terroristische acties? Dit brengt mij op de situatie in El Salvador! Deelt de Regering de visie van de VS dat dit conflict niet langer gezien kan worden als een interne aangelegenheid, gelet op de politiek-militaire steun door communistische landen, waaronder Cuba en Rusland, aan de guerrilla's?

Kan inderdaad gesteld worden dat er een Oost-Westelement aanwezig is in de ingewikkelde situatie in El Salvador? Een andere visie op de kwestie zou zijn, dat de VS veeleer een dialoog met Cuba zouden aangaan door allereerst de economische blokkade van het eiland op te heffen. De VS zouden

in die opvatting hun strategie in Midden-Amerika en het Caribisch gebied moeten herzien en in plaats van confrontatie de dialoog moeten stimuleren. Hoewel ik bij deze zienswijze nog wel vraagtekens heb, zou ik toch graag de mening van de bewindsman horen.

Nog een enkele vraag naar aanleiding van het jongste bezoek aan Jordanië en Saoedi-Arabië van Minister Haig. De VS hebben twee harde eisen van Jordanië te horen gekregen:

1. de PLO moet erkend worden als wettige vertegenwoordiger van het Palestijnse volk;

2. Camp-David dient geen uitgangspunt te zijn.

Deelt de Regering mijn conclusie dat alles erop wijst dat nog steeds geen doorbraak in de impasse is gevonden en dat het bezoek van Haig weinig succesvol is geweest? Opnieuw rijst de vraag of Europa even afwijzend gereageerd zou hebben op deze Jordaanse eisen. Ik heb zo, helaas, mijn twijfels.

Hoe beoordeelt de Regering de Saoedische maatregel om de betrekkingen met het bewind van Karmal van Afghanistan te verbreken? Zijn er aanwijzingen dat meer landen zullen volgen? Hoe zou dit kunnen bijdragen aan een oplossing van de Afghaanse crisis, die volgens ons nog steeds voortduurt?

Tot slot nog een enkele opmerking aangaande Zuid-Afrika, waar vele problemen nog steeds aanwezig zijn. In de voorgaande jaren hebben wij er steeds bij de Regering op aangedrongen mede te helpen zoeken naar een vreedzame oplossing voor de geweldige problemen welke er voor Zuid-Afrika nog steeds liggen. Wij doen dit ook thans weer. Help daartoe premier Botha en geef hem steun bij zijn moeilijke taak die op zijn schouders rust! Dat is altijd een uitnemender weg dan een boycot die van vele kanten wordt aangemoedigd. Een dialoog en een mildere opstelling tegen Zuid-Afrika zouden wij bij de Regering van harte willen bepleiten. Is de Minister het hiermee eens?

Dat Israël moge wonen aan zijn plaats zij onze wens en bede. Wat zal de toekomst voor Israël brengen? Ook wanneer het steeds door de vijandige machten van de Arabische landen wordt ingesloten? Aangezien de Nederlandse Regering steeds een goede verstandhouding met Israël heeft gehad, willen wij ook thans weer vragen in de sympathie ten aanzien van Israël niet te verslappen. En waar de Regering de laatste jaren zoveel bezoeken heeft gebracht om buitenlandse betrekkingen te onderhouden met ver-

Meuleman

schillende landen over de gehele wereld, zou het ons zéér aanspreken wanneer de banden tussen de landen als Zuid-Afrika en Israël meer versterkt zouden worden.

De heer **Van der Jagt** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Allereerst wil ik graag mijn instemming betuigen met het besluit van de Minister extra financiële steun aan Polen te verlenen. Een daad van verstandig politiek handelen. Een communistisch land, waar de bevolking de kans krijgt elementaire democratische rechten af te dwingen, dient gesteund te worden, zowel moreel als financieel. Dat de Nederlandse Regering het laatste heeft ingezien, is verheugd en ik hoop dan ook van harte dat, als dit democratiseringsproces de kans krijgt zich voort te zetten, deze eerste aanzet een vervolg zal krijgen. Gedurende de Poolse crisis spraken onze bondgenoten in Europa en Amerika zich meermaals duidelijk uit over de gevolgen van een eventuele Russische inmenging in de binnenlandse aangelegenheid van dat land.

Er kwamen niet mis te verstane waarschuwingen, die in eerste instantie tot gevolg hadden dat Brezjnev zich tot dusver tot dreigementen beperkte. In zijn laatste redevoering te Praag behield hij zich nog wel het recht voor militair in te grijpen om de zogenaamde verworvenheden van het communisme met geweld te beschermen, doch hij deinsde er toch voor terug om troepen van het Warschaupact orde op zaken te laten stellen. Dit heeft hij niet gedaan omdat hij nu plotseling enig democratisch besef heeft gekregen, maar eenvoudig doordat hij weet dat de internationale politieke en vooral economische consequenties die uit zo'n stap voortvloeien, andere Russische en communistische belangen ernstig zullen schaden. Met andere woorden: hij maakte de tussentijdse balans op en haalde bakzeil.

Wat mij evenwel opviel, was dat onze Minister van Buitenlandse Zaken en voorzitter van de Europese Ministerraad in deze zaak zo weinig voor het politieke voetlicht trad. Eenzelfde houding – en ik ben geneigd te zeggen: een nog voorzichtigere – nam hij aan ten opzichte van de Russische agressie in Afghanistan. Wij keuren het optreden daar af, in overeenstemming met internationale resoluties, maar meer doen wij niet. De Minister deelt in Genève mede, zo las ik op 9 april jongst leden in de krant, dat Nederland een extra 22,5 miljoen gulden beschikbaar

heeft gesteld voor vijf miljoen vluchtelingen. Ik dacht, toen ik dit las: fijn wat wij voor die mensen doen.

Tegelijkertijd gingen mijn gedachten echter uit naar de bijna twee miljoen Afghanen die in mensonterende omstandigheden in vluchtelingenkampen in Pakistan leven. Hun lot is even erg, zo niet erger dan dat van de Afrikanen, maar de Minister besteedt aan hen weinig of geen aandacht, om nog maar niet te spreken over een woord van medeleven met de nabestaanden van hen die in Afghanistan dagelijks door de Russische bezetter vermoord worden. Daar ik niet kan geloven of zelfs maar durf aan te nemen dat er sprake is van een selectieve Nederlandse buitenlandse politiek, wil ik de Minister vragen, zich in deze Kamer duidelijk uit te spreken over de Russische agressie ten opzichte van Polen en Afghanistan, indien de situatie zich in deze landen verder verslechtert.

Een enkel woord over Polisario, de zogenaamde bevrijdingsbeweging in de Sahara! Door middel van het ontploffen van een landmijn kwam er een positief bewustwordingsproces op gang. Na dit ongelukkige en tragische incident, dat ernstige diplomatieke gevolgen gehad zou kunnen hebben, werd van de zijde van het Ministerie van Buitenlandse Zaken vernomen dat men altijd al wist dat het Polisario niets voorstelde en niemand vertegenwoordigde. Indien dit juist is, kan de Minister ons dan vertellen of dit aan de Parlementaire delegatie is medegedeeld? Wat is deze mensen voor hun vertrek nu precies verteld?

Tevens zou ik graag vernemen, of de Minister zijn visie over Polisario ook gedeeld heeft met de Minister van Ontwikkelingssamenwerking. Deze had dan immers het NCO vertrouwelijk op de hoogte kunnen stellen, zodat voorkomen had kunnen worden, dat in deze tijd van bezuinigingen gemeenschapsgelden gebruikt worden voor het propageren van een 'fata morgana'. Het lijkt mij dat er iets schort aan de coördinatie tussen deze twee afdelingen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Het bezoek aan Polisario diende als een soort inspectie ter plaatse. Het werd door de Minister niet afgeraden, want dan zou men zeker niet zijn gegaan. Dit vind ik ook juist, want niets is beter dan een inspectie ter plaatse. Mede daarom vind ik het nu zo jammer dat dezelfde politici wel weigeren, de uitnodiging van de zogenaamde South Africa Foundation te aanvaarden.

Een organisatie van Zuid-Afrikaanse zakenlieden die beslist geen ondersteuners van het apartheidsregime zijn. Iets wat duidelijk wordt als men beseft dat de heer Harry Oppenheimer, een fel tegenstander van apartheid, een van de grote ondersteuners van deze organisatie is. Is men soms bang na terugkeer te moeten zeggen dat er de laatste jaren in Zuid-Afrika veel verbeterd is en dat de rassentegenstellingen in een steeds sneller tempo verdwijnen? Gaarne vernam ik van de Minister of hij het er mee eens is dat er een positieve ontwikkeling in dit land plaatsvindt. Zijn woorden zouden een aanzet kunnen betekenen om een dialoog met verstandige mensen aldaar alsnog op gang te brengen. Het feit dat de Minister Bisschop Tutu ontving juich ik dan ook toe, al haast ik mij daarbij de vraag te plaatsen waarom de Minister zelf nog steeds geen werkbezoek aan dat land heeft gebracht. Ik meen dat hij hier een unieke kans heeft laten liggen. Het zou een bijzondere bijdrage tot ontspanning in die regio kunnen opleveren.

Voor zover het de ontwikkelingen in Midden- en Zuid-Amerika betreft verbaas ik mij altijd weer over het grote enthousiasme dat opgebracht wordt om Amerika te veroordelen. Natuurlijk, onrecht is niet deelbaar en dient veroordeeld te worden, maar het aantal woorden die erover gesproken worden staan in geen verhouding tot die welke aan de Russische onderdrukking in Polen en Afghanistan gewijd worden. Ik wil mij dan ook slechts beperken tot Nicaragua, het land dat zich zogenaamd aan de slavernij onttorde. Kan de Minister bevestigen dat er in Nicaragua thans weer grote aantallen mensen voor een afwijkende politieke visie in gevangnissen c.q. in heropvoedingskampen zitten?

Is het juist dat de invloed van het communistische Cuba en de Sovjet-Unie een stempel zet op de maatschappelijke ontwikkelingen in dat land? Is het juist dat er van de beloofde vrije verkiezingen voorlopig geen sprake is? Indien dit zo is, kan de Minister dan uitleggen hoe in zijn visie het volk van Nicaragua er economisch, maatschappelijk en democratisch op vooruit is gegaan?

Toegegeven: er is aldaar een nog jonge ontwikkeling. Wat denkt de Minister echter van de huidige situaties in Angola en vooral Vietnam? Dat zijn twee landen waar indertijd, tijdens de heersende conflictsituaties in deze Kamer zoveel aandacht is besteed. Kan de Minister mij in duidelijke bewoordingen vertellen of deze volken nu in-

Van der Jagt

derdaad de democratische rechten bezitten waarvan vele meenden dat zij hen ten deel zouden vallen. Wat is er gebeurd met de leden van de zogenaamde voorlopige regering van Zuid-Vietnam c.q. de Vietcong?

Is het juist dat een minister uit die communistische regering naar Parijs is gevluht, en daar de noodklok luidt over de politieke situatie in Vietnam en het wereldgeweten wakker tracht te schudden over de schending van de mensenrechten aldaar, die de daden van het regime-Thieu in de schaduw lijken te stellen. Ik zou één en ander graag willen weten, want in het antwoord kan een waarschuwing besloten liggen aan ons Nederlanders om iets meer afstand te nemen, ik zou haast zeggen tot een wat bezonnener oordeelvorming te komen, zoals ook de ervaring met het Polisario ons geleerd heeft.

Vervolgens wil ik de aandacht van de Minister vragen voor het onderwerp 'voorlichting'. De Minister heeft een supervoorlichter benoemd, een coördinator. De Kamers van de Staten-Generaal zijn hiervoor noch geraadpleegd noch ingelicht, voor zover ik heb kunnen nagaan. Dit blijkt tegen de afspraken in gegaan te zijn. Kan de Minister uitleggen waarom dit gebeurd is en in hoeverre deze functionaris een bijdrage kan leveren tot een kwalitatief betere voorlichting?

De extra uitgaven die hieraan zijn verbonden, acht ik niet gering. De reden tot de creatie van deze post zal dan ook in wezen belangrijker moeten zijn dan de redenen die wij tot dusver hebben mogen vernemen.

Ten slotte maak ik nog enkele opmerkingen over de NAVO. Ik ben van mening dat wij bij onze bondgenoten langzaam maar zeker onze goede naam gaan verliezen. In 1979 hebben onze NAVO-bondgenoten besloten, de kernwapens te moderniseren en voor de middellange afstand de kruisraketten in productie te nemen en te plaatsen. Nederland maakte een voorbehoud wat de plaatsing betreft. Uiterlijk in december van dit jaar zouden wij ja of neen zeggen tegen de plaatsing van de kruisraketten op ons grondgebied. Nu heb ik in de krant gelezen dat de Minister-President in de Verenigde Staten heeft gezegd dat deze beslissing ook wel eens ná december van dit jaar kan worden genomen.

Dat is wel zéér rekbaar. Kunnen de bewindslieden deze uitspraak als juist bevestigen? Wanneer deze uitspraak inderdaad is gedaan, vraag ik of deze gedachte ook leeft in het kabinet. Zijn

de bewindslieden niet met mij van mening dat een dergelijke uitspraak onze geloofwaardigheid bij onze NAVO-bondgenoten zwaar op de tocht zet? Het CDA laat op dit punt de tien zogenaamde loyalisten bovendien vrij, tegen plaatsing van de kruisraketten op ons grondgebied te stemmen. Het is dus vrijwel zeker dat er in de Tweede Kamer geen meerderheid is te vinden die de plaatsing van deze raketten op ons grondgebied toestaat.

Het komt er dus op neer dat de praktijk die wij niet lusten, wordt doorgeschoven op de borden van West-Duitsland, Italië en Groot-Brittannië. Is het te verwonderen dat onze vrij goede naam die wij bij onze bondgenoten hadden, zienderogen minder wordt en gaat verdwijnen? Denkt men dat wij op deze wijze nog enig respect bij onze bondgenoten kunnen opbrengen? Wanneer wij zeggen dat wij bezwaar hebben tegen invoering van de kruisraketten, maar dat wij bereid zijn, extra offers te brengen om onze confessionele bewapening aanzienlijk te versterken, dan zouden wij wellicht nog enig begrip ontmoeten. Wij moeten thans echter tegen onze NAVO-bondgenoten zeggen dat wij zelfs de afgesproken groei van 3% niet kunnen nakomen.

Ik kan de uitspraak van de Duitse bondskanselier, de heer Schmidt, begrijpen – de heer Meuleman wees daar ook al op – dat elk lid dat de besluiten van 1979 ter discussie stelt het NAVO-bondgenootschap als zodanig ter discussie stelt. Om die reden stellen wij niets meer voor in NAVO-verband als wij weigeren tot plaatsing over te gaan. Wij moeten ons er dan ook maar niet over verbazen als door dit alles onze NAVO-bondgenoten ons opgestoken vingertje niet eens meer zien. Wij werken dan zelf in de hand dat de as Bonn/Parijs steeds meer de dienst gaat uitmaken.

Ik zeg dit alles niet, omdat er bij mij geen grote bezwaren zijn ten aanzien van de kernwapens. Ik heb mij vanmorgen al afgevraagd wie daartegen geen bezwaren heeft. Het gaat er echter om welke strategie het beste is om ervoor te zorgen dat deze afschuwelijke wapens nooit behoeven te worden ingezet. Welnu, ik acht de strategie van de NAVO daartoe nog het beste. Onze achtereenvolgende kabinetten hebben deze strategie dan ook onderschreven. Er dreigt evenwel wat ons land betreft een breuk te komen. Ik zie de toekomst van ons land in de NAVO en in West-Europa dan ook met grote zorg tegemoet.

De NAVO is door ons immers steeds gezien als een instrument om de vrijheid van geloof, van meningsuiting, van drukpers en van vereniging te verdedigen. Deze kostelijke vrijheden zijn er achter het IJzeren Gordijn niet. Vanmorgen heb ik in het beleidsdebat over het hoofdstuk Defensie iets gezegd over het atheïstisch systeem dat de mensen gevangen houdt, knecht en onderdrukt. Moge God verhoeden dat wij door interne vermolming van onze geestelijke kracht langzaam maar zeker als volk door de knieën zakken. Ik hoop dat de bewindslieden de gevaren onderkennen en in deze moeilijke tijden met Gods hulp het schip van staat in de goede koers mogen houden.

□

De heer **IJmkers** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Te constateren is dat de spanningen in de wereld, vergeleken bij het tijdstip van behandeling van de vorige begroting van Buitenlandse Zaken, verder is toegenomen. In het Midden en nabije Oosten worden conflicten met wapens uitgevochten, in Midden-Amerika dreigt een uitbreiding van de daar bestaande conflicten door de steun van de Verenigde Staten terwijl ook de Oost-West verhouding scherper tegenover elkaar is komen te staan. Opvallend is dat met de groei van de economische crisis in het Westen ook de politieke spanning is toegenomen. Een duidelijke piek in die toename valt waar te nemen op het moment dat de regering-Reagan haar werkzaamheden begon.

De oorzaak van de toenemende spanning moet in de eerste plaats daar worden gezocht. De gespierde taal die kopstukken als Reagan, Haig en Weinberger aan het adres van de Sovjet-Unie richten heeft velen in Europa doen schrikken. Daarmee gepaard gaat een drastische verhoging van de Amerikaanse defensie-uitgaven, zogenaamd om de VS weer een militair overwicht te bezorgen.

Vorige week bezocht de minister Haig de landen van het Midden-Oosten met als doel het militaire potentieel op te voeren, zogenaamd om de Sovjet-invloeden terug te dringen. In de praktijk zal dit echter de spanning in dit explosieve gebied verder doen toenemen. De toon van minister Weinberger, die zelfdertijd in de Duitse Bondsrepubliek was voor overleg met de NAVO-ministers van defensie, is niet minder gespierd en kwam er op neer dat de NAVO-leden zonder morren de nieuwe kernraketten moeten toelaten op hun grondgebied en de defensie-inspanning in dezelfde mate moeten opvoeren als de VS dat doen.

Jmkers

De eerste berichten luiden dat minister De Geus volmondig met alle eisen van Weinberger had ingestemd. De satellietfoto's toonden een dermate overwicht van het Sovjetblok dat, zonder regering en parlement te raadplegen en de kabinetsformatie af te wachten, de Minister besloot de defensie-inspanning drastisch te verhogen.

Latere berichten zwakten deze verklaring weer af. Wellicht kan de Minister de Kamer mededelen of hij van mening is dat de defensie-uitgaven, zoals in de VS, met 15% omhoog moeten alsmede hoe hij tegen de ideeën van minister Weinberger met betrekking tot de modernisering van de raketwapens en het moratorium-voorstel van Brezjnev aankijkt. Er is sprake van een waar Amerikaans offensief over de hele linie om de spanning en de bewapening tot ongekeerde hoogten op te voeren. Dat schept een uitermate gevaarlijke situatie. Van groot belang is hoe het buitenlands beleid van dit kabinet deze situatie tegemoet treedt. Draagt het bij tot matiging of tot verhoging van de spanningen.

Vele West-Europese regeringen hebben afstand genomen van de lijn die Reagan heeft uitgestippeld. Er is geen sprake van dat men blindelings de Amerikaanse politiek volgt, behalve dan wellicht mevrouw Thatcher die Engeland op de rand van het bankroet heeft gebracht.

De houding van onze Regering in de zich verscherpende situatie stelt ons niet gerust. Het optreden inzake de levering van onderzeeërs aan Taiwan bedreigt de economische en diplomatieke betrekkingen met de Chinese Volksrepubliek; de rol met betrekking tot de olie-boycot van Zuid-Afrika dwingt al evenmin bewondering af. Het jongste bezoek van de Minister-President en de Minister van Buitenlandse Zaken aan de VS heeft evenmin die onrust kunnen wegnemen.

Op deze baaierd van toenemende opjaging van de spanning is van de kant van de Sovjet-regering rustig gereageerd en blijkt gegeven van bereidheid om stappen te ondernemen om problemen, die de spanning vergroten, te overwinnen. In dat licht moet het voorstel van president Brezjnev tot bevrozing van de kernraketten in Europa, gezien worden als een serieuze poging om olie op de golven te storten. Wat was echter de eerste mijns inziens weinig doordachte reactie van de Minister van Buitenlandse Zaken? Zijn argumentatie voor de vaderlandse TV wad dat dit moratorium slechts in het voordeel van de Sovjets zou zijn want

zij hadden reeds enkele honderden SS 20 raketten opgesteld en het Westen had totaal niets. Nu is het algemeen bekend dat er in de NAVO-staten in Europa tussen de 7000 en 10.000 atoomkoppen liggen opgeslagen: noem dat maar niets.

Andere gepubliceerde cijfers vermelden dat de NAVO, zonder Franse en Britse kernwapens de beschikking zou hebben in Europa over 1280 Amerikaanse atoomkoppen. Het Warschau-pact zou er over 1681 beschikken. Als wij bij deze cijfers ook de kernwapenvoorraad van de USA optellen, is er geen Sovjet-overwicht te constateren. Bovendien zijn de 3000 atoomkoppen in Europa ruim voldoende om Europa meerdere malen totaal te vernietigen. Daarbij lijkt het mij minder interessant of deze of gene supermacht nu meer overkill heeft dan de andere. Aan het einde staat slechts de wederzijdse vernietiging.

Het voorstel van president Brezjnev heeft naast negatieve ook vele positieve reacties opgeleverd: het is in ieder geval een totaal ander geluid dan ons van de andere zijde van de oceaan bereikt. In nadere gesprekken onder meer met minister Genscher is benadrukt dat de Sovjetregering de dialoog wenst zonder voorwaarde vooraf. Ook is de bereidheid uitgesproken Salt II, dat de Amerikaanse Senaat niet wenst te aanvaarden, opnieuw ter discussie te stellen. Zonder ratificatie van Salt II zullen geen onderhandelingen over Salt III kunnen plaatsvinden over de middenlange afstandraketten in Europa. Wat is het oordeel van de Minister over Salt II? Bovendien hebben de Europese NAVO-staten de stationering van de nieuwe Amerikaanse raketten gekoppeld aan de ratificatie van Salt II.

We staan aan de vooravond van de inzet van een nieuwe generatie kernwapens zoals de Pershing II en de Kruisraket. In onze ogen behoort ook de SS 20 tot die nieuwe generatie en dient deze in de onderhandelingen op gelijke wijze te worden beschouwd. Ook acht ik het wenselijk dat het voorstel tot het instellen van een moratorium door verdere stappen van Sovjetzijde wordt gevolgd. Er moet een klimaat geschapen worden dat de bewapeningsspiraal doorbreekt, één der supermachten zal daartoe een eerste stap moeten doen, kleinere staten zouden daarin een bemiddelende rol kunnen vervullen. Beide grootmachten beweren een achterstand in kernbewapening te hebben.

Een dergelijke bewering is niet te controleren. Wat wel vaststaat is, dat beide staten over voldoende kernwa-

pens beschikken om elkaar en daarmee de gehele wereld meerdere malen te vernietigen. In een kernwapenoorlog zullen er slechts verliezers zijn. Daarom zal de Nederlandse buitenlandse politiek gericht moeten zijn op het bevorderen van een klimaat dat tot ontspanning kan leiden. In een kernwapenconflict heeft ons land geen enkele kans tot overleven. Juist daarom is de rol van de kleine- en middelgrote-, niet bij de Salt-onderhandelingen betrokken staten, zo belangrijk. Ik zou de Minister van Buitenlandse Zaken willen uitnodigen in de korte tijd die hem nog in deze functie gegeven is, op dat terrein stappen te doen. Nederland kan op dat gebied een gidspositie innemen.

Ik was in de gelegenheid deel te nemen aan het 3-daagse symposium dat begin april in Moskou plaats vond en dat was belegd door de Academie van Wetenschappen in samenwerking met het Europees Comité voor Veiligheid en Samenwerking. De deelnemers kwamen uit 21 Europese staten, de helft bestond uit West-Europeanen. De samenstelling bestond uit politici en geleerden van diverse politieke stromingen. Van Sovjetzijde werd door Zitikov, de voorzitter van de Opperste Sovjet, en professor Inozemtsev de directeur van het instituut de bereidheid tot een actieve dialoog over alle problemen uitgesproken.

Van Westerse zijde is er vooral op aangedrongen dat de Sovjet-Unie zich zou onthouden van inmenging in Polen omdat dat de spanning dermate zou opvoeren dat van een eigen Europese politiek tegenover die van de US, nauwelijks nog sprake zou zijn. Eveneens is van Westerse zijde aangedrongen op terugtrekking van de SS 20 ter ondersteuning van beperking van de kernwapenwedloop.

Over diverse aspecten bestond een grote verscheidenheid van meningen, over één ding was men het echter snel eens: Een kernoorlog dient te worden voorkomen hetgeen onder meer kan worden bereikt door meer evenwichtige verhoudingen tussen de VS en de Sovjet-Unie tot stand te brengen.

Ongetwijfeld zijn de vele ingebrachte argumenten daartoe een bijdrage. Een dergelijk openhartig gesprek heeft zeker zijn nut en zou ook verder voortgezet dienen te worden. Ontspanning is eerst dan mogelijk als het gesprek daarover plaats heeft.

De Poolse kwestie schijnt tot enige vermindering van de spanning te hebben geleid. Dat zal wel niet aan de heer Weinberger hebben gelegen. Hij verkondigde de mening dat een Sovjet-in-

grijpen in Polen de weerstand in West-Europa tegen de modernisering van kernraketten zou breken. De vraag rijst of de spanning rond Polen van de afgelopen weken niet in de eerste plaats is opgeroepen door de regering van de VS.

Mijn partij heeft het optreden van de Poolse arbeiders van het begin af aan als positief bestempeld. In onze opvatting over een socialistische maatschappij past een maximum aan democratische rechten inclusief vrije vakbonden. Zonder actieve medewerking van arbeiders en boeren is zo'n maatschappij niet levensvatbaar. Het herstellen van gemaakte fouten en het scheppen van een vertrouwensband is een zaak van de Polen zelf. Iedere inmenging van wie ook, zal grote gevolgen hebben.

De Poolse regering is zeker in staat de problemen op te lossen. Het optreden in de jongste periode was er op gericht om een politieke oplossing te vinden. Alles wat zo'n oplossing in de weg staat, moet bekritiseerd worden. De passage in de rede van Husak op het Tsjechische partijcongres over Polen is in onze ogen zo'n beletsel en door mijn partij scherp veroordeeld. De bijdrage van Breznev op dat congres getuigde van meer realiteitszin.

Nu ook de militaire oefeningen in en rond Polen zijn beëindigd en duidelijke wil tot samenwerking van Solidariteit en de Poolse regering valt te constateren, zijn de voorwaarden aanwezig om een begin te maken met een periode van herstel. Voorwaarde is echter ook dat van andere zijde, vooral van Amerikaanse, alles wordt nagelaten dat de spanningen kan aanwakkeren.

De oplossing van het Poolse probleem moet in een sfeer van ontspanning plaats hebben. Anderzijds zal de ontspanning in de wereld gediend zijn met een positieve oplossing. Polen zal de tijd en de hulp moeten krijgen de problemen zelf op te lossen. Daartoe is men ongetwijfeld in staat.

In het licht van de Poolse gebeurtenissen is de rechtse generaalscoup in Turkije wat op de achtergrond gekomen. Het buiten werking stellen van de democratie en de mensenrechten vervult ons met ernstige zorg, te meer daar in dat gebied vele spanningen bestaan, zoals tussen Griekenland en Turkije, rond Cyprus en in Libanon.

Welke stappen heeft de Regering ondernomen om de NAVO-bondgenoot te bewegen de democratie te herstellen? Mijns inziens draagt de levering van de oude Starfighters aan dat land daar niet direct toe bij. De ontwik-

keling in Libanon vervult ons eveneens met zorg. Minister Haig heeft een duidelijk verband gelegd tussen zijn reis in het Midden-Oosten en het oplossen van de strijd in Libanon, en plaatste die binnen zijn theorie over de wereldwijde Sovjet-bedreiging. Nu wordt deze theorie in de meeste Arabische staten niet onderschreven. De regeling van de problemen in het Midden-Oosten, inclusief de garanderen van de veiligheid van Israël, is slechts mogelijk op vreedzame wijze.

De Amerikaanse politiek wekt echter de duidelijke indruk dat zij op verscherping aanstuurt. De toestand in Libanon gaat ons direct aan, niet alleen omdat dit een directe oorlogshaard is, die kan uitgroeien tot een groter conflict, maar ook vanwege de aanwezigheid van een Nederlands contingent Unifil-soldaten, die naar onze mening daar goed werk doen.

Op dit moment verschijnen er berichten dat de Regering van plan zou zijn de bijdrage aan Unifil te beëindigen. Berust dat bericht op waarheid? Acht de Regering, gelet op de situatie van dit moment, terugtrekking verantwoord?

In het totale klimaat van toenemende spanning sleet de conferentie in Madrid zich voort. Resultaten zijn tot nu toe niet zichtbaar, ofschoon het nog steeds voortgaan van de conferentie op zich toch mogelijkheden biedt. Ik heb de indruk dat van Nederlandse zijde wordt geijverd om toch een positief resultaat uit de bus te krijgen. Dat zal niet eenvoudig zijn.

Er zijn duidelijk twee hoofdlijnen te constateren: Het Westen vindt de mensenrechten in het Oosten het struikelblok; het Oosten vindt dat het Westen eerst maar eens tot vermindering van de bewapening moet overgaan. Ongetwijfeld is er een rechtstreeks verband tussen beide problemen: Vermindering van bewapening, ontspanning, zal de rechten van de mens in Oost-Europa ten goede komen.

De vraag is: Wat moet er eerst geregeld worden? Als beide partijen niet bereid zijn elkaar een stap tegemoet te doen, zullen resultaten weinig kans maken. De opvoering van de Amerikaanse defensie-uitgaven en de weigering Salt II te ratificeren, zijn tekenen die erop wijzen dat de USA geen geneigdheid toont om in Madrid een positief resultaat te bevorderen. Desondanks zal het zaak zijn de deur niet definitief te sluiten om zodoende de dialoog op een later tijdstip weer te kunnen voortzetten.

Overigens is het met betrekking tot de mensenrechten niet zo dat het Wes-

ten als absolute verdediger geldt; integendeel. De regering Reagan spant ook hier weer de kroon. Speciaal die landen in Zuid- en Midden-Amerika die een staat van dienst hebben in het schenden van mensenrechten, mogen zich verheugen in extra steun. Dat geldt in het bijzonder voor El Salvador, waar een kleine groep van bevoorrechte rijken door middel van terreur haar privileges tracht te handhaven.

Zonder Amerikaanse steun zou dit bewind geen stand kunnen houden. Met Amerikaans goedvinden worden dagelijks tientallen mensen vermoord, alleen omdat zij een wat draaglijker leven verlangen. De deelnemers aan die beweging zijn inmiddels bij de wereldwijde Sovjet-dreiging ingedeeld. Met deze toverformule moet dan iedere sociale beweging uitgebannen worden.

Daarmee is de regering-Reagan weer terug op het aloude Amerikaanse principe dat alles wat reactionair is in de wereld omvangrijke financiële en militaire steun kan verwachten. Mensenrechten spelen geen rol, dat is kennelijk alleen maar goed voor Oost-Europa. Mijns inziens dient de Nederlandse Regering een krachtiger houding inzake de onderdrukking in Latijns-Amerika aan te nemen en bij de USA daarvan blij te geven.

In december zal het parlement opnieuw het vraagstuk van de plaatsing van de nieuwe middellange-afstands-raketten onder ogen moeten zien. Destijds is besloten de beslissing uit te stellen en mede afhankelijk te stellen van de vorderingen met de Salt-verdragen. De Amerikanen hebben laten weten geen behoefte aan Salt II te hebben en slechts vanuit een positie van macht te willen onderhandelen. Dat betekent dat Nederland wordt meegesleept in de kernwapenwedloop die door de regering-Reagan is ingezet. Weinberger heeft in Bonn nogmaals beklemtoond dat Europa de stationering van 572 raketten dient te accepteren.

Premier Van Agt heeft bij zijn bezoek aan Washington gezegd dat verder uitsstel van de beslissing niet onmogelijk is. In de verkiezingscampagne zal het rakettenvraagstuk een niet onaanzienlijke rol spelen. De publieke opinie is tegen de plaatsing van dit wapen, zoals zij ook tegen de neutronenbom is. Dat heeft zijn weerslag op het parlement, waar evenmin een meerderheid voor deze wapens te vinden is. Met de verkiezingen van 26 mei zal die druk eerder nog sterker worden. De wilde taal van Reagan, Haig en Weinberger zal daaraan nog bijdragen.

Daarom zie ik maar één mogelijkheid en dat is de afwijzing van Pershing II en kruisraketten in Nederland.

IJmkers

Dat is een eerste stap om te zorgen dat alle kernwapens uit Nederland verdwijnen als begin van de verwijdering daarvan uit de gehele wereld.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 17.10 uur tot 17.25 uur geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van **hoofdstuk X (Defensie) van de rijksbegroting voor 1981 (uitgezonderd het onderdeel NAVO) (16 400-X)** en van:

de motie-Nagel c.s. over de onderbrenging van totaal-dienstweigeraars (16 400-X, 115e);

de motie-Nagel c.s. over de positie van beroepsmilitairen (16 400-X, 115f).

De beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **De Geus**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel het op prijs – ik sta hier voor het eerst als Minister van Defensie – met de Kamer te overleggen over mijn begroting. Voor ik op de gestelde vragen inga, wil ik graag enige opmerkingen vooraf maken.

De defensie-inspanning van Nederland staat uiteraard niet op zich zelf' ook al praten wij nu voor een groot gedeelte over de meer bedrijfsmatige aspecten ervan. Het beleid is een belangrijk onderdeel van het veiligheidsbeleid in het geheel; het laatste beleid bestaat onder meer uit een wapenbeheersing- en een defensiecomponent. Beide onderdelen zijn erop gericht, in het transatlantische verband van het bondgenootschap de veiligheid van Nederland te verzekeren.

Ik wil er nu al de nadruk op leggen – bij de bespreking van het NAVO-gedeelte van de hoofdstukken V en X zullen wij hierover uitvoeriger spreken – dat voor een evenwichtige veiligheids-politiek, behalve een krachtig streven naar wapenbeheersing en -beperking, een goede defensie-inspanning van wezenlijk belang is. Het gaat om het behouden van de politiek-militaire stabiliteit in de wereld, vooral die tussen Oost en West. In dit verband noem ik Afghanistan en Polen.

De tegenstelling tussen Oost en West overschaduwet nog altijd andere verhoudingen in de wereld. Nederland heeft zeker oog voor mondiale verhoudingen, zoals uit onze ontwikkelingshulp blijkt. Onze militaire bijdrage aan Unifil bewijst dat wij belangstelling hebben voor de versterking van de in-

ternationale rechtsorde. Ik spreek graag mijn waardering en respect uit voor onze militairen in Libanon, gelet op hun moeilijke en niet van gevaren ontblote taak. De geachte afgevaardigden die hierover hebben gesproken, wil ik danken voor hun belangstelling.

Enkele leden hebben vragen gesteld over nucleaire zaken en wapenbeheersing. Met uw welnemen, mijnheer de Voorzitter, zal ik die zaken morgen behandelen, als wij ingaan op het NAVO-gedeelte van beide begrotingen. Een gedeelte van de gemaakte opmerkingen zal daarbij door mijn collega van Buitenlandse Zaken worden afgedaan.

Verschillende leden spraken over de hoogte van het defensie-budget. In deze voor Nederland sociaal-economisch moeilijke tijden blijft het van belang onze defensie-inspanning zoveel mogelijk op peil te houden. In beginsel dient de defensie-inspanning afhankelijk te zijn van de internationale politiek-militaire verhoudingen en niet van de hoeveelheid geld die men hieraan wil of denkt te kunnen besteden. Het zijn immers de internationale verhoudingen die dit bepalen. Zijn die slecht, dan zal een voldoende bedrag aan defensie moeten worden besteed.

Op dit moment zijn de verhoudingen helaas verre van rooskleurig. De Sovjet-Unie heeft een groot en nog steeds toenemend militair vermogen, dat haar defensieve behoefte verre overschrijdt. Daarom is het van belang, dat de NAVO en elk van haar leden een goede defensie in stand houden. Het zal voor Nederland ook in de komende jaren nodig zijn, de defensiebegroting reëel te doen groeien. In de planning wordt nog steeds rekening gehouden met een reële jaarlijkse groei van ongeveer drie procent.

Ik zeg niet, dat die groei ten koste van alles moet worden volgehouden. Als daardoor bij voorbeeld zeer wezenlijke sociale voorzieningen ernstig in de knel zouden komen, zou ook defensie misschien een veer moeten laten. Een ernstige afweging zou dan moeten worden gemaakt tussen de zeer reële behoefte aan militaire veiligheid en andere belangrijke behoeften in de samenleving. Een gezonde sociaal-economische toestand is daarbij van wezenlijk belang, in alle opzichten.

Ik wil hierbij opmerken dat het eventueel snijden in de defensiebegroting ten dele ten koste gaat van de Nederlandse industrie. In de huidige planning zijn enkele miljarden gereserveerd voor investeringen. Mijn streven is om waar dit mogelijk is de Nederlandse industrie erbij te betrekken overeenkomstig het aanschaffingsbe-

leid zoals de Regering dat onlangs in een nota heeft vastgelegd.

Ik ben mij er terdege van bewust dat het in deze tijd van financiële problemen voor de rijksoverheid mijn plicht is erop toe te zien dat het rijksgeld voor defensie zo doelmatig mogelijk wordt besteed en dat elke gulden zoveel mogelijk gevechtskracht oplevert. Daarom zal er in de komende jaren scherp op gelet worden dat de verschillende plannen zo goed mogelijk passen bij onze hoofdtaken, namelijk het leveren van een bijdrage aan afschrikking en zo nodig verdediging ter land, in de lucht, op de Noord-Duitse laagvlakte, het leveren van een bijdrage aan de verdediging ter zee en het leveren van een bijdrage aan de verdediging van de noordflank van de NAVO. Bij onze plannen voor de verdediging zal het accent mijns inziens moeten liggen op de eerste maand van een mogelijk conflict.

Verschillende afgevaardigden hebben opnieuw gevraagd naar mijn visie op de groeinorm van 3% en de meerjarenramingen voor defensie. Ik kan hier niet veel meer op zeggen dan ik al gedaan heb in antwoord op de vragen 1 en 2. In het licht van de huidige veiligheidssituatie ben ik van mening dat de defensie-inspanning gebaseerd dient te zijn op een norm van 3% reële groei zoals in bondgenootschappelijk verband is afgesproken. Dat deze groeinorm gezien de economische ontwikkelingen onder toenemende druk komt te staan, ontgaat ook mij natuurlijk niet. Toch dient – en dat wil ik benadrukken in deze tijd van economische recessie – de veiligheidssituatie primair bepalend te zijn voor de hoogte van de defensie-uitgaven.

Enkele afgevaardigden hebben gevraagd om een reactie op de 1,5% reële groei, die ten grondslag ligt aan de begroting die wij vandaag behandelen. De afwijking van de 3%-groeinorm dit jaar dient inderdaad als een eenmalige afwijking te worden opgevat. Het kabinet heeft dit uitdrukkelijk gesteld. Deze afwijking was onontkoombaar gezien de begrotingsproblematiek 1981 en de beslissing daartoe is niet lichtvaardig genomen. Hieraan is een zeer zorgvuldige afweging binnen het kabinet voorafgegaan. Een inhaal in latere jaren van de afwijking 1981 wordt niet voorzien.

De heer Uijen heeft vragen gesteld over de prijscompensatie. Ik zal proberen in het kort enige verduidelijking te brengen. In de begrotingsraming wordt geen rekening gehouden met komende prijsstijgingen. Slechts voor de bouw wordt 1% ingecalculleerd het-

geen neerkomt op een bedrag van ongeveer 4 mln. gulden per jaar op de totale defensiebegroting. De eigenlijke compensatie voor prijsstijgingen vindt plaats bij voorjaarsnota gedurende het lopende jaar. Op dat moment bestaat er ook inzicht in de in het jaar te verwachten prijsstijging zodat verdeling van de ontvangsten prijscompensatie over de begrotingsartikelen kan plaatsvinden.

De methodiek van prijscompensatie gaat uit van gemiddelde percentages voor overheidsuitgaven en is niet gebaseerd op een projectmatige benadering van de benodigde prijscompensatie. Voor het ene project zal derhalve het compensatiepercentage voldoende blijken, voor het andere wellicht niet. Zo is bij voorbeeld voor het project van de Lynx-helicopters en het F-16-project het compensatiepercentage, gezien de grote prijsstijgingen in het buitenland, te laag.

De heer Uijen heeft blijkbaar de gedachte dat op het gebied van het financieel reilen en zeilen van de defensie-huishouding de grenzen van de Comptabiliteitswet zouden worden overschreden. Dat is niet juist. Defensie is een zeer gecompliceerd bedrijf, dat een goede begrotingsrealisatie – zowel het voorkomen van overschrijdingen, als het voorkomen van sub-optimale aanwending van beschikbare fondsen – vereist. In de gevallen waarin in het kader van het financieel management wordt besloten om extra betalingen te verrichten op lopende contracten, wordt een tweeledig doel gediend, te weten kasrealisatie, hetgeen de grondslag is van de huidige Comptabiliteitswet en het verkrijgen van korting, hetgeen een doelmatige besteding van de beschikbare fondsen impliceert.

De Minister van Financiën is hier ten nauwste bij betrokken. Uit het voorgaande volgt genoegzaam dat optimale kasrealisatie niet strijdig is met het landsbelang. Vooruitbetalingen van enige omvang komen overigens nog maar sporadisch voor. Dat heeft te maken met het feit dat op bepaalde leveranties vertragingen kunnen ontstaan, waardoor ook de bijbehorende betalingen wat kunnen worden vertraagd. Een ander project kan dan wel eens voorlopen. Dan moet er de vrijheid zijn om onderling te schuiven. De geachte afgevaardigde zal weten dat de begroting meer dan een jaar voor de eigenlijke realisatie ervan wordt opgesteld. In die tijd kan er nog wel eens wat veranderen.

De heer Uijen stelde ook nog een vraag over de gebruikte termen. In plaats van de vroeger gebruikte term 'leningen' is hij nu een andere term tegengekomen. Er is maar één verantwoordelijke bewindsman voor het totale begrotingsbedrag. Het is natuurlijk niet goed mogelijk om aan jezelf iets uit te lenen. Overeenkomstig de regels van de Comptabiliteitswet vinden er verschuivingen plaats tussen verschillende begrotingsartikelen. Het kan nodig zijn dat het later weer wordt teruggeschakeld om alsnog betalingen te realiseren.

De heer Uijen heeft een zeer warme, door mij gedeelde, belangstelling voor het F-16-project. Hij constateert een verschil tussen het bedrag van de autorisatiebegroting voor 1980 en het gerealiseerde bedrag voor 1980. Dit wordt veroorzaakt door prijsstijgingen.

Ten aanzien van deposito's en rente zij gesteld dat er geen relatie ligt tussen de rente van het Treasury Department en de rente op deposito's bij de bank in Denver. De bank in Denver speelt een rol bij de voorgeschreven kwartaalbetalingen aan het Amerikaanse Security Assistance Accounting Center. Van die kwartaalbetalingen houdt het Center de voor één maand benodigde fondsen achter. Het restant wordt gedurende de rest van die periode bij de bank 'gestald'. Dit heeft niets te maken met termijndollars. Termijndollartransacties zijn geregeld door de agent van het ministerie van Financiën bij de Nederlandsche Bank en door enige andere banken.

Defensie ontvangt hierin geen rente. Tot op heden is aan het Accounting Center in Denver 754 mln. dollar betaald. Van dit bedrag staat 80 mln. dollar uit bij de bank te Denver. De totaal gekweekte rente in Denver bedraagt 19,6 mln. dollar, die door het department of Defence van de VS wordt afgezet tegen de zogenaamde additional price adjustments. In het F-16-project zijn dit de verschillen tussen de werkelijke prijsstijgingen en de aanvankelijk verwachte prijsstijgingen.

Met andere woorden: hier is sprake van een z.g. niscalculatorisch verschil waarvoor geen fondsen zijn begroot en waarvoor in het kader van de Voorjaarsnota ook geen prijscompensatie is verleend. Het gaat dan om een bedrag, dat wij op dit moment schatten op ongeveer \$ 40 mln.

Aan het verzoek van de geachte afgevaardigde de heer Uijen om in de komende begrotingen de betalingen in valuta, voor zover ze zijn afgedekt op termijn, op te nemen, wil ik graag vol-

doen. Bij omvangrijke aanschaffingen in het buitenland wordt bezien, in nauw overleg met de Nederlandsche Bank en het Ministerie van Financiën, of tot termijnafdekking van valuta moet worden overgegaan. Behalve het F-16-project zijn alleen voor de aanschaffing van het Orion-patrouillevliegtuig termijndollars aangekocht.

Afgezien van de stortingen voor het F-16-project, zijn geen stortingen op de positorekeningen gedaan.

De geachte afgevaardigde de heer Uijen heeft mij gevraagd naar de inhoud van een interne brief van de chef defensiestaf over de z.g. heroverwegingsprocedure, die dit kabinet heeft geïnitieerd ten behoeve van de kabinetsformateur. Ik kan in het openbaar niet ingaan op een geclassificeerd stuk dat volledig ten onrechte in de openbaarheid is gekomen. Dit stuk is geclassificeerd omdat daarin verschillende zaken besproken worden die, afgezien van het veiligheidsaspect, voorbarige en onnodige onrust bij het personeel en bij de bondgenoten zouden kunnen veroorzaken.

Bovendien gaat het om de voorbereiding van een ambtelijk stuk dat deel uitmaakt van een ambtelijke exercitie betreffende talrijke overheidstaken. Ik wil de geachte afgevaardigde De Vries gaarne en met nadruk bevestigen dat deze ambtelijke procedure volstrekt niets verandert aan de voor deze kabinetsperiode overeengekomen afspraken.

Ik heb al gezegd dat een groei van het defensiebudget met 3% noodzakelijk is. Daarvan kan en mag slechts om zeer zwaarwegende sociaal-economische redenen worden afgeweken.

De geachte afgevaardigde Van der Werff heeft gevraagd naar de doelstellingenstructuur van Defensie, zoals die door de COBA is gepubliceerd. Dat dit nogal lang heeft geduurd, ligt zeker niet aan Defensie. Wij hebben in feite vooropgelopen bij het tot stand komen van die doelstellingenstructuur. Het feit dat de evaluatienota nu minder aanknopingspunten biedt dan werd gehoopt, moet worden geweten aan de aanvankelijk hogere verwachtingen van de gehele doelstellingsanalyse, zeker in het brede kader van de gehele rijksoverheid die erbij betrokken is.

Wat betreft het gebruik bij Defensie wordt het opstellen van de structuur toch als een nuttige exercitie beschouwd, daar zij een duidelijke afbakening geeft van de eigen taken van Defensie.

De geachte afgevaardigde De Vries heeft mij een ander gevraagd over de centrale organisatie. Ik wil hem hierop een duidelijk antwoord geven.

De Geus

Laat mij zeggen dat het hier gaat (om een vergelijking te maken) om een concern met drie grote werkmaatschappijen. Dan is een overkoepelende beleidstop nodig, zowel om, geliefd op het bijzonder karakter van een krijgsmacht, de politieke leiding de mogelijkheid te geven een greep op het beleid van de werkmaatschappijen te hebben, als om juiste en onafhankelijke prioriteiten te kunnen stellen ten aanzien van de beschikbare financiële middelen, en om rationalisering te kunnen doorvoeren. De voorbeelden die ik zoëven heb gegeven aan het adres van de heer Uijen over, wat dan heet, centraal financieel management, duiden er al op hoe zo'n overkoepelende organisatie bijzonder gunstig kan werken.

Er is wel eens kritiek geuit op omvang en doelmatigheid van de centrale organisatie. Er wordt over een toename van 1736 tot 4703 burger-ambtenaren op het centrale apparaat gesproken. Als dat waar was, zou er reden tot kritiek zijn. Die is er echter niet. Wat is er wel aan de hand. In de afgelopen jaren heeft een andere indeling van de begroting plaatsgevonden.

Het streven is er namelijk op gericht, de personeelsartikelen van de krijgsmachtdelen alleen te belasten met de kosten van het personeel dat uitsluitend voor het desbetreffende krijgsmachtdeel werkzaam is. Het personeel van een aantal diensten was ten onrechte ondergebracht in de personeelsartikelen van de krijgsmachtdelen. Hierbij denk ik onder andere aan de dienst der genie, de indelingsraden en de sociale dienst. Deze zijn thans in de begroting ondergebracht bij de centrale organisatie waaronder zij in feite ressorteren. Samen tellen zij enige duizenden medewerkers. Vandaar de grote stijging, die, zoals ik al heb gezegd, slechts een kwestie van begrotingsindeling is.

Wel zijn enkele eenheden van het centrale apparaat uitgebreid. Zo blijven die onderdelen die in verband met de spreiding van de rijksdiensten naar elders zijn verplaatst belangrijk meer personeel nodig te hebben dan toen zij in Den Haag gevestigd waren. Aparte vestiging betekent immers eigen portiers, eigen telefonisten, kantine, soms ook secretaresses, archieven, huishoudelijke dienst, enzovoorts. De sterkte van de afdeling pensioenen en wachtgeld is op die manier: sedert het vertrek naar Heerlen gestegen van 123 naar 173.

De sterkte van het bureau registratie en informatie ontslagen personeel is

gestegen van 22 naar 49. Dit komt neer op een toename met 100 man. Dit is grotendeels een gevolg van de factoren die ik heb genoemd. Ook heeft er enige uitbreiding plaatsgevonden vanwege een grotere werklast.

Bij de ministeriële delen van de krijgsmacht is er ook sprake geweest van enige toename. Dit betreft de staven die in Den Haag zijn geplaatst.

Daarnaast is er een aantal nieuwe taken bij gekomen. Ik noem onder meer de instantie die zich bezighoudt met de voorbereiding en de begeleiding van het vestigen van nieuwe Amerikaanse mobilisatiecomplexen in Nederland. Ik noem ook het projectbureau voor de materiële personeelsverzorging en het projectbureau voor de herstructurering van de defensiebedrijven.

Ik wil de dikwijls gemaakte opmerkingen over de besluitvaardigheid van de centrale organisatie weerleggen. Uit eigen ervaring weet ik, dat vaak snel en doelmatig onafhankelijke adviezen en alternatieven ten behoeve van de politieke leiding kunnen worden opgesteld. Er is uiteindelijk slechts één defensiebeleid; er zijn geen drie losse, afzonderlijke beleidscomponenten. De verantwoordelijkheid voor het defensiebeleid ligt bij de politieke leiding. Derhalve kunnen wij niet werken met een aantal (drie of misschien wel vier) geheel autonome sub-staven.

Uiteraard worden de doelmatigheid en de omvang van die centrale organisatie bewaakt. Ik doel op de bevrozing van het personeelsbestand tot 1987 en op het Nederlandse defensieplaningsproces, waarin voor de komende jaren onder meer een scherpe doorlichting van de centrale organisatie en van de ministeriële delen van de krijgsmacht is voorzien. De bedoeling is, tot een afslanking van het totaal te komen en doublures in de organisatie van enerzijds de centrale organisatie en anderzijds de krijgsmachtdelen uit te bannen. Ik moet het dus tot mijn spijt op dit punt met de geachte afgevaardigde enigszins oneens zijn.

Het centrale apparaat is niet topzwaar. Wel moet de reorganisatie van 1976 nog enigszins worden afgerond en verfijnd. Wij doen dat naar mijn overtuiging beter en sneller dan vele grote bedrijven die fuseren.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Werff, die ik ook gaarne dank zeg voor de lof die hij heeft geuit over de militairen en de burgers die in de defensie-organisatie werkzaam zijn, heeft gevraagd naar de reden van mijn afwezigheid bij de behandeling van de defensiebepalingen in de Grondwet. Ik was tot mijn spijt verhinderd, aanwe-

zig te zijn bij deze behandeling, aangezien internationale verplichtingen mij naar het buitenland hebben geroepen. Als dat niet het geval was geweest, zou ik de behandeling zeker hebben bijgewoond.

Men heeft kunnen merken dat ik bij de voorbereiding nauw betrokken ben geweest.

Wat de opmerkingen van de heer Van der Werff over de herziening van de grondwetsbepalingen inzake de verdediging betreft wil ik volstaan met een verwijzing naar hetgeen mijn ambtsgenoot van Binnenlandse Zaken hierover in dit Huis heeft gezegd.

De geachte afgevaardigde Van der Jagt heeft een aantal aspecten van de Nederlandse deelneming aan Unifil ter sprake gebracht. Binnen afzienbare termijn zal de Regering zich beraden over de voortzetting van onze participatie waarna de Regering haar standpunt voor nader overleg ter kennis zal brengen aan de vaste Commissies voor Defensie en Buitenlandse Zaken van de Tweede Kamer. Het is juist dat het verblijf in Libanon van een tot het Eerste Legerkorps behorend bataljon latere beschikbaarheid van dat bataljon voor de uitvoering van een NAVO-taak tot gevolg heeft.

Eveneens zal in de komende tijd de invoering van meer anti-tankwapens in de pantserinfanteriebataljons leiden tot een afname van de eigenlijke infanteriecomponent van deze eenheden, waardoor de geschiktheid voor deelneming aan Verenigde Naties-Vredesoperaties van zo'n standaard pantserinfanteriebataljon afneemt. Deze problematiek die ook reeds is aangegeven in het rapport van de ADA zal bij de uitwerking van het rapport in nadere beschouwing worden genomen.

De geachte afgevaardigde de heer Trip is nader ingegaan op het rapport van de ADA dat heet 'Nederland en de vredetaken van de Verenigde Naties'. Met de geachte afgevaardigde ben ik van mening dat met dit rapport de ADA een belangrijke bijdrage heeft geleverd ten behoeve van de besluitvorming omtrent één der hoofddoelstellingen van het defensiebeleid. Uit de doelstellingen van het defensiebeleid vloeien een aantal taken voort die, gegroepeerd naar krijgsmachtdeel, leiden tot een behoefte aan militaire eenheden. Daarbij is geen sprake van een verschil in rangorde, maar wel van een verschil in de omvang van het takenpakket. Evenzeer is het mogelijk dat bepaalde eenheden meer taken krijgen en bijdragen in meer doelstellingen, indien de uitvoering van deze taken niet gelijktijdig maar achtereenvolgens zal kun-

nen plaatsvinden. Een mogelijke keuze voor een afzonderlijk VN-bataljon heeft dan ook niet voort te vloeien uit een verschil in doelstellingen, maar kan het gevolg zijn van het voorkomen van mogelijk gelijktijdig uitvoeren van meer taken. De geachte afgevaardigde Trip heeft voorts gewezen op het gestelde in pagina 91 van het rapport. Naar aanleiding daarvan heeft hij gevraagd in hoeverre het voltooid hebben van de dienstplicht noodzakelijk is.

Ik wijs op pagina 92 waar staat: 'Tot nu toe zijn voor het optreden in VN-vredesoperaties, een enkele uitzondering daargelaten, militaire eenheden gebruikt. Daar zijn goede gronden voor. De praktijk leert dat voor het naar behoren optreden in VN-vredesoperaties emotionele stabiliteit en discipline vereist zijn. Aan deze vereiste voldoet een eenheid die een militaire basisopleiding heeft genoten het beste.'

Hiermee wordt naar mijn gevoelen de opvatting van mijn ambtsvoorganger de heer Den Toom bevestigd. Zoals ik reeds heb gesteld verisen de gedachten die de ADA heeft verwoord in het rapport een nader onderzoek en uitwerking – deze uitwerking vergt tijd – om de consequenties van de aanbevelingen zichtbaar te maken. Een definitieve keuze zal dan ook eerst na het bekend worden van de consequenties en derhalve niet meer in de huidige kabinetsperiode kunnen plaatsvinden. Uiteraard zal ik het ADA-rapport aangeven bij de kabinetsformatie waarvoor de door de ADA gegeven kostenraming, mogelijk aangevuld met de op dat moment aan mijn departement ter beschikking staande gegevens, zal worden overgelegd.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde mij gevraagd, bij de uitwerking van de voorstellen externe organisaties te betrekken. Ik acht dat minder zinvol, aangezien de voorbereidingen zich thans geheel richten op de consequenties van de aanbevelingen en dat is een interne zaak. Ik sluit evenwel een actief meedenken bij de realisatie van de defensiedoelstellingen ook in dit verband zeker niet uit.

Bij zijn beschouwingen over onze VN-taak is de heer Trip teruggekomen op de discussie die daarover aan het eind van de jaren zestig is gevoerd. Het ging toen inderdaad mede over de verhoudingen tussen de NAVO-taak en de VN-taak en over het daarmee samenhangende verschil bij opleiding en uitrusting. In eerste aanleg ging het echter om iets anders, namelijk om de wens van sommige groeperingen, zoals Pax Christi, om voor diensplichti-

gen een keuzemogelijkheid te scheppen tussen vredesdienst voor de VN en oorlogsdienst – zoals dat heette – voor de NAVO. Met het maken van zulk een onderscheid kon de toenmalige Minister van Defensie zich niet verenigen. Ik voeg daaraan toe dat dit geheel terecht was.

De geachte afgevaardigde Van der Jagt vraagt mij, hoe ik denk over de suggesties die door de Verenigde Staten zijn gedaan om deel te nemen – bij voorbeeld met Nederlandse marine-eenheden – aan een snel in te zetten strijdmacht ter verdediging van vitale Westerse belangen. Ik wijs er nogmaals op dat nagenoeg alle Nederlandse strijdkrachten een bestemming hebben in de NAVO-verband. Zij kunnen daaraan niet worden onttrokken zonder de verdedigingsmogelijkheden voor de NAVO te verzwakken. Het lijkt mij goed, hier nog eens nadrukkelijk te stellen dat de NAVO als zodanig geen optreden buiten het vastgestelde NAVO-gebied overweegt. De NAVO streeft ook niet naar uitbreiding van het verdragsgebied.

Dat neemt overigens niet weg dat Nederland als zeevarende natie de plicht heeft, zijn koopvaardij waar ook ter wereld te beschermen. Ik zeg ten overvloede nog eens dat dit los van de NAVO en van de zogenaamde rapid deployment force staat. De Koninklijke marine draagt voor de beveiliging van deze Nederlandse belangen op zee en zij is in staat, waar ook op de wereldzeeën op te treden. Wanneer de Regering optreden gewenst en noodzakelijk acht – bij voorbeeld wanneer Nederlandse koopvaardij schepen worden gemolesteerd – dat kan dit geschieden. Wij mogen aannemen dat dit zal gebeuren in nauw overleg met bondgenoten die in een gelijke situatie verkeren.

De geachte afgevaardigde de heer De Vries sprak zijn bezorgdheid over de uitvoering van de maatregelen voor het verkorten van reactietijd en over het voorzien in een goed luchtverdedigingssysteem voor het Eerste Legerkorps. Beide projecten hebben onveranderd een hoge prioriteit. Zij zullen deze behouden. Praktische problemen staan echter een snelle realisatie in de weg, zoals ik al in de schriftelijke beantwoording van de vragen heb aangegeven.

Op de vraag van de geachte afgevaardigde de heer Meuleman, of wij wat de luchtbeveiliging betreft voldoende weerbaar zijn, merk ik op dat de luchtverdediging van Nederland deel uitmaakt van de geïntegreerde NAVO-luchtverdediging van Europa. Onze

bijdrage aan de luchtverdediging bestaat uit het deelnemen aan de zogenaamde gordelverdediging, met geleide wapens in West-Duitsland en met een radarstation en een radarpost van het Nadge-systeem, alsmede met de mogelijke inzet van onze vliegtuigen voor het bevechten van het lucht-overwicht.

Deze algemene luchtverdediging wordt aangevuld en versterkt – voor kwetsbare gebieden en objecten – door een plaatselijke luchtbeveiliging. Momenteel is dat het geval voor de vliegbases en voor de genoemde radaropstellingen. In de komende planperiode is een verbetering voorzien die aan het einde van de jaren tachtig haar beslag kan krijgen. Die verbetering houdt in de mogelijke vervanging van de NIKE-eenheden en de herlokatie van geleide-wapeneenheden. Zoals ik al stelde, zal deze verbetering leiden tot een uitbreiding van de geleidewapengordel in Noord-Nederland en langs de kust.

De geachte afgevaardigde Van der Jagt vraagt, of het geen zaak is, de bevolking in te lichten over de ernst van de situatie in de wereld.

Hij doet dit naar aanleiding van persberichten over de aan de ministers van Defensie van de Alliantie te Bonn getoonde satellietfoto's. Deze foto's hebben ook op mij grote indruk gemaakt. Ik zou het dan ook uitermate nuttig vinden als een groot publiek hiervan eveneens kennis kan nemen. Ondanks veler verzoek heeft de Amerikaanse regering deze foto's nog niet voor publicatie vrij willen geven. In dit verband wil ik melden dat op 6 maart jl. een soortgelijke presentatie werd gegeven door de drie NAVO-opperbevelhebbers voor het Nederlandse kabinet, de Staatssecretarissen en een aantal anderen.

Ook hier werd zorg uitgesproken over de geloofwaardigheid van de Westerse defensie in de komende jaren en er werd aangedrongen op het handhaven van de inspanningen op dit gebied. Het verheugt mij, te kunnen meedelen dat van de teksten van deze voordrachten thans ongeclassificeerde versies in een Nederlandse vertaling beschikbaar zijn. Ik zeg gaarne toe, dat deze versies op korte termijn – wanneer zij zijn vermenigvuldigd – voor de leden van deze Kamer ter beschikking zullen zijn.

Verscheidene sprekers hebben instemming betuigd met mijn beleid ten aanzien van het personeel met kernwapenbezwaren. Ik ben daar blij mee want het is natuurlijk een heel wezenlijk probleem, namelijk het beleid je-

De Geus

gens personeel met kernwapenbezwaren en tegelijkertijd de inzetbaarheid garanderen van de ook met nucleaire wapens uitgeruste krijgsmacht. Ik kan mij dan ook geheel vinden in de opmerking van de heer Van der Werff die zie dat er zich in de krijgsmacht niet twee categorieën personeel mogen ontwikkelen.

De strekking van de brief die ik op 14 oktober van het vorige jaar over dit onderwerp aan de bevelhebbers verzond, was met redenen omkleed. Het verheugt mij, dat de heer Van der Werff deze brief zo duidelijk vond, dat hij geen behoefte heeft aan een vervolgbrief. Ook mij lijkt de noodzaak daartoe niet aanwezig.

De heer Van der Werff heeft mij ook gevraagd, een termijn te noemen waarop mag worden verwacht dat het wetsontwerp *Wetenschappelijk Onderwijs Krijgsmacht* aan het parlement wordt voorgelegd. Ik kan hierop thans geen concreet antwoord geven. In samenwerking met het departement van Onderwijs en Wetenschappen worden thans wel goede vorderingen gemaakt met het nieuwe wetsontwerp. U kunt ervan uitgaan dat dit wetsontwerp in de volgende kabinetsperiode het parlement zal bereiken.

Ik ben nu toe aan de beantwoording van de vragen van de heer Nagel. Hij heeft mij gevraagd, terughoudendheid te betrachten met betrekking tot de inzet van bijstand aan de civiele politie. Ik maak hem erop attent dat ingevolge lid 1 en lid 3 van artikel 47 van de Politiewet de betrokken divisiecommandant der Koninklijke Marechaussee verplicht is te voldoen aan een vordering tot bijstand. Een dergelijke verplichting bestaat bij de inzet van, wat dan heet, ander krijgsvolk voor de betrokken territoriaal bevelhebber ingevolge artikel 48 lid 2 van de Politiewet.

Ik ben – wederom ingevolge de Politiewet namelijk lid 2 van artikel 47 en lid 1 van artikel 48 – gehouden op aanvraag van mijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken, de nodige voorzieningen te treffen voor bijstand door de Koninklijke Marechaussee of door ander krijgsvolk. Uiteraard maak ook ik mij zorgen over de mate van geweld bij ongeregelheden. Getracht wordt steeds de geweldstoepassing van overheidswege, zoveel als mogelijk is, te beperken. Anderzijds neemt het geweld van de zijde van de ordeverstoorders toe.

Niet alleen werd naar politie en marechaussee in het geval van Nijmegen met stenen gegooid, ook werden zij bestookt met molotov-cocktails en met

metalen voorwerpen die werden afgeschoten met catapults. Ook werden deze voorwerpen van de daken afgeworpen. Er raakten in Nijmegen 33 marechaussees gewond ten gevolge van het tegen hen aangewende geweld.

Indien grootschalig politieoptreden dient plaats te vinden, zal noodgedwongen steeds een beroep op de Koninklijke Marechaussee moeten worden gedaan. In de afgelopen jaren is er veelvuldiger sprake geweest van grootschalig optreden dan daarvoor. Zo werd in totaal zes maal bijstand geleverd in de afgelopen twee jaar. Daarbij werden in totaal 2693 man van de Koninklijke Marechaussee ingezet. Gezien de wettelijke verplichting om bijstand te leveren werd deze in geen enkel geval geweigerd. Anders dan in de verzorgende functies werden geen dienstplichtigen bij de bijstand ingezet, een enkele uitzondering daargelaten.

Bij het interview dat de commandant van de Koninklijke Marechaussee heeft gegeven aan een van de dagbladen, heeft hij geen analyse van het gebeuren gegeven, maar gezegd de indruk te hebben dat achter de rellen in Nijmegen een anarchistische stroming stak die geweldloos manipuleerde. Hij heeft zijn mening met betrekking tot vertakkingen naar andere steden gegrond op vrij recente perspublicaties.

Van infiltratieplannen als middel tot deëscalatie van het geweld is bij de Koninklijke Marechaussee geen sprake. Wat betreft infiltratie bij rellen stond aan de commandant van de Koninklijke Marechaussee geen andere situatie voor ogen dan die bij de Amsterdamse metrorellen, waarbij rechercheurs van de civiele politie zich hadden gemengd onder de demonstranten ten einde raddraaiers te kunnen arresteren. Dat heeft toen een deëscalerende werking gehad.

Staatssecretaris Van Lent: Mijnheer de Voorzitter! De verdediging van de begroting hedenmiddag in deze Kamer betekent voor mij de zevende en de laatste keer. Een keer moet de laatste zijn. Aan het adres van het personeel bij Defensie is waardering uitgesproken voor de taakvervulling. Ik schaar mij gaarne aan de zijde van de sprekers. Daarbij denk ik echter ook aan de woorden van sommige sprekers die betoogden dat Defensie wel met wat minder toe zou kunnen. Andere sprekers wezen op de grote druk op het personeel, in relatie tot alle te

verrichten taken. Die druk is groot en ik wil hier wel als mijn mening geven dat die druk niet groter mag worden. Ik ben het er dan ook niet mee eens dat Defensie wel met wat minder personeel toe kan.

Ik kom nu bij de beantwoording van vragen die zijn gesteld over de geestelijke verzorging in de krijgsmacht. Gaarne wil ik mijn dank uitspreken aan het adres van de heer De Vries, voor zijn waarderende woorden gewijd aan het met betrekking tot de geestelijke verzorging gevoerde beleid. De heer De Vries kan ervan overtuigd zijn – ik mag dat zeggen gezien het vergaderingschema en de werkwijze van de Commissie Omvang korpsen geestelijke verzorging – dat deze zaak met voortvarendheid wordt aangepakt.

De heer Meuleman heeft in dit kader gesproken over het functioneren van de geestelijke verzorgers in de krijgsmacht.

Hij heeft daarbij gevraagd of het waar is dat er geestelijke verzorgers zijn die op een eenzijdige maatschappij-kritische wijze binnen de krijgsmacht bezig zijn. Ik moet deze vraag bevestigend beantwoorden. Tegen kritiek op zich is geen bezwaar. De geestelijke verzorgers binnen de krijgsmacht moeten echter wel solidair blijven met het door Regering en parlement vastgestelde defensiebeleid. De Minister en ik spreken periodiek met de hoofden van dienst van de geestelijke verzorging, ook over zaken van deze aard.

De heer Meuleman heeft voorts gevraagd naar de verhouding in aantallen humanistische verzorgers, tot die van de kerken. Momenteel zijn er 19 humanistische raadslieden in de krijgsmacht werkzaam.

Daarnaast zijn er 113 predikanten, 90 aalmoezeniers en 2 rabbijnen werkzaam.

Begin van dit jaar heb ik de commissie omvang korpsen geestelijke verzorgers ingesteld. Deze commissie heeft tot taak een formule te ontwerpen voor de vaststelling van de omvang van de korpsen geestelijke verzorgers, waarbij onder meer rekening moet worden gehouden met de ledentallen van de zendinge genootschappen in Nederland. Een dergelijke studie is sedert de jaren veertig niet meer ter hand genomen. Het is dan ook met belangstelling dat ik naar het eindrapport van deze commissie uitzie.

Gaarne wil ik de stelling van de geachte afgevaardigde de heer Meuleman aan het slot van zijn betoog onderschrijven, dat het de taak van de overheid is, de mens in het defensie-

Van Lent

apparaat de gewenste geestelijke verzorging te bieden. Inderdaad mogen deze mensen in dit opzicht in de door de heer Meuleman omschreven omstandigheden niet in de steek worden gelaten.

De geachte afgevaardigde de heer Nagel heeft zuiver getalsmatig gezien gelijk als hij zegt dat het aantal topfuncties in de krijgsmacht is gestegen, maar van ranginflatie is geen sprake. Ik zal er wat dieper op ingaan, want vermelding van alleen de cijfers geeft een te summier beeld. De toename is het gevolg van meer factoren. De vervulling van internationale wisselfuncties door Nederland is bij voorbeeld op de getalssterkte van invloed. Vooral op dit laatste punt is momenteel van een stijging sprake. Zo zijn kortelings in de functie van commandant STANAVFORLANT en van de Assistent-Director Intelligence bij de NATO respectievelijk een vlag- en een opperofficier benoemd. Voorheen werden deze functies door officieren met overeenkomstige rang van andere naties vervuld.

Het is de bedoeling dat deze functies te zijner tijd weer door andere naties worden overgenomen. Nationaal gezien is inderdaad van een geringe toename sprake. Functies die na 1 januari 1979 moesten worden vervuld waren die van adjudant in gewone dienst van Hare Majesteit de Koningin, van plaatsvervangend directeur van de militair geneeskundige diensten en van plaatsvervangend directeur plannen van de directie gebouwen, werken en terreinen. Ook werd een vlagofficier geplaatst op de vorige functie van onze huidige Minister. Wat het aantal kolonelfuncties betreft gelden overeenkomstige redenen als voor de vlag- en opperofficieren.

In het kader van de bezuinigingsmogelijkheden, die thans worden onderzocht, zal ook het onderwerp van de topfuncties en de vervulling daarvan aan de orde komen.

De suggestie van de geachte afgevaardigde de heer Nagel als zou de groei niet in de hand zijn, wijs ik echter op grond van wat ik hiervoor heb gezegd nadrukkelijk van de hand.

Ik wil ook ingaan op de vergelijking die de geachte afgevaardigde de heer Nagel maakt tussen de middensom van een directeur, schaal 152, en die van een kolonel. Het verschil tussen deze middensommen bedraagt f 50.000, ten gunste van de kolonel. Op het eerste gezicht lijkt het dat de geachte afgevaardigde gelijk zou hebben. Dat is echter niet zo. Het verschil zit namelijk in het gedeelte van de toe-

komstige militaire pensioenlasten. Zoals de geachte afgevaardigde weet, gaat een kolonel, aannemende dat hij tot de Koninklijke Landmacht behoort, op 55-jarige leeftijd met leeftijdsontslag.

Hem wordt een uitkering toegekend tot zijn 65ste jaar, het jaar waarop hij met diensttijdpensioen gaat. Zowel voor de UKW-periode als voor de periode na zijn 65ste jaar tot het moment van zijn overlijden blijft de militair ten laste van de defensiebegroting.

Het is begrijpelijk, dat deze toekomstige kosten worden verwerkt in de middensommen militair personeel. Voor het burgerpersoneel echter dat na de actieve periode rechtstreeks met pensioen gaat, is deze situatie anders. Na zijn pensionering komt hij niet meer ten laste van de defensiebegroting, maar wordt de pensioenverplichting overgenomen door het ABP. In het macro-kader van de totale uitgaven van de rijksoverheid is het verschil tussen de middensom van een directeur en een kolonel dus beduidend minder groot dan de geachte afgevaardigde suggereerde.

De geachte afgevaardigden de heren De Vries en Van der Werff hebben aandacht gevraagd voor de personeelstekorten bij de Koninklijke Landmacht en in het bijzonder bij het beroepspersoneel. De personeelssituatie ten aanzien van het beroepspersoneel kan slechts geleidelijk worden verbeterd. De oorzaak daarvan is, dat in de periode 1980/1985 betrekkelijk veel beroepsmilitairen de Koninklijke Landmacht met leeftijdsontslag verlaten. Vooral de compensatie voor het grote aantal dienstverlaters leidt tot een grote wervingsinspanning, waardoor geen groei is te realiseren boven de gesignaleerde anderhalf procent. Ook om onevenwichtigheid qua leeftijdsopbouw van het personeelsbestand te voorkomen, kan de werving van beroepspersoneel niet ongelimiteerd zijn.

De werving verloopt thans in algemene zin goed. Ten einde het nog aanhoudende tekort aan beroepspersoneel zoveel mogelijk op te vangen, worden kort-verbandvrijwilligers geworven en na opleiding geplaatst in functies voor beroepspersoneel. Ook het instituut van de horizontale instroming wordt hierbij gehanteerd. Op deze wijze kan de grote druk op het personeel – de heer Van der Werff sprak over roofofbouw – afnemen.

De geachte afgevaardigden de heren De Vries en Van der Jagt hebben in dit verband aandacht gevraagd voor de onlangs verschenen perspublika-

ties over problemen in de opleidingssector bij de Koninklijke Landmacht. Van een achterstand in opleiding is geen sprake. Ook loopt het praktisch functioneren van het personeel geen gevaar. Wel wordt van de opleidingscentra in het bijzonder van de technische opleidingen een grote inspanning gevraagd. De problemen, die daarvan het gevolg zijn, hebben de volle aandacht en waar nodig, zal de instructie-capaciteit worden uitgebreid.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Werff heeft gevraagd, hoe het uitstel van ontslag en het thans lopende onderzoek naar gedifferentieerd leeftijdsontslag te rijmen is met het verantwoorde beleid, dat is ontwikkeld met betrekking tot de loopbaanplanning.

Uitstel van ontslag wordt thans verleend op grond van de behoefte van de organisatie en met instemming van de betrokken militair. Daarbij wordt erop gelet, dat dit niet strijdig is met het loopbaanbeleid, dat immers is gericht op het kwantitatief en kwalitatief evenwichtig vullen van de organisatie. Ook bij een eventueel gedifferentieerd leeftijdsontslag, dat in studie is, zal hiermee rekening worden gehouden.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Werff vroeg of is nagegaan, wat de gedeeltelijke instorting van de woningmarkt voor betekenis heeft voor het woningvoorzieningsbeleid. Als de berichten in de krant van vandaag juist zijn moet dat probleem in 1990 helemaal zijn opgelost, maar levende met de feiten van vandaag, wil ik hierop toch nader ingaan. Het gedeeltelijk instorten van de woningmarkt heeft tot gevolg, dat moeilijkheden zijn ontstaan met het verwerven van betaalbare huurwoningen voor militairen, in het bijzonder voor degenen met een modaal en beneden modaal inkomen. Als aanvulling op hetgeen reeds schriftelijk werd geantwoord op vraag 24, kan ik zeggen dat zich in het bijzonder problemen voordoen in Gelderland.

Binnenkort zullen besprekingen worden gevoerd tussen gedeputeerden van die provincie en vertegenwoordigers van de Ministeries van Defensie, van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening alsook van CRM, ten einde te komen tot een efficiënt doelgericht beleid.

De geachte afgevaardigde de heer De Vries heeft expliciet gevraagd naar mijn oordeel over arbitrage als sluitstuk van het overleg. Ik zal mijn oordeel geven, echter onder vermelding dat ik over onder meer arbitrage nog

Van Lent

overleg moet voeren met het Georganiseerd Overleg. Naar mijn mening is arbitrage een bruikbaar onderdeel van een doelmatige procedure inzake de beslechting van arbeidsgeschillen. Het is als zodanig ook genoemd in het Europese Handvest en door de commissie Toxopeus II. Het gaat hierbij om arbitrage op vrijwillige basis.

Verplichte arbitrage, eventueel als alternatief voor recht op collectieve acties, acht ik een onbruikbaar instrument, enerzijds omdat het recht op het voeren van collectieve acties het ultimatum remedium is en er logischerwijze maar één middel echt het uiterste middel kan zijn, anderzijds omdat door verplichte arbitrage de ministeriële verantwoordelijkheid wordt aangetast, daar het staatsrechtelijk en staatkundig ongewenst kan zijn een geschil aan arbitrage te onderwerpen.

De geachte afgevaardigde de heer Nagel heeft gesteld, dat de beroepsmilitairen, vooral die in hogere rangen, in een uitzonderlijk goede positie verkeren in vergelijking met het burgerpersoneel en de dienstplichtige militairen. Op grond daarvan nodigt hij de Regering uit de beroepsmilitairen offers te doen brengen op het gebied van de salariering, de geneeskundige voorzieningen, het leeftijdsontslag en daarmee gepaard gaande uitkeringen alsmede de pensioenen. Ik wil daarover het volgende zeggen.

Deze Regering huldigt het principe dat de voor militairen geldende rechtspositieregeling gelijk of analoog dienen te zijn aan die, geldende voor het burger-overheidspersoneel, maar dat waar nodig ten aanzien van militairen eigen regelen worden gesteld, waarbij in totaal een billijke verhouding moet bestaan tussen de pakketten arbeidsvoorwaarden voor beide categorieën. Om die redenen wordt van de zijde van Defensie ook geparticipeerd in de pakketvergelijking tussen overheidspersoneel en particuliere werknemers, welke onder auspiciën van de Minister van Binnenlandse Zaken zal worden gehouden. Vanuit die gedachtengang merk ik het volgende op met betrekking tot de door de geachte afgevaardigde genoemde, of beter gezegd: gewraakte rechtspositieonderdelen.

De salarissen van de militaire ambtenaren volgen geheel de bewegingen die plaatsvinden in de salarismaatregelen voor de burger-ambtenaren. Dat is ook het geval voor de actuele afbouw van de zogenaamde topsalarissen. De dienstplichtige militairen blijven hier een hoofdstuk apart

vormen, omdat hun wedde is gekoppeld aan de minimum jeugdlonen. In samenhang met het lopende project functie-analyse in de krijgsmacht zal ook worden bezien, hoe de bezoldigingsstructuur voor de militaire ambtenaren nauwer kan worden afgestemd op die, welke voor burger-ambtenaren geldt.

Wat het leeftijdsontslag voor beroepsmilitairen betreft, het is bekend dat de door mij ingestelde stuurgroep leeftijdsontslag militairen in het voorjaar van 1978 een rapport heeft uitgebracht, dat voorstellen bevat tot verhogingen van de ontslagleeftijden.

De nadere uitwerking van die voorstellen per krijgsmachtdeel zal dit najaar worden afgerond. Het lijkt mij verstandig, thans niet op de uitkomsten van die studies vooruit te lopen. Het moet op dit moment voldoende zijn, dat de Regering er ernstig naar streeft, zo spoedig mogelijk tot verantwoorde verhoging van de ontslagleeftijden te komen.

De uitkeringen, die worden gedaan aan beroepsmilitairen, die met leeftijdsontslag de dienst verlaten, hebben steeds in de pas gelopen met de uitkeringen wegens functioneel leeftijdsontslag voor burger-ambtenaren. De onlangs in die uitkeringsregeling aangebrachte verscheping van anti-cumulatiebepalingen zullen ook voor gewezen militairen gaan gelden.

De Algemene militaire pensioenwet bevat inderdaad een aantal bepalingen, die in gunstige zin afwijken van de Algemene burgerlijke pensioenwet. Heroverweging van deze verschillen is reeds gaande en zal worden afgerond in samenhang met de maatregelen, die zullen worden getroffen naar aanleiding van het eindrapport van de studiec commissie pensioenvoorzieningen ambtenaren, de naar haar voorzitter genoemde commissie-Bosman.

De geneeskundige voorzieningen voor militairen en hun gezinsleden worden op dit moment opnieuw bezien in relatie met de voorzieningen, die op dit terrein voor burger-ambtenaren gelden. Bij de pakketvergelijking zal wel blijken, of er ongerechtvaardigde verschillen zijn en of tegenover voor militairen bestaande pluspunten nadelen op andere punten bestaan, waaraan burger-ambtenaren niet onderhevig zijn.

Samenvattend concludeer ik dat alle door de geachte afgevaardigde genoemde aspecten of al deel uitmaken van het algemeen beleid of reeds punt van onderzoek vormen om tot betere afstemmingen te komen, deels onder het toezieende oog van de Minister van

Binnenlandse Zaken. Het is op deze gronden, in relatie met de consideransen en de in het dictum van de motie gevraagde spoed, dat ik ertoe moet komen, de aanneming van deze motie te ontraden.

□

De heer **Van Eekelen**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne betuig ik de geachte afgevaardigden mijn dank voor de waarderende woorden, die zij over mijn beleid hebben gesproken. Ik denk hierbij aan de heren De Vries, Van der Werff, Meuleman en Van der Jagt. Terugziend op de lopende kabinetsperiode geloof ik dat in goed overleg met het parlement een aantal belangrijke beslissingen is genomen. Ik doel hierbij op de modernisering van alle drie krijgsmachtonderdelen, die veilig is gesteld en voortgezet. Het nodige ruimtebeslag van defensie voor de komende twintig jaar is vastgelegd in het structuurschema militaire terreinen. De herziening van het militaire straffen tuchtrecht is vrijwel gereed.

Deze Kamer heeft in de discussies steeds een eigen accent gelegd. Bij de accenten die vandaag hebben geklonken wil ik eerst ingaan op het strafrecht. De heer Nagel heeft een kamerbrede motie ingediend, waarmee hij de Regering uitnodigt, te onderzoeken of in plaats van het depot voor discipline te Nieuwersluis een andere plaats kan worden aangewezen voor de zogenaamde totaal-weigeraars. Mijn collega mevrouw Haars en ik hebben de Commissies voor Defensie en voor Justitie van deze Kamer uitvoerig de situatie uiteengezet. Daarom kan ik nu volstaan met te verklaren, dat ik bereid ben, dit onderzoek uit te voeren.

De heer Glastra van Loon heeft over het zelfde onderwerp enkele opmerkingen gemaakt en gevraagd naar de reden van het verschil in behandeling tussen Jehovah's Getuigen en de totaal-weigeraars. Mijnheer de Voorzitter! Dit is een vrij principiële zaak. De gedoopte Jehovah's Getuigen kunnen worden beschouwd als een hechte groep. Van de leden staat vast, dat zij onoverkomelijke gewetensbezwaren tegen militaire dienst en vervangende dienst hebben.

Zij hebben deze dienst steeds geweigerd en werden daarom vroeger veroordeeld tot langdurige gevangenisstraf. In afwachting van een wettelijke regeling van hun positie ten opzichte van de dienstplicht is in 1974 besloten om de gedoopte Jehova's getuigen uitstel van eerste oefening te verlenen. Van andere totaal-dienstweigeraars staat echter niet vast dat hun bezwa-

Van Eekelen

ren tegen de militaire dienst als onoverkomelijke gewetensbezwaren moeten worden aangemerkt. Aangezien zij geen beroep doen op de Wet gewetensbezwaren militaire dienst worden zij voor militaire dienst opgeroepen. Zodra zij alsnog een verzoek indienen om erkenning van hun gewetensbezwaren wordt de normale erkenningsprocedure gevolgd, hetgeen betekent dat, zodra het onderzoek aangaat, een eventuele strafvervolgning op grond van artikel 4, derde lid, van de Wet gewetensbezwaren wordt geschorst.

De heer Glastra van Loon heeft in het zelfde verband mijn aandacht gevestigd op een passage in de memorie van toelichting bij de justiebegroting 1981. In deze passage geeft de Minister van Justitie zijn visie op het rechtshandhavingsbeleid in die gevallen waarin aan maatschappelijk protest een vorm wordt gegeven die in strijd is met de wet. Daarnaast heeft hij een voor mij wat raadselachtige zin uitgesproken over wat ik zou hebben gezegd over de bescherming van de rechtsorde, blijkbaar citerend uit een verslag dat niet in mijn bezit is.

Indien ik de geachte afgevaardigde zo moet verstaan dat hij met zijn verwijzing naar bedoelde passage bedoelt te zeggen dat totaal-dienstweigeraars niet zouden moeten worden vervolgd, dan moet mijn antwoord zijn dat ik die mening niet deel. Voor hen, die zich op honorabele gronden aan de dienstplicht wensen te onttrekken heeft de wetgever een alternatief geboden. Wanneer men willens en wettens ook van dat alternatief geen gebruik wil maken, is naar mijn mening toepassing van wettelijke sancties niet alleen juist maar ook geboden.

De heer Nagel uitte zijn teleurstelling over de langzame gang van zaken met betrekking tot de wetsontwerpen voor de herziening van het militaire straf- en tuchtrecht. Het heeft inderdaad langer geduurd dan ik gehoopt had, maar ik ben van mening dat de wetgeving op een dergelijk belangrijk en gevoelig terrein met de grootste zorgvuldigheid moest worden voorbereid. De ontwerpen voor een nieuw tuchtrecht en voor het materiële strafrecht zijn door de Ministerraad goedgekeurd. In november is het ontwerp-tuchtrecht formeel aan het georganiseerd overleg aangeboden. Daarvoor beschikte men reeds sinds juni over de tekst op informele basis. Ik verwacht stellig dat de wetsontwerpen nog voor de verkiezingen bij de Tweede Kamer kunnen worden ingediend.

Het ontwerp militair strafprocesrecht zal dan zo spoedig mogelijk daarna volgen. In het ontwerp-tuchtrecht is een nieuw sanctiepakket opgenomen dat inmiddels ook door de Ministerraad is goedgekeurd. Dit pakket bevat de berisping, geldboete, strafdienst en uitgaansverbod. Ook hierover is het georganiseerd overleg ingelicht. Ik heb echter begrepen dat de Vereniging van Dienstplichtige Militairen inmiddels heeft aangekondigd vanwege dit nieuwe pakket niet langer aan het overleg te willen deelnemen. Ik neem echter aan dat de rest van het georganiseerd overleg voor het eind van deze maand de besprekingen zal willen afronden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu op enkele zaken betreffende het materieelbeleid. De heer Uijen stelde een vraag over de aanpassingen in een letter of offer of acceptance ten aanzien van de aanschaf van F-16-vliegtuigen.

Deze zogenaamde LOA-aanpassingen betreffen overig vliegtuigmaterieel, zoals reserveonderdelen, brandstofhulp tanks en vliegtuigsimulators. Ze staan in hetzelfde begrotingsartikel als de F-16, betreffende groot materieel van de Koninklijke luchtmacht. Overigens hoeven die niet allemaal aan de leverancier van de F-16 toe te komen, maar het zijn wel daarmee samenhangende sub-systemen.

De heer De Vries vroeg hoe het staat met het materiaal dat naar het UNIFIL-bataljon in de Libanon gaat. Hij vroeg of dit het beste materieel is in de Koninklijke landmacht. In het algemeen neemt het UNIFIL-bataljon geen uitzonderingspositie in, hoewel natuurlijk wel speciale zorg aan dit bataljon wordt besteed. Met name de hoofdtrustingsstukken met de daarbij behorende reservedelen en componenten zijn voor alle pantserinfanteriebataljons gelijk. Daarnaast heeft het bataljon enkele uitrustingsstukken, met name op bewakingsgebied, die niet in het normale pantserinfanteriebataljon voorkomen.

De heer Van der Werff dank ik voor zijn steun aan ons standpunt dat meerkosten als gevolg van inschakeling van de Nederlandse industrie in het algemeen niet ten laste van de defensiebegroting behoren te komen.

De heer Meuleman sprak zijn vrees uit dat Defensie op velerlei terrein met verouderd materieel werkt. Hij vraagt zich af wat de toestand van het andere materieel is, als de huidige vernieuwingen zullen zijn doorgevoerd. Uit de in de memorie van toelichting bij de begroting gepresenteerde plannen blijkt dat het vervangen van het

materieel een continu proces is, hetgeen wil zeggen dat alle materiaal aan veroudering onderhevig is en daardoor ook op gezette tijden moet worden vervangen. Het zal nooit voorkomen dat alle materieel op één moment aan de modernste eisen kan voldoen.

Met de thans aan de orde zijnde vervangingen wordt een goede, hoogst noodzakelijke stap in dit proces gezet. Het is zaak om het tempo van vernieuwingen zodanig te houden dat wordt voorkomen dat verouderd materieel te lang moet worden aangehouden. Uiteraard is dit alleen mogelijk als ook in de toekomst voldoende gelden voor investeringen kunnen worden vrijgemaakt.

De heren Meuleman en Van der Jagt vroegen voorts of nog in deze kabinetsperiode een beslissing zal worden genomen over de wijze van verwerving van de 841 YPR-765 voertuigen als opvolger van de YP-408. Deze vraag kan ik bevestigend beantwoorden. Het kabinet is voornemens om nog deze maand een definitief standpunt in te nemen over de vraag of die 841 voertuigen bij het Nederlandse consortium van DAF en RSV, dan wel bij de oorspronkelijke Amerikaanse leverancier FMC zullen worden besteld. Overigens zal ook bij een eventuele bestelling bij FMC een vrij belangrijk coproductiepakket bij de Nederlandse industrie worden ondergebracht, al zal dit minder omvangrijk en minder interessant zijn dan het vervullen van het hoofdaannemerschap dat het consortium beoogt.

De keuze die het kabinet maakt, zal voornamelijk afhangen van de mate waarin het Nederlands consortium erin zal slagen, de meerkosten terug te dringen tot een aanvaardbaar peil. Het mag zeker niet meer dan 15% boven de prijs liggen die bij FMC wordt betaald. Het consortium studeert nu op de vraag of dit tot de mogelijkheden behoort. Volgens het schema zal uiteindelijk in de maand mei de bestelling worden geplaatst.

De heer Van der Jagt vroeg naar de stand van zaken met de NAVO-opslagplaatsen, de zogenaamde POMS. De keuze van lokaties is bepaald. In Oost-Nederland komen materieelopslagplaatsen in Ter Apel, gemeente Vlagtwedde, in Coevorden en Vriezenveen, kring Almelo.

In Coevorden zal ook een munitiecomplex worden gevestigd. In deze drie lokaties te zamen wordt het materieel voor één Amerikaanse divisie, die zich thans in de Verenigde Staten bevindt, opgelegd. In het zuiden zal het materieel van ongeveer één derde di-

Van Eekelen

visie worden opgelegd op de voormalige mijn Hendrik te Brunssum en bovendien zal er nog een reservevoorraad materieel worden opgelegd op de voormalige mijn Julia te Eygelshoven. De terreinen in Limburg zijn reeds verworven. Begin 1982 kan met de bouw worden aangevangen.

De heer **Tummers** (PvdA): Onder protest!

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Het verwerven van het terrein bij Ter Apel kan in de tweede helft van dit jaar plaatsvinden. Met Vriezeveen zijn de onderhandelingen gaande voor het verwerven van het terrein; ze zijn vrijwel afgesloten. Voor het complex te Coevorden zal het streekplan moeten worden gewijzigd. Daarop kom ik thans want de heer Van der Jagt vroeg eveneens of het waar is dat gedeputeerde staten van Drenthe bezwaren hebben tegen het plaatsen van opslagfaciliteiten in Coevorden. Dit is inderdaad juist.

De bezwaren berusten op het z.g. bestuursprogramma van het college voor de periode 1978/'82, hetwelk zich verzet tegen uitbreiding van militaire opslag inclusief munitie in Oost- en Zuidoost-Drenthe. Dit verzet is tijdens het overleg met de Rijksplanologische Commissie van 8 april j.l. helaas niet opgeheven. De Tweede Kamer heeft zich onlangs in een motie uitgesproken ten gunste van de realisering van het project binnen de door mij voorgenomen termijnen, dat wil zeggen loodsen gereed in de tweede helft van 1982 en een begin van instromen van het materiaal ook reeds in die periode. Dit is vrij spoedig. Ten einde dit mogelijk te maken, zie ik thans met de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, welke wettelijke mogelijkheden openstaan in relatie tot Drenthe.

De heer Van der Jagt heeft ook gesproken over mogelijke wrevel over het veelvuldige verzet op het gebied van ruimtelijke ordening tegen Defensie. Het is inderdaad een moeizame weg, maar wrevel is een gemoedstoestand waaraan ik zelden onderhevig ben. Daarentegen was ik wel uitermate verheugd over de bereidheid van uiteindelijk 15 gemeenten in het noordoosten van het land om de opslag te huisvesten. Daaruit bleek overduidelijk dat toch ook veel Nederlanders positief staan tegenover Defensie en bereid zijn verantwoordelijkheid te nemen.

Dan mijn laatste antwoord aan de heer Van der Jagt, wat betreft het oefen- en schietterrein in het Lauwers-

meergebied. Ik ben het met hem eens dat dit gebied juist het voordeel heeft dat gevestigde belangen van reeds ter plaatse aanwezige bewoners zo min mogelijk worden aangetast. Wat betreft zijn vraag naar de stand van zaken bij de uitvoering van de inrichtingsplannen, kan ik zeggen dat, nadat in 1980 alle lopende procedures ten gunste van deze Defensieplannen waren beslist, het provinciaal bestuur van Groningen te kennen heeft gegeven zijn verzet tegen de gegeven aanwijzing tot aanpassing van het streekplan te zullen opgeven.

Daarom mag worden verwacht dat medewerking zal worden verleend aan de uitvoering van de inrichtingsplannen. Over de inrichtingsplannen ben ik bereid met alle betrokken gemeentebesturen en anderen nauwgezet overleg te plegen, waarbij ik zeker ook de natuur- en milieubelangen zoveel mogelijk ter harte zal nemen.

De vergadering wordt van 18.47 uur tot 20.00 uur geschorst.

De heer **Nagel** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Allereerst wil ik iets zeggen over de motie inzake Nieuwersluis. Vanmorgen heb ik al gememoreerd, dat wij eerder een gesprek daarover hebben gehad met de Staatssecretarissen Haars en Van Eekelen. Toen hadden wij het gevoel, dat het gesprek enigszins vast zat en dat de houding enigszins star was. Ook de uitspraak op de televisie duidde daarop. Wij willen echter erkennen, dat wij nu blij zijn, dat Staatssecretaris Van Eekelen de motie wil uitvoeren. Hij denkt dus met ons mee over een goede oplossing. Wij zijn blij hierom, vooral voor de betrockenen. Wij willen de Staatssecretaris de aanvullende vraag stellen, of het mogelijk is om het resultaat van het onderzoek nog in deze kabinetsperiode bekend te maken.

Ik heb geconstateerd, dat de Minister mij wat de Nijmeegse affaire betreft niet heeft tegengesproken op enkele punten die wij toch belangrijk vinden. Daarvan nemen wij kennis.

Ik kom nog even terug op de uitspraken van de commandant van de marechaussee, generaal De Bruin. Ik heb hem vanmorgen geciteerd: anarchistische groepen die de democratie omver willen werpen en het bestuur in diskrediet willen brengen, complotten van Neurenberg tot Amsterdam, Nijmegen en Hamburg en groepen die politieke partijen voor hun karretje spannen. Ik heb de mening van de Minister gevraagd over de uitspraken van deze generaal. De Minister heeft

dat afgedaan met de opmerking, dat dit geen analyse is. Zo hard heb ik het in eerste termijn niet willen zeggen, maar ik kan instemmen met dit antwoord.

Ik kom nu te spreken over de rangen-inflatie. Er worden enkele internationale wisselfuncties opgevoerd voor een aantal generaals. Dat wekt enigszins de volgende indruk: het ene moment worden zij erbij gevoegd en het andere moment eraf gehaald. Dit argument is niet nieuw. Dat is hier namelijk al eerder gebezigd. Op een gegeven moment denkt men: zij moeten er ook weer een keer af gaan. Het klopt ook niet. In een periode van 20 jaar is het aantal generaals namelijk stelselmatig gestegen van 75 naar 112. Zo lang doen wij toch niet aan die wisselestafette mee? Het is anderhalf keer zo veel.

Ik heb ook gezegd, dat er in één jaar twaalf kolonels bij zijn gekomen. De Minister is hierop niet ingegaan. Op welke wijze zijn die internationaal uitgewisseld? Het is duidelijk, dat hierbij wel sprake is van een groei. Dit is geen wildgroei, maar, als ik de Minister goed heb begrepen, een geplande groei.

Als men deze ontwikkeling bekijkt gedurende een kabinetsperiode, kan men constateren, dat er in 1977 nog 323 kolonels waren. Vier jaar later, in 1981, zijn er 364.

Dat is nogal wat: 41 erbij in vier jaar tijd!

Bovendien hebben wij vanmorgen geconstateerd – en dat is niet tegengesproken – dat op vergelijkbare stoelen, dus vergelijkbare functies, bij de militairen vaak iemand zit met een hogere rang dan bij het burgerpersoneel. Dat is ook bekend.

Staatssecretaris Van Lent is ingegaan op de middensommen en de vele extra kosten die dat volgens onze berekeningen met zich brengt. Hij heeft erkend, dat het aanzienlijk duurder is. Weliswaar heeft hij gezegd, dat het niet gaat om het bedrag dat wordt gesuggereerd. Het wordt een heel technische kwestie. Immers, als militairen pakweg 11% van hun pensioenbijdrage betalen, evenals de burger, vinden op grond daarvan later uitkeringen plaats. Dat gebeurt echter op verschillende manieren.

Dit wordt ook verschillend berekend.

Dit neemt niet weg, dat de niet onaanzienlijke salarissen dan 70% à 80% bedragen voor de groep tussen de 50 en 65 jaar. Voor sommige groepen ligt dit tussen 55 en 65 jaar. Die uitkering vergt aanzienlijke bedragen. Dat maakt die functie met name zo veel duurder.

Nagel

Dit blijkt ook wel, als men de situatie in dit opzicht bekijkt in andere landen. Ik heb de leeftijdsgrenzen in Nederland genoemd. In België gaan de generaals met 61 jaar met pensioen, in Duitsland met 60 jaar en in Frankrijk het merendeel ook met 60 jaar.

In Italië is dat 63 jaar. Het is duidelijk dat dit in Nederland een bijzonder dure aangelegenheid is.

Daarbij komen andere factoren, die ik vanmorgen heb genoemd. Ik heb gezegd, dat op die manier tijdens een kabinetsperiode f 500 miljoen à f 600 miljoen te besparen is. Dit is niet te gengesproken. Dat zou ook niet aardig geweest zijn. Immers, al eerder is een aanzet tot deze berekening gegeven in de Defensienota 1979 van de Tweede-kamerfractie van de Partij van de Arbeid. Een oud-bewindsman, die het kan weten, heeft daaraan meegewerkt. De motie van ons is dus terecht.

Waarom handhaven wij die motie? Vijf jaar geleden is er al een stuurgroep Leeftijdsonslag militairen aan de gang gegaan. Wij zijn al vijf jaren bezig met het bestuderen van die zaak. Het is nu nog niet rond. Er zijn nog steeds geen voorstellen. Het is nu hetzelfde als bij het straf- en tuchtrecht. Het blijft uiteindelijk liggen voor een volgend kabinet en wij moeten maar afwachten wat ervan komt.

Ik constateer dat de Staatssecretaris ons materieel gelijk heeft gegeven op een aantal punten. Hij heeft aanduidingen gegeven over de verhoging van die leeftijd, over die pensioenvoorzieningen, de geneeskundige voorzieningen. Het zit allemaal in de pen. Wat het materiële betreft worden wij niet direct bestreden.

Ik constateer verder dat de dienstplichtigen ten onrechte benadeeld zijn. Zij zijn 14% omlaag gegaan. Daarvoor was geen jarenlange studie nodig. Achteraf zegt de woordvoerder van de VVD-fractie in de Tweede Kamer: Ik wist niet dat soldaten zo ontzettend veel moesten inleveren. De CDA-woordvoerder zegt: Wij zien meer in een koppeling aan de ambtenarsalaries. Er moet gestudeerd worden. Intussen zijn toch die minimuminkomens 14% omlaag gegaan.

Voor de mensen die het internationaal bekeken, die het in de nationale verhoudingen en het in de verhoudingen in het leger bijzonder goed hebben, moet vijf jaren of langer gestudeerd worden. In deze kabinetsperiode komt er weer niets van. Als het om ambtenaren, trendvolgers, minimuminkomens gaat, gaan de kabinetsvoorstellen met een sneltreinvaart door het parlement. Het is amper bij te houden.

Als het gaat om de hogere inkomens, waarvan iedereen vindt of zegt dat er wat vanaf zou moeten in verband met een rechtvaardiger verdeling, studeren wij al vanaf 1976 op voorstellen. Dan wordt gezegd dat er in september wel iets zal komen.

Dan is er echter geen kabinet. Wij willen graag die duidelijkheid voor de verkiezingen. Wij willen weten welk sociaal beleid de Regering voert ten aanzien van dienstplichtigen en hogere beroepsmilitairen. Wij willen ook weten welke partijen dit beleid niet alleen met woorden, maar ook als gestemd moet worden in de Kamer, steunen. Wij wachten af tot volgende week wanneer die motie in stemming komt. Het gaat uiteindelijk om een rechtvaardige verdeling, om een sociaal beleid.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Werff heeft geconstateerd dat de VVD-fractie en de PvdA-fractie bij wijze van uitzondering – de vorige jaren was dit niet het geval – op één punt op één lijn zaten. Ken ik de heer Van der Werff goed en heb ik hem goed beluisterd, dan klonk er toch een lichte trots in zijn stem. Wij willen de heer Van der Werff en de VVD prijzen voor deze ontwikkeling en hem aanmoedigen hiermee de komende jaren verder te gaan.

De heer **Uijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wat het antwoord op de vragen over de 3%-groei reëel betreft herhaalt de Minister dat in de planning de 3% wordt aangehouden. Op dit moment is dat formeel juist. Materieel heb ik daarover de grootste twijfels, gezien de inhoud van de brief waarover de Minister niet wil of niet mag spreken. Gezien die opstelling van de Minister zal ik ook maar niet ingaan op de inhoud van die brief. Het feit echter dat die planning, van die oorspronkelijke 3%-groei bij dit kabinet zwaar op de tocht staat, is voor mij heel duidelijk geworden.

Wij hebben daartegen ook geen enkel bezwaar. Bij ons zou een dergelijke zaak in de storm staan. Dat staat zij trouwens ook. Wij hebben echter aan deze kant van de regeringstafel niet zoveel in te brengen. Overigens zegt ook de Minister dat die norm van 3% niet ten koste van alles moet c.q. kan worden gehandhaafd. Dat is in en door de hier omschreven – ik kan beter zeggen 'omlopen' – brief wel duidelijk geworden.

Wij hebben waardering voor de wijze van beantwoorden van onze vragen door de Minister. Toch zijn er nog wel vragen gebleven. Intussen is mij duidelijk geworden dat de financiële vrij-

heid van defensie binnen het apparaat om met gelden te schuiven heel wat groter is geworden dan in de tijden die ik daar nog heb gekend.

Ik heb de indruk dat deze ruimte in veel grotere mate mogelijk is geworden door de nieuwe structuur en organisatie binnen het Ministerie van Defensie dan door de nieuwe Comptabiliteitswet van 1976. Deze wet wordt in ieder geval handig uitgelegd, wat overigens is toegestaan. Ik krijg ook de indruk dat de knappe financiële jongens bij het Ministerie van Defensie wegen hebben ontdekt en 'ingedekt' om aan extra middelen te komen. Deze wegen waren vroeger onbekend. Een en ander is goed en voordelig voor het Ministerie van Defensie, maar het blijkt de parlementaire controle aanzienlijk moeilijker en ondoorzichtiger te maken.

De Minister zegt dat de extra betalingen op lopende contracten een tweeledig doel hebben, namelijk kasrealisatie – dat is heel duidelijk – en het verkrijgen van korting op de kosten van het project. Het laatste moet de Minister wat nader uitleggen. Wordt een korting vooraf en voor het gehele project 'uitgehandeld' bij een vast te stellen bedrag of wordt de korting per extra betaling apart 'uitgehandeld'? Is de korting bedoeld als een percentage, dus als een soort rentebetaling, of komt het daarop neer?

Of is het een korting op de oorspronkelijk overeengekomen prijs? Wordt het verkrijgen van zulk een korting in Nederland c.q. bij binnenlandse firma's op dezelfde manier verkregen als bij buitenlandse firma's die in buitenlandse valuta moeten worden betaald of gaat het misschien allèen om kortingen via buitenlandse betalingen? Kan de Minister een paar voorbeelden geven van binnenland en buitenland? Bij het buitenland denk ik natuurlijk vooral aan de F-16.

De Minister zei in zijn antwoord ook het volgende, op de deposito's bij de bank van Denver is tot op heden onder andere of slechts – dat weet ik niet – 19,6 miljoen dollar aan rente ontvangen. Daarenboven, zegt de Minister, is er de genoemde treasury department rente. Is dat de eerder genoemde 30 miljoen dollar of zit daar de 19,6 miljoen dollar al in? Betekent het dat er inderdaad al 50 miljoen dollar aan rente is ontvangen? Het laatste zou betekenen dat er in de praktijk zo'n 50 miljoen dollar aan additionele prijsverhogingen is opgevangen, waarvan niets blijkt in de begroting, voor zover ik de stukken heb kunnen bestuderen.

Ik herhaal dat deze gelden kennelijk worden gebruikt voor het opvangen

Uijen

van additional price adjustments. Betekent dit dat de Minister van Defensie in feite nominaal meer uitgeeft dan via de begroting is toegestaan door de Staten-Generaal? Hoe worden deze gelden tegenover de Staten-Generaal verantwoord en duidelijk gemaakt wat hun oorsprong betreft? Tot nu toe heb ik namelijk niet ontdekt waar het geld vandaan komt. Door het stellen van de vragen kom ik erachter, maar tot voor enkele weken wist ik het niet. Mogen andere departementen ook zo'n voor- delig handeltje opzetten?

Wat let een krijgsmachtdeel om via de Minister te hoge te verwachten sommen van betalingen op een project voor te stellen, dus in de begroting op te nemen, opdat via de te verwachten latere tijdstippen waarop betaling werkelijk moet plaatsvinden, extra gelden langer in deposito kunnen worden gehouden c.q. langer bij het United States Treasury Department kunnen worden ondergebracht, waardoor zij hogere renten opbrengen?

Hoe dan ook, op mij komt de gehele zaak over als het verkrijgen van extra middelen ten gevolge van heel dikwijls reeds te voorziene uitgestelde betalingen. Wanneer nu over een reeks van jaren is gebleken dat de betalingen later plaatsvinden dan oorspronkelijk is voorzien, waarom wordt die planning dan niet aangepast? Ik geef toe, dat er dan minder rente zal worden ontvangen doch dit kan toch nooit de opzet geweest zijn. Of is het misschien wel de opzet geweest om op die manier extra geld binnen te krijgen?

Hoe wordt het totaalbedrag dat voor het F-16 project werkelijk wordt uitgegeven uiteindelijk aangegeven in een overzicht, inclusief de rente-uitgaven? Is het dan nog voor een lid van het parlement mogelijk, na te gaan of dat bedrag groter is dan waarop hij, via de door hem aanvaarde begrotingen, had mogen rekenen?

Met betrekking tot de aanpassing van de F-16 letter of acceptance begrijp ik, dat er nu met gelden, gebaseerd op het oorspronkelijke F-16 contract geschoven kan worden ten behoeve van allerlei F-16 sub-systems en omgekeerd. Het doorzicht in de financiële stand van zaken wordt daardoor voor ons als buitenstaanders – zeer eufemistisch uitgedrukt – niet gemakkelijker. Zijn die in dit verband aangevande middelen voor sub-systems en vise versa, voor wat betreft de cijfers van de Minister in het antwoord op vraag 20 vervat?

Ik heb nog een aanvullende vraag bij mijn zeventiende vraag op bladzijde 4.

Hoe groot zijn de te verwachten excessieve prijsstijgingen voor het Lynx helikopter project en het F-16-project? Het verschil tussen die 524,8 miljoen en het bedrag vermeld in Staatsblad 110 van 491,8 miljoen is mij nog niet duidelijk, alhoewel de Minister er wel een antwoord op heeft gegeven. Ik meende dat die beide bedragen onder hetzelfde hoofd vielen. Waaruit bestaat het verschil?

Ik wil nu nog een kleine opmerking maken over de uitbreiding van het NAVO-gebied. Heeft de Minister kennisgenomen van het feit dat een West-Europese Unie Commissie bezig is om een rapport op te stellen met betrekking tot het zogenaamde Zuid-Atlantisch gebied, als consequentie van de 'window of the South view'. De bedoeling is duidelijk, namelijk te komen tot een uitbreiding van het NAVO-gebied. Nu is dit een West-Europese Unie assemblee en ik denk dat de Minister daar vooraf niet iets aan kan doen.

Toch wil ik hem de volgende vraag stellen. Zo'n rapport wordt eerst opgesteld, daarna komt het bij de Raad van Ministers die erover moeten stemmen. Naar ik hoop zullen zij er in dit geval tegen stemmen. Bestaat er nu geen manier om van tevoren duidelijk te maken dat dit een hopeloze aanpak is die geen kans van slagen heeft?

Dan volgt nu nog een korte mededeling. Een kleine of misschien de kleinst mogelijke minderheid binnen mijn fractie heeft het voornemen om aantekening te vragen, geacht te willen worden tegen de Defensie-begroting te hebben gestemd op grond van onoverkomelijke bezwaren tegen de atoombetalingen van de Nederlandse Krijgsmacht

□

De heer **De Vries** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Minister en de Staatssecretarissen graag dank zeggen voor de over het algemeen bevredigende beantwoording van de door mij, namens de CDA-fractie, gestelde vragen. Ik zal mij verder beperken tot het maken van de volgende simpele – vergeleken met die van mijn voorganger – opmerkingen.

De Minister heeft gezegd, dat de hoogte der defensie-uitgaven primair moet worden bepaald door de veiligheidssituatie en door niets anders.

Gezien de huidige situatie is hij voorstander van handhaving van de in 1978 binnen de NAVO overeengekomen jaarlijkse groei van 3% reëel. Deze uitspraak stemt ons tot voldoening.

De heer **Trip** (PPR): Mag ik de heer De Vries om een verduidelijking vragen?

Nu snap ik of de Minister of de heer De Vries niet meer. Ik kan mij haast niet voorstellen dat de heer De Vries blij is over het antwoord van de Minister. De Minister heeft dan wel gezegd dat hij die 3% wenselijk en noodzakelijk vond, maar tegelijkertijd heeft hij toegegeven dat er een afweging mag en zo nodig moet plaatsvinden met andere gewichtige belangen in dit land. Hij heeft met name gewezen op de sociaal-economische belangen. De heer De Vries zegt nu dat hij blij is omdat de Minister heeft gezegd dat onder alle omstandigheden die 3% er moeten komen. Zo is het toch niet gezegd? Dat wil ik graag erg goed weten.

De heer **De Vries** (CDA): Ik ben waarschijnlijk niet duidelijk genoeg geweest, waardoor de heer Trip één woord over het hoofd heeft gezien. Ik zei namelijk dat de hoogte der defensie-uitgaven primair – daarin citeer ik de Minister letterlijk –

De heer **Trip** (PPR): Er zijn nogal wat mensen in Nederland die niet weten wat primair betekent.

De heer **De Vries** (CDA): Dan wil ik dat graag, terwille van die mensen, vertalen: in de eerste plaats. Daarmee ontken ik helemaal niet dat er bijkomende factoren, zoals de sociaal-economische kunnen zijn. De heer Trip kent echter natuurlijk ook de visies op defensie, waarin men de stelling dat de veiligheidssituatie primair is niet aanhangt. Ik ken een programma voor de komende verkiezingen waarin wordt gezegd dat de Defensiebegroting omhoog moet, zonder dat er sprake is van ook maar zo iets als een veiligheidssituatie. Ik hoop de heer Trip duidelijk te hebben gemaakt dat alles staat of valt met het woordje 'primair'. Zo heeft de Minister het ook uitgedrukt.

Onze voldoening geldt ook voor de onomwonden verklaring van de bewindsman dat de aan de gang zijnde ambtelijke exercitie bij Defensie, als onderdeel van een heroverwegingsprocedure bij de gehele rijksoverheid, geen consequenties heeft voor het beleid van het huidige kabinet. Zij is enkel bedoeld als handreiking voor de kabinetsformateur.

De heer **Uijen** (PvdA): Kennelijk kent de heer De Vries die brief niet. Ik vraag mij echter af waarom een kabinet zegt dat onder de huidige financiële omstandigheden moet worden onderzocht of dit moet worden verlaagd naar $\frac{3}{4}\%$, $\frac{1}{2}\%$ of 2,25%. Er staat toch duidelijk in dat er een exercitie moet plaatsvinden, waaraan ook Defensie moet deelnemen als een van de 29 groepen, met de bedoeling tot een plan te komen met een lagere groei dan 3%.

De Vries

De heer **De Vries** (CDA): Ik heb die brief niet gelezen. De heer Uijen gaat uit van iets dat hij wel gelezen heeft, maar ik niet. Bovendien is het ook nog geclassificeerd, dus ik mag het niet lezen, maar de heer Uijen blijkbaar wel. Dit is natuurlijk alleen ludiek bedoeld.

De heer Uijen mag echter aan mij geen vragen stellen die berusten op een voorkennis die ik niet kan hebben. Daarover moet hij zich tot de Minister richten – ik geef hem overigens geen schijn van kans op een antwoord – want die kent die brief wel.

Zijn derde opmerking is, dat enige door ons aangesneden punten die betrekking hadden op het eerste legerkorps, namelijk de reactiesnelheid en de luchtverdediging, naar het oordeel van de Minister 'blijvend een hoge prioriteit' verdienen. Ik neem aan dat bij de zoëven genoemde ambtelijke exercitie met deze opvatting terdege rekening wordt gehouden.

Ik ben blij dat de Staatssecretaris Personeel de volgende uitspraak heeft gedaan: 'De druk op het aanwezige personeel is groot en mag niet groter worden'. Ik verwonder mij erover, dat de bewindsman ook heeft gezegd, dat er geen sprake is van achterstand bij de opleidingen. Deze verwondering hangt samen met het feit dat in het desbetreffende bericht in De Telegraaf van 8 april jl. niet enkel de door mij geciteerde onderofficier maar ook een hoofdofficier, die nauw bij deze affaire betrokken is, met naam en toenaam aan het woord wordt gelaten. Deze zegt: 'Juist bij de technische diensten zijn de problemen het grootst.'

Alleen al bij het opleidingscentrum technische dienst komen wij 75 instructeurs tekort, terwijl dat tekort over de hele landmacht 170 man bedraagt'. De Staatssecretaris zei: Er is geen achterstand bij de opleiding. Men zal mijn verwondering begrijpen. Mijn vraag is: Is de Staatssecretaris in staat en, zo ja, bereid, mijn verwondering weg te nemen?

□

De heer **Trip** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de Minister dankbaar voor zijn antwoord. Ik vond het erg knap en intelligent geformuleerd, al vond ik het ook van tijd tot tijd een tikkeltje ontwijkend, maar dat hoeft geen tegenstelling in te houden. Het betekent wel dat ik nog een paar opmerkingen moet maken.

De Minister vindt een VN-bataljon niet gerechtvaardigd op grond van het feit dat er drie hoofdtaken zijn, die elk hun eigen behoeften met zich bren-

gen. Hij zou het wel gerechtvaardigd vinden, zo heb ik hem begrepen, als er sprake was van een gelijktijdigheid. Ik meen dat zo'n gelijktijdigheid er altijd is, want de NAVO is er altijd, de VN zijn er altijd en elk moment kunnen die Verenigde Naties een beroep op de lidstaten doen. Hoe het zij, als de Minister straks in zijn standpuntbepaling naar aanleiding van het ADA-advies tot de conclusie komt dat er een apart VN-bataljon moet komen, dan zal ik hem daarvoor dankbaar zijn.

Hij vond verder dat een militaire basisopleiding noodzakelijk is. Men zou kunnen denken dat die ook kan worden gegeven aan mensen die zich specifiek hebben opgegeven voor zo'n VN-bataljon, maar de Minister had er erg veel behoefte aan – ik begrijp dat wel – tot twee keer toe te vertellen, hoezeer hij het met zijn ambtsvoorganger van lang geleden, Minister Den Toom, eens was. Laat ik het nog eens duidelijk van mijn kant zeggen. Het gaat ook mij niet om een keuze tussen de vrede van de Verenigde Naties tegenover de agressie van de NAVO.

Het gaat wel om een keuze tussen het dienen van een wereldrechtsorde en het dienen van ons specifieke Nederlandse belang. Ik vind dat als Nederlanders die keuze wat hun persoonlijke inzet betreft willen maken, deze niet onmogelijk mag worden gemaakt.

De Minister heeft gezegd, dat hij het externe meedenken, waarom ik heb gevraagd, nog niet zo zinvol vindt. Hij wil wel het meedenken bij de realisatie van de plannen niet uitsluiten. Dat is mij ongeveer net zo duidelijk als de t.v.-reclame van de Nederlandse Middenstands Bank, die ook altijd over meedenken praat, zonder dat ik weet waar het over gaat. Ik heb in ieder geval begrepen – daar ben ik de Minister dankbaar voor – dat hij de kabinetsformateur het ADA-rapport plus nog wat aanvullende informatie zal meegeven.

Ik hoop er dan maar op, dat het goed komt en dat het nieuwe kabinet en de partijen, die dat zullen steunen – daarom is mijn vertrouwen, dat het wel goed zal komen zo groot – er net zo over denken als ik.

Staatssecretaris Van Lent heeft gezegd – en dat heeft mij bijzonder getroffen –: Ik verlang van de geestelijke verzorgers in de krijgsmacht solidariteit met het beleid van die krijgsmacht. Ik zou daarover een nadere verklaring willen hebben. Wat bedoelt hij daarmee? Betekent dat, dat geestelijke verzorgers geen atoompacifisten mogen zijn? Ik kan mij voorstellen, dat men zegt: Iedereen, die in die krijgsmacht aanwezig is, moet solidair zijn met die krijgsmacht.

Maar 'solidair met het beleid van de krijgsmacht' is iets anders. Wat betekent dit? Moet men ermee instemmen? Niet tegenwerken? Mag men het niet bekritisieren? Verandert dat dan weer, als er een ander kabinet met een ander beleid? Ik heb het steeds aldus ervaren, dat geestelijke verzorgers in een bijzondere positie verkeren binnen die krijgsmacht; zij kunnen belangrijke zaken naar eigen inzicht interpreteren. Ik zou graag zien, dat dit zo bleef. Ik hoop dat de Staatssecretaris dat met mij eens kan zijn.

□

De heer **Van der Werff** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de bewindslieden danken voor hun uitvoerige beantwoording. Ik kan mij voorstellen, dat zij vanavond denken: Nu hebben wij de begroting 1981 achter de rug, de debatten zijn afgerond, wij hebben verder rust. Ik weet bijna zeker, dat zij dat niet denken. Een topambtenaar – niet van het departement van Defensie – heeft mij eens verteld, dat men de beste zaken kan doen in een periode van een wat langere kabinetsformatie. Dan kunnen vele zaken op de rails worden gezet.

Dan hoeft je niet de hele dag op te draven bij de Staten-Generaal om van alles uit te leggen. Eindelijk gestaag en systematisch – werd toen gezegd – kan dan worden gewerkt. In het belang van het land hoop ik, dat de kabinetsformatie niet te lang zal duren. Ik hoop wel, dat de drie bewindslieden nog een vruchtbare werkperiode hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga akkoord met het uitgangspunt van de bewindslieden, dat de internationale verhoudingen de hoogte van de defensie-inspanning bepalen, onder het voorbehoud, dat de totale situatie van ons land in de gaten moet worden gehouden. De factor 'internationale stabiliteit' is op zich zelf al een merit good, dat in alle overwegingen en calculaties moet worden betrokken. Dat is in begrotingstermen niet goed meetbaar, maar zo'n factor is van belang voor het totale economische leven.

Ook die aspecten zullen door het kabinet bekeken moeten worden. De toewijzing van middelen voor 1981 mag anders dan in deze begroting staat – en eventueel verminderd met algemene gestructureerde maatregelen – getel op de internationale veiligheidssituatie, niet tot een teruggang leiden.

Het verheugde mij bijzonder te vernemen, dat de Minister van Defensie graag de gedachtenwisseling over de voorgestelde grondwetsherziening met betrekking tot de krijgsmacht zou hebben bijgewoond. Wij verwachten

Van der Werff

nu dat de uitslag van de stemming van hedenmiddag voor het kabinet een signaalfunctie zal kunnen vervullen.

Als een niet openbaar ambtelijk stuk – dat niet onder de werking van de Wet Openbaarheid van Bestuur valt – uitlekt, dan veronderstel ik, dat zo'n lek opgespoord en gedicht wordt. Hetzelfde geldt voor degenen, die van bepaalde zaken op de hoogte blijken te zijn, dan daarmee te koop lopen of die kennis zelfs te koop aanbieden. Die moeten worden opgepikt.

Het was niet helemaal nieuw dat Staatssecretaris Van Lent vermeldde dat dit het laatste debat in dit Huis was voor hem als politiek ambtsdrager. Het is duidelijk dat dit aan de ene kant moet worden betreurd en dat aan de andere kant het otium cum dignitate een zaak is die een ieder siert na een gegeven ambtsperiode.

Ik constateer – ik ga nu nog even in op het betoog van Staatssecretaris Van Lent – in aansluiting op datgene wat de heer De Vries heeft gezegd, dat last en verantwoordelijkheid van degenen die op het ogenblik bij defensie werken, zowel militair als burger, niet kunnen worden verhoogd en verzwaaard en dat de tekorten van personeel in diverse sectoren met een zekere geleidelijkheid kunnen worden ingelopen.

Ik heb daarvoor begrip en meen dat men in de tussentijd erg voorzichtig met zijn mensen moet zijn, voor zover dat in dit bedrijf kan. Ik ben niet helemaal gerust op het betoog van de Staatssecretaris betreffende de spanning tussen carriëreplanning aan de ene kant en uitloop aan de andere kant, namelijk dat die overgang zo geruisloos is als hij zei. Maar ik realiseer mij dat ik dit misschien volstrekt verkeerd inschat.

De toezegging van Staatssecretaris Van Eekelen, die ook uitvoerig was in de beantwoording, met betrekking tot de motie-Nagel en anderen beschouw ik als zeer positief, gezien de daarin uitgesproken bereidheid en ook in het licht van de argumenten die ik voor het onderschrijven van de inhoud van deze motie mijnerzijds inbracht.

Misschien mag ik nu nog een opmerking maken naar aanleiding van wat de heer Nagel in tweede instantie heeft gezegd. Op zich zelf is het een groot goed, als alle politieke partijen de mogelijkheden zien en zelfs nastreven om tot een eventuele vorming van combinaties te komen. Als VVD en PvdA in het tempo van opbouw van goede verstandhouding in politieke zin doorgaan zoals nu net door hem ge-

schetst, met een overeenstemming eens per jaar, dan zie ik pas werkelijke mogelijkheden voor een volwaardige coalitie in de tijd van onze kindskinderen, als die althans net zo gaan stemmen als wij. Dat zou op zich zelf misschien niet eens zo verstandig zijn. Ik wacht nu dus een breed gebaar van de kant van de PvdA af.

□

De heer **Glastra van Loon** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben Staatssecretaris Van Eekelen zeer erkentelijk, niet alleen voor de beantwoording van mijn vragen, maar ook voor zijn pogingen, mijn bedoelingen te verstaan, al moet ik zeggen dat hij in het laatste niet geheel is geslaagd. Ik zou het immers erg betreuren, als ik zijn veronderstelling dat ik had geput uit een hem onbekend rapport, toen ik verwees naar een opmerking over het handhaven van de rechtsorde, moest bevestigen. Ik haalde immers niet anders aan dan de woorden van de Staatssecretaris zelf en die vrijwel letterlijk.

Ik wil graag een misverstand volledig uit de wereld helpen en dat is dat het mijn wens zou zijn geweest, ingekleed in wellicht wat verholde woorden, dat geen vervolging zou plaatsvinden ten aanzien van totale dienstweigeraars. Mijn verwijzing naar het desbetreffende stuk van Justitie had betrekking op wat daarin wordt gezegd over de wenselijkheid van proportionaliteit tussen middel en doel bij rechtshandhaving. Onze zorg met betrekking tot de situatie in Nieuwersluis betrof nu juist de vraag, of daar niet een situatie bestaat, die hoe goed het streven om dat te doen ook moge zijn, wel eens het handhaven van die proportionaliteit niet zou kunnen doen slagen. Ik kan daarom volstaan met te verklaren, dat ik bijzonder verheugd ben over de toezegging van de Staatssecretaris, dat onderzocht zal worden of er niet andere detentiemogelijkheden zijn dan de bestaande. Ik ben ervan overtuigd, dat hij daarbij de steun van zijn medewerkers zal krijgen. Ik heb daarom goede hoop, dat dit op een niet al te lange termijn tot een goed einde zal worden gebracht.

□

De heer **Meuleman** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Graag breng ook ik dank aan de bewindslieden voor de beantwoording van mijn vragen. De Minister sprak over de 3%-norm. Wij hopen dat die norm ook in de toekomst kan worden gehandhaafd.

Sprekend over de geestelijke verzorging in de krijgsmacht, wees ik op de

eenzijdige maatschappij-kritische wijze, waarop men hiermee doende is. De heer Van Lent heeft mijn vraag wat dit betreft bevestigend beantwoord maar stelde, dat een commissie werd ingesteld, die zich moet bezighouden met de geestelijke verzorging. Het eindrapport wordt met belangstelling afgewacht. Wij nemen aan, dat in dit rapport ook aandacht wordt geschonken aan het aantal geestelijke verzorgers en aan de verschillende instanties.

Wordt het rapport ook ter kennis gebracht aan de leden van deze Kamer? Wij zijn er overigens blij om dat de Staatssecretaris de geestelijke verzorging ziet als een taak van de overheid. Wij wensen hem hierbij sterkte toe en hopen dat hierbij het evangelie centraal zal staan als het fundament, waarop de mensen in dit leven steun en kracht mogen ontvangen. Wij hebben geen geestelijke verzorging nodig om te komen tot een éénzijdige maatschappij-kritische beschouwing.

De heer Van Eekelen heeft gesteld, dat het materiaal continu wordt vervangen en dat noodzakelijke vernieuwingen zullen worden doorgevoerd om te voorkomen dat verdere veroudering optreedt. Wij zijn hem hiervoor dankbaar en wij hopen dat dit ook in de toekomst goed zal gaan. Onze vrees heeft hij hiermee wel enigszins weggenomen.

De eerste motie van de heer Nagel kunnen wij steunen. Aan zijn tweede motie kan ik echter, gelet op de toelichting van de Staatssecretaris, geen steun verlenen.

Wij wensen ten slotte de bewindslieden steun en sterkte toe bij hun vaak moeilijke werk. Het moge ons allen gegeven zijn, dat de vrede wordt bestendigd en dat ons volk een stil en gerust leven leidt in alle Godszaligheid en eerbaarheid.

□

De heer **Van der Jagt** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de Minister en de Staatssecretarissen bijzondere dank verschuldigd voor de antwoorden, die zij op mijn vragen hebben gegeven. Die antwoorden waren bijzonder duidelijk. In hen dank ik ook hun medewerkers, die uiteraard in de beantwoording een belangrijk aandeel hadden.

Op één antwoord wil ik nog terugkomen. Over de 3%-norm zei de Minister dat, als de sociale voorzieningen in de knoei zouden komen, deze norm waarschijnlijk zou moeten worden verlaagd. Mijnheer de Voorzitter! Het hangt er maar vanaf wat men belangrijker vindt. Het is een kwestie van prioriteiten stellen.

Van der Jagt

Het voorrecht om in vrijheid te kunnen leven heeft bij mij een zeer hoge prioriteit. Wat heb je aan sociale zekerheid als er onvrijheid is? Ik herinner mij dat minister Scholten verleden jaar in deze Kamer zei dat de 3%-norm juist ter wille van de veiligheid en de vrede moest worden gehandhaafd. Maar wij zijn nog maar een jaar verder en de norm is gezakt! Nu wil ik dat deze Minister niet al te zwaar aanwrijven. Hij is als het ware halverwege de laatste rit op de tram gesprongen. Er zal bovendien binnen het kabinet een zeer zware druk op defensie zijn uitgeoefend. Toch zegt de Minister, dat hij de 3%-norm voor de toekomst blijft vasthouden. Evenals de heer Uijen heb ik daar mijn twijfels over. De heer Uijen had er geen bezwaar tegen als de 3%-norm werd verlaagd. Dat begrijp ik wel; afgelopen zaterdagavond heb ik de heer Den Uyl zijn schrijven zien wegleggen.

Mijnheer de Voorzitter! Of de 3%-norm zal kunnen worden gehandhaafd, hangt af van de uitslag van de verkiezingen van 26 mei. Als het CDA en de VVD geen 76 zetels halen, kan men het wel vergeten. Daarom vind ik de exercitie van dit jaar zo jammer omdat aldus een precedent is geschapen. Als zelfs een CDA-VVD-kabinet de belofte, in NAVO-verband gedaan, niet kan nakomen, wat wil men dan verwachten van een kabinet in andere samenstelling? Morgen zullen wij over de NAVO spreken. De kabinetsformatie zal in verband met de NAVO-afspraken erg moeilijk worden.

De wens van Minister De Geus is de vader van de gedachte maar ik hoop dat die gedachte kan worden gerealiseerd. Dat zal onder meer afhangen van de vraag of het GPV en de SGP goed op de been kunnen blijven. Het is bekend dat wij het defensiebeleid van harte hebben ondersteund, afgezien dan van de devaluatie van de 3%-norm.

Mijnheer de Voorzitter! De kamerbrede motie van de heer Nagel is niet geheel kamerbreed. Aan de rechterkant ontbreekt bij de plint een behoorlijke strook. De SGP en het GPV zijn namelijk niet gekend in deze motie. Maar ik wil de beroerdste niet zijn en daarom zal ik deze motie gaarne steunen.

Ik kan mij echter na de voortreffelijke toelichting van Staatssecretaris Van Lent niet vinden in de tweede motie van de heer Nagel. Ik zal deze motie dan ook niet steunen.

De heer **Diepenhorst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Bij de aanvang van mijn betoog verklaar ik tot uw geruststelling dat ik zeer kort zal spreken. Ik weet dat ik de naam heb dat ik alleen ophoud met spreken om adem te halen, maar aan deze definitie zal ik mij vanavond niet bezondigen.

De geestelijke verzorging is vandaag een ogenblik ter sprake gekomen. De verhouding tussen kerk en staat interesseert mij zowel wetenschappelijk als religieus, terwijl ik er bovendien bijzonder mee te maken heb, omdat ik sinds jaren voorzitter ben van het contact dat door alle kerken met de overheid wordt onderhouden. De Staatssecretaris volgt in het algemeen een koers die naar mijn mening in overeenstemming is met hetgeen ten opzichte van de kerken verantwoord heten mag. Zoëven verklaarde hij dat er moest zijn: solidariteit met het beleid van de krijgsmacht. In de gedachten-gang van de Staatssecretaris kan ik mij deze uitdrukking goed voorstellen.

In zijn gedachtengang kan ik deze uitdrukking ook rechtvaardigen. Als ik een ogenblik denk aan alle kerken, de innerlijke opvattingen die hierbij een rol spelen en daarenboven aan de aanwezigheid van zogenaamde vredeskerken, zou ik evenveel voorkeur geven aan de formulering: solidariteit in de zin van loyaliteit ten opzichte van het bestaan der krijgsmacht. Dat wil zeggen dat men zich als geestelijk verzorgers niet schuldig maakt aan aanvallen op het instituut waarbinnen men werkt, terwijl dit de eigen, de individuele mening onverlet laat.

Opdat het hier niet lijkt dat ik eenzijdig ten behoeve van de overheid spreek, wil ik persoonlijk nog een enkel woord tot de kerken richten. De kerken dienen ten diepste te verstaan dat zij een boodschap hebben uit een andere wereld, dat zij spreken van een geheel andere toekomst en dat zij, zonder zich aan het tijdelijke te onttrekken, uiteindelijk beseffen hoe zij het boven-tijdelijke in en voor de mens willen grijpen en hoe zij die mens daar willen troosten waar niemand anders optreedt. Vandaar dat ik van deze tamelijk starre formulering toch vrij veel uitzicht verwacht. Ik zou het op prijs stellen als de Staatssecretaris wilde verklaren dat hij zich in deze uitdrukking, die dus loyaliteit inhoudt ten opzichte van het bestaan van de krijgsmacht, kan vinden.

Minister **De Geus**: Mijnheer de Voorzitter! In tweede termijn kwam de heer Nagel nog terug op de kwestie van de bijstandsverlening door de krijgs-

macht. Hij constateert dat ik hem op sommige punten niet heb tegengesproken, terwijl hij ook kan instemmen met het antwoord dat ik gaf naar aanleiding van het interview van generaal De Bruin. Ik begrijp dat de heer Nagel op dit punt geheel aan zijn trekken is gekomen, hetgeen mij deugd doet.

Verskillende geachte afgevaardigden spraken over de 3%-groei. In het betoog van de heer De Vries plaatste de heer Trip op een gegeven moment een interruptie. Beide heren citeerden aanvullende delen van mijn betoog en waren het er vervolgens over eens dat het op een bepaalde manier juist was. Dat doet mij groot genoeg. Ik sluit mij daar graag bij aan.

Ik neem ook aan dat hiermee de vragen van de heer Uijen zijn beantwoord.

Ik wil de heer Van der Werff nog één ding zeggen. Hij hoopt dat er voor 1981 geen verdere inbreuk zal worden gemaakt op de begroting. Het moet hem bekend zijn dat er, gezien het grote financieringstekort, voor alle ministeries bepaalde kasplafonds zijn opgelegd. Het is te verwachten dat, als dezer dagen de Voorjaarsnota uitkomt, hierover nog nadere mededelingen zullen worden gedaan, die ongetwijfeld niet op een verruiming van de kasuitgaven zullen duiden.

De heer Uijen heeft na de uitgebreide vraagstelling in eerste instantie over de financiële problematiek nog enkele aanvullende vragen gesteld. Hij begint met te constateren dat de financiële vrijheid om te schuiven groter is geworden; volgens hem komt dit eerder door de topstructuur dan door de Comptabiliteitswet. Ik zou hem willen zeggen dat de Comptabiliteitswet 1976 juist beperkingen heeft opgelegd. Door het kasstelsel dat hierin voorkomt, bestaat minder vrijheid dan onder de vroegere comptabiliteitswet.

Zoals hij veronderstelt is in de nieuwe topstructuur (nu ja, nieuw; die topstructuur is inmiddels 5 jaar oud) een centraal management mogelijk, waardoor, met medewerking van het Ministerie van Financiën, de financiële mogelijkheden volledig worden uitgebuit. Men zal zich misschien herinneren dat, toen ik op 25 augustus 1980 tot Minister werd benoemd, ik in een eerste ontmoeting met de pers heb moeten zeggen dat er op dat moment een beslissing was genomen over het opleggen van een kasplafond in het jaar 1980. Dit betrof toen 179,5 mln.

Tegelijkertijd heb ik toen gezegd dat er gelukkig zoveel mogelijkheden voor een goed financieel management waren, dat dit in eerste instantie niet zou

De Geus

behoeven te leiden tot vertraging van voorgenomen projecten. Hierbij had ik verschillende zaken in gedachten die vandaag ook ter sprake zijn gekomen. Het gaat om het creatief bezig zijn, net zo goed als de ene huismoeder beter uitkomt met het geld dat pa thuisbrengt dan de ander. De een doet het wat handiger dan de ander. De heer Uijen sprak over 'handige jongens'. In elk geval is er maximaal gebruik gemaakt van de flexibiliteit die de bepalingen laten om zo goed mogelijk de lopende projecten op het spoor te houden en ervoor te zorgen dat geen vertragingen ontstaan.

Nu heeft de heer Uijen gesproken over de verschillende mogelijkheden met betrekking tot vooruitbetalingen. Ik wil hem eraan herinneren dat ik gezegd heb dat het op dit moment niet zo vaak meer voorkomt. In het algemeen worden er bij het afsluiten van contracten verschillende alternatieve betalingsschema's op tafel gelegd. In verschillende branches zijn de usances over de eerste betalingen heel verschillend.

De algemene tendens is dat, naarmate men meer aanbetaalt, een dienovereenkomstige prijsverlaging wordt toegepast. Dit is vergelijkbaar met de usance dat, als men iets contant betaalt, het altijd goedkoper is dan wanneer men op afbetaling koopt en achteraf rente betaalt. Als men op de een of andere manier kans ziet de kasstroom snel te verwezenlijken, leidt dit doorgaans tot kortingen. Dit moet men niet zien als rentebetalingen. Men moet het zien van de kant van de leverancier, die minder kapitaalbeslag heeft en daardoor tot een lagere calculatie kan komen.

Nu vroeg de heer Uijen of het in Nederland voorkomt en ook in het buitenland.

Beide situaties komen voor. Ik kan een paar voorbeelden van projecten van dit moment noemen. Dat is het F27-m-project. Hierbij gaat het om de bestelling van een aantal patrouillevliegtuigen voor de West. Verder is hiervan sprake in de offerte die gevraagd is aan zowel de Nederlandse als de Amerikaanse industrie over de YPR765. Dat contract moet uiteraard nog worden afgesloten, maar de mogelijkheden van verschillend gefaseerde kasstromen zijn hierbij aanwezig. Ditzelfde geldt voor de zware wielvoertuigen.

Ik wil nog uitdrukkelijk even stilstaan bij de kwestie van de F-16. Ik zal helemaal bij het begin aanvangen. Het is bekend, dat dit in de Defensienota van 1974 als een project is aangegeven.

Toen waren bepaalde kasramingen op lange termijn gepland. Dat verliep vrij gelijkmatig. Het besluit over het uiteindelijke vliegtuig was toen echter nog niet genomen. Bij afsluiting van het contract bleek, dat de betalingen niet gelijkmatig verliepen. In de eerste paar jaar waren de bedragen wat lager dan was opgenomen in die meerjarenraming van dat deelbudget.

Inmiddels zijn wij in de jaren terechtgekomen dat er grotere bedragen moeten worden betaald dan aanvankelijk in de vrij gelijkmatige raming is opgenomen. Dat loopt nog een tijdje door. Men kan zich voorstellen, dat in het begin de kwartaalovermakingen niet meteen tot betaling hebben geleid aan de industrieën die hebben toegeleverd bij het project. Daarna zou er namelijk een periode komen waarin er sprake was van tekorten. Als er tekorten zijn, wordt Defensie op de een of andere manier aangeslagen voor het extra geld dat elders moet worden gefinancierd.

Het is duidelijk, dat die twee dingen met elkaar in evenwicht kunnen worden gebracht. Daarvoor is aan het Ministerie van Financiën toestemming gevraagd. Dat heeft daarover contact opgenomen met de Amerikaanse tegenhanger, de Treasury. De afspraak die daaruit is voortgevloeid, is voorgelegd aan de Rekenkamer ter goedkeuring. De Rekenkamer heeft daaraan haar goedkeuring verleend.

Dit is overigens geen nieuwe gang van zaken geweest. Ook bij de levering van de NF5 heeft zich namelijk precies hetzelfde voorgedaan. Vandaar dat het eigenlijk een vrij vlotte totstandkoming is geweest van het gehele contract.

De heer **Uijen** (PvdA): Mijn vraag was, of het ging om een bedrag van f 50 miljoen. Mijn bedoeling is vooral, dat ik het kan zien in de begroting.

Minister **De Geus**: De geachte afgevaardigde krijgt daarop nog een antwoord.

Mijnheer de Voorzitter! De \$ 30 miljoen die genoemd is en de \$ 19,6 miljoen, die vandaag naar voren is gekomen, staan los van elkaar. De rente bij de Treasury, die genoemd is in vraag 21, moet men in het licht zien van de verklaring die ik zoëven heb gegeven. Ik doel namelijk op de lagere dan aanvankelijk geraamde betaling in de eerste paar jaar tegenover de extra kosten die zullen voortvloeien uit de jaren die nu aan de orde zijn. Daarin zijn de betalingen hoger dan de aanvankelijk in de meerjarenraming opgenomen bedragen.

De rente bij de bank van Denver – ik heb het nu over die \$ 19,6 miljoen – is

bestemd voor de dekking van de 'additional price adjustments'. Dit heb ik al gezegd. De bedragen die zijn verkregen van het Ministerie van Financiën in begrotingshoofdstuk X met betrekking tot de prijsstijging zijn evenwel te laag. Een ieder weet, dat de inflatie in Amerika aanzienlijk hoger is dan in Nederland. De prijscompensatie die wordt verstrekt, is gebaseerd op Nederlandse cijfers en niet op die uit het buitenland. Dat is voor Defensie met zijn vele in het buitenland lopende contracten enigszins vervelend. Daarop ga ik liever verder niet door. Dat is nu eenmaal als totaal kabinetsbeleid aanvaard.

Men heeft in dit verband om cijfers gevraagd. De becijferde ondercompensatie, zoals die bij Defensie is gemaakt voor het Lynx-project, is in 1981 ongeveer f 2 miljoen. Voor het F-16-project wordt dit echter geraamd op f 30 miljoen. Die kunnen al snel tegenover elkaar worden weggeschrapd met betrekking tot die \$ 19,6 miljoen. Op zich zelf is het een plezierige bijkomstigheid dat die mogelijkheid bestaat. Anders zouden wij met de realisatie van het F-16-project uiteraard in de knoop komen. Op dit moment is dat nog niet het geval. Het project verloopt nog altijd volgens schema.

De heer **Uijen** (PvdA): Zou de Minister mij dan kunnen zeggen wat dat bedrag is, dat ik ergens heb gezien, van ruim 30 miljoen als prijsverhoging voor het Lynx-project?

Minister **De Geus**: Nee, dat zou ik niet kunnen zeggen. Ik heb dus 2 miljoen genoemd voor 1981. Het is een zeer langlopend project. Veronderstellenderwijs zou ik kunnen zeggen dat dit bedrag over de totale looptijd is. Het loopt al een aantal jaren. Ik zal het echter natrekken. Dan zal ik het de geachte afgevaardigde nog laten weten.

De geachte afgevaardigde Uijen heeft nog gevraagd hoe het nu voor het parlement zichtbaar wordt. Op de begroting volgt altijd nog een keer een bijstelling van de begroting in een later stadium. Uiteindelijk volgt de regularisatiewet aan het eind van het begrotingsjaar. Daarin wordt de gehele zaak, wat de kasuitgaven betreft, zoals die door de Rekenkamer wordt goedgekeurd, verantwoord. Ik verwijs overigens de geachte afgevaardigde naar het jaarlijkse rapport van de Algemene Rekenkamer dat onlangs is uitgekomen. Daarin zet de Rekenkamer nog eens uiteen hoe in collegiaal overleg met de rekenkamers van andere betrokken landen internationaal toezicht wordt uitgeoefend op dit bureau dat de betalingen allemaal regelt. In zekere zin is dat een unicum, ook voor de Rekenkamer. Deze had het nog niet

De Geus

eerder bij de hand gehad. Van de voorzitter van de Algemene Rekenkamer heb ik begrepen dat hij met de gang van zaken tevreden is.

Er is nog ter sprake geweest een verschil in bedragen over het F-16-project. De prijsbijstelling tot en met 1980 was 127,4 miljoen gulden. Dit bedrag is in de Voorjaarsnota toegekend. In totaal is ongeveer 104,9 miljoen ondercompensatie door ons becijferd. Dit wordt dan in de Defensiebegroting als zodanig gedekt, zodat de totale prijsbijstelling komt op 232,3 miljoen in de jaren die achter ons liggen zolang het project loopt.

De geachte afgevaardigde Uijen heeft nog gesproken over de uitbreiding van het NAVO-gebied. Hij heeft naar voren gebracht dat een commissie van de West-Europese Unie bezig is een rapport op te stellen met betrekking tot de zuidelijke Atlantische Oceaan. Hij suggereert echter enigszins dat het zo is dat wij kunnen aangeven dat dit nergens uitzicht op biedt. Hij zou echter manipulatie verweten worden, als ik zou proberen wel onafhankelijk lichaam dan ook op voorhand te vertellen dat het met ijdele werkzaamheden bezig is. Ik ben benieuwd wat eruit komt.

Zonder te willen zeggen dat alle studies die door dit soort organen worden verricht van nul en generlei waarde zijn – dat zij verre van mij – moet ik het waarschijnlijk toch met de geachte afgevaardigde eens zijn dat een studie, die ertoe leidt dat uitbreiding van het NAVO-gebied aan de orde zou komen, beslist nergens toe leidt. Wanneer het echter om de marine gaat, wanneer de koopvaardij waar dan ook gemoesteerd zou worden, dan zal dit ongetwijfeld niet alleen de Nederlandse koopvaardij betreffen.

Dan zullen er ongetwijfeld onder de bondgenoten ook zijn in vergelijkbare situaties. Dan is het natuurlijk logisch dat men gezamenlijk optreedt. Dat is echter heel wat anders dan het uitbreiden van het NAVO-gebied.

Verder neem ik kennis van het feit dat een aantal fractiegenoten van de heer Uijen zullen stemmen tegen de defensiebegroting met betrekking tot de atoomtaken.

Ik wil nog even ingaan op de opmerkingen van de heer De Vries over de ambtelijke exercitie.

Hij heeft zeer terecht gezegd dat hij daarvan geen kennis heeft genomen. De heer Uijen heeft hem daarop geïnterrumpeerd. Ik kan niet nalaten te zeggen – tevens in antwoord op een opmerking van de heer Van der Werff –

dat wij natuurlijk ons uiterste best zullen doen om te achterhalen waar het lek zit. Wij zullen proberen, dat lek te dichten. Het kan naar mijn mening echter zeer preventief werken wanneer er niet zo gretig gebruik wordt gemaakt van het laten uitlekken van dergelijke zaken.

De heer De Vries maakte ook enige opmerkingen over het Eerste Legerkorps. De reactiesnelheid en de luchtverdediging zijn twee onderwerpen die hij noemde als zaken met een hoge prioriteit. Die hoge prioriteit wordt niet gewijzigd wanneer onverhoopt de beurs krapper wordt. Wat dat betreft kan de heer De Vries er verzekerd van zijn dat deze twee onderwerpen de aandacht zullen blijven houden.

De heer Trip is wederom ingegaan op de zaak van het VN-bataljon. Ik heb even gesproken over volgtijdelijkheid – hoewel ik het een lelijk woord vind – of gelijktijdigheid van mogelijke taken voor een eenheid. Het is duidelijk dat wij het met elkaar eens zijn dat het veiligheidsbeleid steunt op een paraat aanwezige defensie. Wanneer je aan die parate eenheden een deel onttrekt, dan heeft dat natuurlijk nadelige gevolgen voor de afschrikkende werking. Als zodanig betekent het in zekere zin een verzwakking van het defensieve vermogen en dus van de oorlog voorkomende werking.

De Regering was van mening dat in de gegeven situatie de dreiging in het Midden-Oosten groter was en dat daaraan prioriteit moest worden gegeven. De dubbele taakstelling voor het ene bataljon heeft er dus toe geleid dat het is uitgezonden naar Libanon. Wanneer wij een aparte eenheid hadden, kwamen wij nooit voor die keuze te staan. Om die reden is aan de ADA advies gevraagd. Wij zijn er blij mee dat het rapport er is gekomen.

De heer Trip zei dat wij wel altijd te maken zullen krijgen met situaties waarin het om militaire operaties gaat. Iedereen die in Libanon is geweest, zoals verschillende geachte afgevaardigden, weten dat men daar te maken heeft met een situatie die men werkelijk als een militaire situatie kan kenschetsen, zij het dat ook voldoende wordt voldaan aan de definitie van het vredebewarende karakter. De manier waarop men zich zelf moet beschermen en waarop men verder opereert, vergt een militaire geoefendheid, anders kun je in die trigger happy omgeving niet overleven.

Men kan natuurlijk iedereen die aan de fysieke eisen voldoet een basisopleiding en enige training geven, maar het ADA-rapport heeft ervoor gekozen

om een beroep te doen op mensen die al zijn opgeleid en niet op mensen die daarvoor speciaal een aantal maanden onder de wapenen moeten komen. Ik neem aan dat dit mede is gedaan uit utiliteitsoverwegingen en uit kostenbeperkende overwegingen. Dit standpunt brengt met zich dat er niet veel vrijheid van keuze zal zijn. Ik moet constateren dat dit in het ADA-rapport niet naar voren is gekomen. Ik veronderstel dat er van de zijde van de Regering wat dat betreft geen initiatieven te verwachten zijn.

De heer Trip (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Het kan natuurlijk nooit werkelijk een kostenkwesie zijn. Wanneer er namelijk opgeleide dienstplichtigen voor dit doel worden bestemd, dan moeten er ook weer meer of nieuwe dienstplichtigen voor de NAVO-strijdkrachten worden opgeleid.

Ik denk dat het helemaal niet een kostenprobleem is. Ik geef toe – dat lijkt mij ook juist – dat mensen die in zo'n VN-bataljon dienen, een militaire opleiding gehad moeten hebben, zij het op een wat andere manier misschien, maar wel een militaire opleiding. Ik hou vol dat dit nooit een kostenkwesie kan zijn. Natuurlijk zijn het extra kosten, dat wel, maar daarvoor krijg je terug, dat je overige gevechtstaken niet aangetast worden. Het ADA-rapport zelf geeft toe, dat er een probleem ontstaat wanneer je een x-aantal mensen bestemt voor een VN-bataljon want dan zul je weer voor de NAVO mobilisabele mensen moeten hebben die ook opgeleid zijn. Die redenering gaat volgens mij niet op.

Minister De Geus: Ik zal bij de stellingname die nog moet komen – het is bekend dat het regeringsstandpunt over het ADA-rapport nog moet worden gepubliceerd – aan dit facet speciale aandacht geven, zodat een mogelijk misverstand kan worden ondervangen.

Wij hebben nog even gesproken over 'externe meedenkers'. Het staat natuurlijk iedereen vrij om over het ADA-rapport, dat inmiddels openbaar is, ongevraagd een mening te geven en die onder de aandacht van alle betrokken instanties, inclusief de Regering, te brengen. In ieder geval zijn de heer Trip en ik het met elkaar eens, dat deze zaak heel duidelijk onder de competentie zal vallen van de kabinetsformateur. Ik zal er op toezien dat de goede en volledige gegevens voor een juiste besluitvorming tijdig bij de kabinetsformateur aanwezig zullen zijn.

De heer Van der Werff is begonnen ons een vruchtbare werkperiode toe te wensen ook in de demissionaire perio-

de. Ik heb het gevoel dat er in die demissionaire periode, hoe lang zij ook zal duren, verschrikkelijk veel werk te verzetten zal zijn. Wij zijn met een bepaalde planningcyclus bezig. Wij zijn ook bezig met een voortdurende uitvoering. Hoewel ik nog geen ervaringen heb in het 'demissionair zijn', heb ik op dit moment in ieder geval nog niet het idee dat het dan veel gemakkelijker zal worden.

Ik vond de opmerking die hij maakte, dat de stabiliteit in de militair-politieke verhoudingen op zichzelf als 'merit goed' is aan te merken, heel belangrijk. Ik ben dat met hem eens. Het werkt destabiliserend als je voortdurend allerlei fluctuaties zou krijgen in het defensiebeleid. Het onderwerp defensie-inspanning was bij de verkiezingen in Amerika een belangrijk punt. De nu gekozen regering had mede op dat punt een enigszins andere opvatting dan de vorige administratie en zij gaat dus een andere koers sturen. Dat leidt in het westerse kamp al tot allerlei reacties. Wat dat betreft meen ik, dat wij het met hem eens moeten zijn, dat wij moeten streven naar zoveel mogelijk stabiliteit.

Ik heb het betreurd dat ik afwezig was bij de behandeling van de grondwetswijziging, want het is een uitermate boeiend onderwerp, dat al heel lang aan de orde was. Ik hoop dat ik er bij een volgend kabinet wel bij kan zijn.

Ik wil graag reageren op een aantal opmerkingen van de heer Van der Jagt. Ook hij heeft gesproken over de 3%-kwestie. Hij heeft mijn vergelijking aangehaald met de sociale sector. Ik heb er uitdrukkelijk bij gezegd: bij voorbeeld de sociale sector, want ik zou het buitengewoon betreuren als de zaak versimpeld zou worden tussen óf defensie óf sociale zekerheid. Dat doet de heer Van der Jagt ook niet, maar die vergelijking is ook elders in de wereld wel getrokken. Ik vind dat niet zo gelukkig.

Het is geen tegenstelling; het is iets dat even veel of even weinig vergelijkbaar is als een prioriteitstelling tussen defensie en welk ander terrein van staatszorg dan ook. Ik ben blij dat hij stelt, dat zowel SGP als GPV heel duidelijk op het belang van een goede defensie gespist zijn. Terecht merkt hij op, dat beide partijen het kabinet steeds op dit terrein gesteund hebben. Ik ben daar zeer erkentelijk voor. Er was maar een punt waarop wij uiteengingen en dat was het feit van de 1,5% groei voor dit jaar in plaats van de 3% die afgesproken was.

Hij zegt dat in het kabinet zware druk op Defensie wordt uitgeoefend. Ik wil niet klikken uit wat er in het kabinet gebeurt, maar wel staat het gehele kabinet onder de druk van het financieringstekort. Dat is het gegeven waarmee wij te maken hebben. Op grond daarvan zijn er nu ook bepaalde beperkingen in de kassfeer.

Staatssecretaris **Van Lent**: Mijnheer de Voorzitter! Het bevreemt mij niet dat de heer Nagel bezwaren blijft houden tegen de getalsmatige groei in de topfuncties. Het is overigens plezierig te horen dat hij niet meer spreekt over wildgroei. Ik meen voldoende duidelijk te hebben aangegeven waardoor deze groei wordt veroorzaakt. Over enige jaren zullen de wisselfuncties weer door andere naties worden vervuld. Dat zal dan ook zeker leiden tot het vervallen van topfuncties.

Ik wijs de heer Nagel toch nog eens op wat ook vorig jaar, tijdens de behandeling van de begroting, door Minister Scholten is gezegd, namelijk dat de structuren en besluitvormingsprocessen in onze samenleving veel complexer zijn geworden. Ook bij andere departementen zien wij dat het aantal topambtenaren toeneemt. En tijdens waarmee defensie in de pas loopt.

Het lijkt mij goed hier nog eens te zeggen dat wij de middensommen niet te absoluut moeten zien. Het zijn indicaties voor het opstellen van de begroting, 'voorcalculatorische bedragen', die gekoppeld worden aan de personeelssterkte. Het gaat daarbij niet alleen om loongevoelige componenten, maar ook om kosten die inherent zijn aan het militair zijn. Ik denk hierbij, bij voorbeeld, aan het feit dat verplaatsingen bij militair personeel frequenter zijn dan bij burgerambtenaren.

Ik heb al eerder gezegd dat de salarissen in de pas lopen met de geassimileerde burgerrangen.

De heer Nagel vergelijkt ten onrechte het beleid voor de wedde van dienstplichtigen met het benoemen van vlag- en opperofficieren en het leeftijdsontslag van beroepsmilitairen. De wedde van de dienstplichtigen volgt het minimum-jeugdloon. Ik heb er ook al op gewezen dat het leeftijdsontslag in studie is. Dit vergt tijd, enerzijds omdat daarbij de inzetbaarheid van de krijgsmacht in het geding is, anderzijds omdat een evenwichtige opbouw van personeelsbestanden zorgvuldigheid vereist. Vandaar die studie.

Kortom, mijn betoog, waarin ik tot het ontraden van de motie van de heer

Nagel kwam is door hem niet aangetaast. De daarbij aangevoerde argumenten handhaaf ik derhalve geheel. Ik herinner er daarbij aan dat ten aanzien van salarissen, uitkeringen en pensioenen het algemene overheidsbeleid wordt gevolgd. De studie over het leeftijdsontslag zal nog in 1981 tot resultaten leiden.

De geachte afgevaardigde de heer De Vries heeft er zijn verwondering over uitgesproken, dat ik constateer dat er geen achterstand bestaat in de opleiding van het personeel. Ik moet deze uitspraak handhaven. Er bestaat inderdaad een tekort aan instructeurs op het opleidingscentrum voor de technische dienst. Dit tekort bedraagt ongeveer 70 instructeurs. Het tekort heeft uiteraard gevolgen voor de belasting van het instructiepersoneel. De eliminatie daarvan heeft bijzondere aandacht, zoals ik ook in eerste termijn heb gezegd.

Momenteel kunnen nog alle noodzakelijke opleidingen worden gegeven en kan worden voldaan aan de aan de opleidingen te stellen eisen. Wel moet worden geconstateerd, dat de kwaliteit van de opleidingen wordt beïnvloed door het instructeurstekort. Dat legt een zware druk op de eenheden waarin het personeel te werk wordt gesteld. Het vergt daar meer begeleiding.

Ook de heer Van der Werff is op dit punt teruggekomen. Terecht heeft hij gezegd, dat wij de lasten geleidelijk willen inlopen. In 1978 hebben wij gezegd dat het inzakken van het personeelsbestand niet langer toegestaan kon worden. Er zijn maatregelen genomen. De lijn loopt nu geleidelijk naar boven.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Werff blijkt niet geheel gerust te zijn over de verhouding tussen het loopbaanbeleid en de wijziging van de ontslagleeftijden. Ik ontken niet dat er een zekere spanning kan ontstaan, maar ik spreek ook niet uit dat het loopbaanbeleid ongewijzigd zal blijven. Gaarne herinner ik aan de uitspraken van de bewindslieden naar aanleiding van het rapport over dit onderwerp. Wel wil ik de geachte afgevaardigde de verzekering geven dat alleen de wijziging van de ontslagleeftijden het loopbaanbeleid niet werkelijk zal wijzigen. De argumenten daarvoor gaf ik reeds in eerste termijn.

De geachte afgevaardigde de heer Trip heeft mij goed geciteerd. Hij vroeg of ik niet beter had kunnen verwoorden dat de geestelijke verzorging solidair moet zijn met het in de krijgsmacht te voeren beleid. Het door de krijgsmachtdelen gevoerde beleid

Van Lent

vindt plaats onder verantwoordelijkheid van de politieke leiding. Daarmee is het regeringsbeleid. In die zin heb ik het willen verwoorden.

De geachte afgevaardigde de heer Diepenhorst raadt mij aan, de uitdrukking 'solidariteit met het beleid van de krijgsmacht' te wijzigen in: loyaliteit ten opzichte van het bestaan van de krijgsmacht. In november verleden jaar heb ik aan de overzijde, sprekende over de geestelijke verzorging in de krijgsmacht, gezegd: loyaal aan het doel en de doelstellingen van de krijgsmacht. Ik liep daarbij in de pas met een uitspraak van de werkgroep van de nationale raad welzijn militairen, onder voorzitterschap van de heer Wierda.

Ten aanzien van de geestelijke verzorging in de krijgsmacht gaat het er ons om dat de geestelijke verzorgers in hun begeleiding van de mensen zich niet moeten richten tegen het regeringsbeleid. Met andere woorden: Als een individu of een groep van militairen problemen heeft, dan verwacht ik van de geestelijke verzorging dat de begeleiding zodanig is dat betrokkenen in staat worden gesteld de taak, die aan de krijgsmacht kan worden opgedragen, zo goed mogelijk te vervullen, en in overeenstemming met hun geweten. Indien dit tot onoverkomelijke gewetensbezwaren leidt, dan zijn er wettelijke mogelijkheden om iemand van de vervulling van zijn militaire taak te ontslaan.

Staatssecretaris **Van Eekelen**: Mijnheer de Voorzitter! Mij resten nog drie punten.

Allereerst de vraag van de heer Nagel of ik bereid ben het toegezegde onderzoek zo snel mogelijk aan te pakken en de Kamer over het resultaat ervan te rapporteren. Daartoe ben ik gaarne bereid. De snelheid van werken heb ik natuurlijk niet helemaal in de hand. Ik neem de uitnodiging van de heer Van der Werff voor activiteiten gedurende de demissionaire periode niet meteen als een excuus aan wat deze vraag betreft. Ik hoop dat de Kamer er begrip voor zal hebben, dat de grote nood en het grote ruimte-tekort van het Ministerie van Justitie beperkingen met zich brengen. In beginsel zeg ik 'ja' op beide vragen.

Ik had wel door dat de heer Glastra van Loon mij citeerde, maar ik dacht, dat hij mij citeerde uit de schriftelijke stukken. Het blijkt, dat mijn gesproken woord ook is blijven hangen. Ik ben daarvoor erkentelijk.

De heer Bijen heeft nog een antwoord tegood terzake van de vraag, waar de aanpassingen van de F-16 te vinden zijn. Ik verwijs hem naar blz. 116 van de memorie van toelichting. In artikel 81 vindt men een uitsplitsing van de verschillende posten. Ter zake van reserveden, vluchttrainers en brandstofhulptanks is sprake van een bedrag van f 80,2 mln.

De heer De Vries heeft opnieuw de nadruk gelegd op de luchtverdediging. Ook dat heeft in de begroting wel degelijk zijn weerklink gevonden. Wij hebben in het kader van de aanpassing een klein uitstel moeten aanbrengegen wat betreft de lichte systemen. De kanonsystemen gaan naar 1984 en de raketsystemen naar 1986. Dat hangt ook samen met de beschikbaarheid van geschikte systemen. De zogenaamde zelfverdedigingssystemen – die de man zelf draagt – worden niet uitgesteld. Nog in de loop van dit jaar kan die zaak besluitrijp zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

De Voorzitter: De stemming over de begroting van Defensie zal morgen plaatsvinden. De stemming over de moties zal plaatsvinden aan het begin van de vergadering van 21 april.

Sluiting 21.36 uur.

Lijst van besluiten

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren, besloten om:

1. de openbare behandeling van het volgende wetsontwerp te houden op 21 april a.s.:

Goedkeuring van de Beschikking wijziging investeringsbijdragen (Stcrt. 1980, 101) alsmede van de Beschikking van 30 mei 1980 nr. 080-1158 (Stcrt. 103) tot wijziging van die Beschikking (16 279);

2. het voorbereidend onderzoek door het College van Senioren alsmede de openbare behandeling van de volgende wetsontwerpen te houden op 21 april a.s.:

Naturalisatie van Andrade, Fernando José en 23 anderen (16 684);

Naturalisatie van Anger, Jan Willem Bernard en 27 anderen (16 685);

Naturalisatie van Butt, Khurram Naseer en 31 anderen (16 686);

Naturalisatie van Abdoella, Freddy Rahiem en 19 anderen (16 687);

Naturalisatie van de Andrade, José Apolinária en 24 anderen (16 690);

Naturalisatie van Andari, Simon en 34 anderen (16 691);

Naturalisatie van Abdoelrazak, Moentadj-Ali en 23 anderen (16 692);

Naturalisatie van Alonso Gomez, Gregorio Luis en 23 anderen (16 694);

Naturalisatie van Adamafio, Nii Okaidja en 22 anderen (16 699);

Naturalisatie van Abdul Kadir, Abdoelhanief en 21 anderen (16 707);

Wijziging van Hoofdstuk XIII (Departement van Economische Zaken) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1979 (verzamelontwerp; eerste wijzigingsvoorstel) (16 643);

3. het voorbereidend onderzoek van het volgende wetsontwerp te houden op 28 april a.s. door de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat:

Een voorziening inzake de bevoegdheid tot gesloten verklaren van wegen voor motorrijtuigen (16 667);

4. de openbare behandeling van de volgende wetsontwerpen te houden op 6 mei a.s.:

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepaling inzake het voorzitterschap van de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal (16 640);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de inrichting en de samenstelling van de Staten-Generaal (16 642);

Wijziging van enige wettelijke bepalingen betreffende leden van het Koninklijk Huis (16 032);

5. de openbare behandeling van het volgende voorstel van wet nader te bepalen op woensdag 15 april a.s.:

Voorstel van wet van mevrouw Ginjaar-Maas tot het geven van een hechte wettelijke basis aan de MO-opleidingen (Wet op de MO-opleidingen) (16 435).

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen

1°. de volgende door de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal te behandelende ontwerpen van (rijks)wet:

Benoeming van een Regent voor het geval van erfopvolging door de troonopvolger die niet de leeftijd heeft bereikt waarop hij ingevolge de Grondwet kan aanvangen het Koninklijk gezag uit te oefenen (1, R1);

Benoeming van een voogd en regeling van de voogdij over de minderjarige Koning (2).

Deze ontwerpen van (rijks)wet zullen worden gesteld in handen van een gemeenschappelijke commissie uit de beide Kamers;

Defensie
Regeling van werkzaamheden
Ingekomen stukken

2°. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen ontwerpen van wet:

Goedkeuring van twee overeenkomsten vervaardigd op 12 september 1978 te 's-Gravenhage tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland respectievelijk op 29 mei 1978 te Parijs tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Franse Republiek gewisselde brieven inzake de eventuele terugzending van het na opwerking van bestraalde reactorbrandstof resterend radioactief afval (Trb. 1978, 143 en 1979 116) (15 920);

Wijziging van de Ontheffingswet (15 978);

Regels voor de oprichting van privaatrechtelijke rechtspersonen op het gebied van de kunst (Fondsenwet scheppende kunsten) (15 997);

Wijziging van hoofdstuk XIII (Departement van Economische Zaken) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1979 (verzamelontwerp; eerste wijzigingsvoorstel) (16 643);

Een voorziening inzake de bevoegdheid tot gesloten verklaren van wegen voor motorrijtuigen (16 667);

Naturalisatie van Andrade, Fernando José en 23 anderen (16 684);

Naturalisatie van Anger, Jan Willem Bernard en 27 anderen (16 685);

Naturalisatie van Butt, Khurram Naseer en 31 anderen (16 686);

Naturalisatie van Abdoella, Freddy Rahiem en 19 anderen (16 687);

Naturalisatie van Andrade, José Apolinária en 24 anderen (16 690);

Naturalisatie van Andari, Simon en 34 anderen (16 691);

Naturalisatie van Abdoelrazak, Moentadj-Ali en 23 anderen (16 692);

Naturalisatie van Alonso Gomez, Gregorio Luis en 23 anderen (16 694);

Naturalisatie van Adamafio, Nii Okaidja en 22 anderen (16 699);

Naturalisatie van Abdul Kadir, Abdoelhanief en 21 anderen (16 707).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gesteld in handen van het College van Senioren dan wel van de desbetreffende commissies;

3°. de volgende regeringsmissives:

een, van de Minister van Binnenlandse Zaken, ten geleide van het Koninklijk besluit betreffende de ontbinding van beide Kamers, de sluiting van de tegenwoordige en de opening van de nieuwe zitting der Staten-Generaal in juni 1981;

een, van de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, ten geleide van het rapport Bilateraal landenbeleid India;

een, van de Minister van Economische Zaken, ten geleide van de bedrijfstakverkenningen 'Basismetalaal-industrie' en 'Metaalproducten en machine-industrie';

een, van de Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de heer Wallis de Vries, ten geleide van 35 exemplaren van het rapport Het behoud van culturele voorwerpen;

een, van alsvooren, ten geleide van 35 exemplaren van het Studierapport behoeftering openlucht recreatie.

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen.

De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden, de bijlage sub B vermeld ter vertrouwelijke kennisneming;

4°. een missive van de Algemene Bank Nederland N.V. te Amsterdam, ten geleide van 81 exemplaren van zijn jaarverslag 1980.

De Voorzitter stelt voor, deze missive voor kennisgeving aan te nemen.

De bijlage is nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

5°. de volgende geschriften:

negenentwintig, van (hantekening onleesbaar) en 28 anderen, betreffende het ontwerp van wet Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de grondwet van bepalingen inzake de verdediging (15 467, R1114).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Algemene Zaken en Huis der Koningin:

een, van W. A. van Mameren te 's-Gravenhage, betreffende kernbewapening, Salt II en E.E.G.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissies voor Buitenlandse Zaken en voor Defensie:

een, van mevrouw E. Hofman en 21 anderen, te Nijmegen, betreffende het ontwerp van wet Herziening van het scheidingsprocesrecht en het omgangsrecht in verband met scheiding (15 638).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Justitie:

een, van gedeputeerde staten van Limburg, betreffende het ontwerp van wet Gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg (15 521);

een, van het college van burgemeester en wethouders van Hoensbroek, betreffende alsvooren.

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat;

een, van de NLO-besturen Oosel te Utrecht, betreffende het HBO-collegegeld.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen;

een, van mejuffrouw M. van Gennip te Heeze, betreffende haar uitkering.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Sociale Zaken;

tweeduizendhonderdertien, van H. Wynia te Zeist en anderen (18 brieven – 6 met vele handtekeningen – en 2095 voorgedrukte verklaringen) betreffende het ontwerp van de Wet afbreking zwangerschap (15 475).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissies voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne en voor Justitie.

De Voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.

